

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

63685

HN 2EX9 C

Suomen Historia.

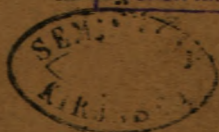
Kansakouluja warten

firjoittanut

Hrjö Koskinen.

Toinen painos.

POISTETTU
JYVÄSKYLÄN KORKEA-
KOULUN KIRJASTOSTA

Helsingissä,

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjapainossa, 1874.

Kustantaja: Oskar af Geurlin.

EX
LIBRIS

ELINO JOHANNES ELLIÄ

ELINO JOHANNES ELLIÄ
KOULOUN KÄSTÖSTÄ

H. M. S. B.

Suomen Historia.

Kansakouluja wärten

firjoittanut

JK

Y. S. *Uj*kinen.

A. J. Kallila

Toinen painos.

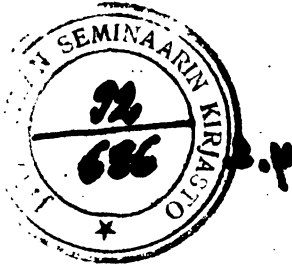
Helsingissä,

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjapainossa, 1874.

Kustantaja: Oskar of Hurlin.

KD 63685

✓

HARVARD
UNIVERSITY
LIBRARY
OCT 3 1963

Keller

I. Suomalaiset heimokunnat pakanuuden aikana.

Se maa, jota nykysten ajattelunsa mukaan nimitetään **Suomenmaaksi** ja jonka muukalainen nimi on **Finland** (Finland) s. o. **Finnien maa**, on paljoo myöhemmin kuin muut Euroopan maat tullut wiljelyksen alaiseksi ja historiasa tunnetuksi. Maan ensimmäisinä asukkaina olivat arwattawasti metsästäjä-kanja **Jotunit**, **Jatulit** eli **Jättiläiset**, joita Suomen taruisa myöskin **Hyfiksi** sanotaan. Tämä muinais-wäestö, jota epäilemättä oli jotakin Suomensukuista kansaa, tavataan myöskin **Noorjan** ja **Ruotun** pohjoisemmissa osissa, ennenkuin vielä **Skandinawilaiset** kansat (**Kristuksen** syntymän aikoina) niihin maihin tulivat, ja pysyi sitten monta vuosijataa wiimassa, kunnes se wihdoin sukupunttoon häwisi. Paljoo myöhemmin eli 9:nnen vuosijadan kuluessa mainitaan vielä **Pohjois-Ruotussa** ja kahden puolen **Pohjanlahtea** **Skandin** eli **Skandiläisten** kanja, joka laultawasti oli jäännös samasta **Jotuni-wäestöstä**. Suomalaiisten muinais-runoisja taas mainitaan **Pohjanlahtea** **Wäestö**, jota lienee samaan sukuperään luetawa. Wihdoin **Skandiläiset**, joista **Wenäjän** tarinat puhuwat, olivat nähtäwästi samaa **Jotunilaisista** alk-wäestöstä, jota niinmuhoin oliji hämärässä muinaisuuressa wallinnut Euroopan pohjoisimmilla aloilla **Ural-wuoresta** länsimereen asti. Myöskin Suomalaiisten liikeiset **sukulaiset**, nuo poronpaimentajat **Lappalaiset**, jotka itseänsä **Saamelaisiksi** sanowat, olivat peri-wanhoista aioista asettuneet Suomeen ja **Pohjois-Skandinawiaan**, joutuen kenties **Jotunien** herrunden alle. Nimi **Fin**, jonka **Norjalaiset** nyk-aikoina antawat **Lappalaisille** (samoin kuin Suomalaisia „**Wen**“iksi sanowat), käy-

tettiin muinais-aikaan Totuneista ja Lappalaisista yhteisesti ja nähy olleen se yleinen sana, jolla Länsi-Euroopan kansat nimittivät kaikkea Suomensukuista väestöä. Romalainen kirjailija Tacito (noin sata vuotta jälkeen Kristuksen syntymän) mainitsee sen-nimistä kansaa Weiffelin feuduilla ja kuwailee sitä erinomaisen raa'aksi ja köyhäksi. Waan ne Finnit, joista Skandinavian sadut puhuvat, seisoiwat vähäistä korkeammalla sivistyksen kannalla, ja Suomenmaassa mainitaan Finniläisiä kuninkaitakin, joiden kanssa Ruotjin muinaiset hallitsijat oliwat moninaisissa keskuuksissa. Heidän jälkeensä nimi „Finland“ jäi tälle maalle omaksi, ja maan myöhemmätkin asukkaat, Suomalaiset, periwät muukalaisten suussa mainitun alku-wäestön nimen.

Wasta vuoden 700 paitoilla Suomalaiset heimokunnat alkoiwat siirtyä niihin erämaihin, joista nykyinen isänmaamme on syntynyt. He oliwat jo vuosikatoja ennen keskisen Wolgan feuduilla eriaheet Suomensuvun muista osakunnista ja tulleet Äänisjärwen ja Laatokan feuduille, mistä nyt lähtiwät yhä länneemmäksi. Heitä oli kaksi pää-heimoa, Hämeäläiset etelämpänä ja Karjalaiset pohjoisempänä. Karjalaisista joku osa lienee jo warhain joutunut Wienajoen suulle, jossa ne sitten tapataan Hermaalaiden eli Bjarmien nimellä; mutta Warfinaiset Karjalaiset asettuivat länsipuolelle Laatokan-järweä, Wuoksen-wirran suulle nykyiseen Karjalaan. Samaan aikaan eräs Hämeäläis-Karjalainen heimo, nimeltä Siimiläiset ja Kurtilaiset, lähti lounaan päin, asettuena Siimämaan ja Kuurinmaan rannikoille kahden puolen Wäinäjoen suuta. Myöskin Hämeäläiset jakaantuivat eri heimokuntiin ja joutuivat eri haaroille. Yksi osa, niinkutsutut Warfinaiset Suomalaiset, seurasi Suomentahden molempia rannikoita: eteläpuolella lahtea heistä syntyi nykyinen Biran lausa; pohjoispuolella etenivät Tarun feuduille ja Woumanmeren rannoille eli nykyiseen Warfinais-Suomeen. Kaikkien viimeiseksi lähtiwät Warfinais-Hämeäläiset liikkeelle ja heidänpää-pää-osaansa asettui nykyisen Hämeenmaan etelä-seutuihin ja Uudenmaan rannikoille. Mutta paljon Hämeäläisiä jäi vielä entisille asuin-

sijoillensa Äänisjärven ja Laatokan tienoille, joista wasta myöhemmin Slawilaiset heimot heitä pois-tuntkiwoat.

Suomen-juku on Turanilaisen eli Ural-Ältsailaisen kansalosen (kristin) haara. Samaan luokkaan kuuluu Turkin-juku, Mongolin-juku, Lungsin-juku. Sitä wastoin enimmäät Euroopan kansat (Kreikkalais-Romalaiset ja Romanilaiset, Germanilaiset ja Skandinawilaiset, Slawilaiset ja Litwalaiset) kuuluvat niin-kutsuttuun Arjalaiseen eli Indo-Eurooppalaiseen luokkaan. — Suomen-jukuun osakunnat ovat Ugrilainen (Ostjakit, Bogalit, Unkarilaiset), Permilainen (Syrjälänit, Permajakit ja Botjakit), Bulgarilainen (Bulgarit, Moowolaiset ja Tšheremiat) sekä Suomalainen (johon myöskin Lappalaiset johonkin määrin liittywät). Suomalainen osakunta jakaantuu kahteen pääheimoon, Karjalaiseen ja Hämäläiseen, jotta kumpaseltta ovat useihin haaroihin hajonneet. Karjalaisiin luetaan muunohet Djermit (muutamain erwelesta myöskin muunohet Kaimalaiset eli Kwent), ja myöhemmin syntyi Karjalaisista uusia-afallaista Sawolaisien heimokunta Sawoita sekä Suuriset Inferinmaalla. Hämäläiset (joilla Wenäjän kronikat nimittiwät Idämeiksi) käsittiwät Karjalais-Hämäläisiä, Karjalais-Suomalaisia (Wenäjän kronikain „Suomit“), Birelaisia ja Wepsäläisiä (Äänisjärven ja Welgetjärven seuduilla). Sekoitusta Hämäläisistä ja Karjalaisista ovat kunnahan asti tulleet Botjalaiset (länthellä Inferinmaalla) sekä Kuurilaiset.

Muutamatt Ugrilaisen ja Bulgarilaisen osakunnan kansat ovat aikojen kuluessa tulleet tunnetuiksi Etelä-Euroopan historiaassa, nimittäin: Hunnit, jotka ww. 375—453 j. Kr. waltitsiwoat Theiss-wirran seuduilla; Awarit, jotka wuosihaata myöhemmin tulsiwoat samoilta aloille ja kottmatta jatkua wuotta niillä seuduin waltitsiwoat; Bulgarit, joista 7:nnen wuosihaadan lopulla yhti osa meni alisen Louanan yti, sillä aikaa kuin toinen osa ajettui keskisen Wolgan seuduille; Katsarit, jotka samaan aikaan perustiwat waltansa länsipuolella Wolgan junta; ja wihdoin Magyarit eli Unkarilaiset, jotka w. 889 waltittiwat Hunnien eufit afalaisijat nykyisessä Unkarinmaassa.

Syynä Suomalaisien muuttoon länttä lohden oli arwattawasti lähi-kansojen päälle-tunkeuminen; sillä Bulgarit tähän aikaan perustiwat waltatuntansa keskisen Wolgan warrella ja Slawilaiset eli nykyisten Wenäläisten esi-iköt siirtyiwät par’aitaa etelästä Ilmajärven rannoille, misä syntyi heidän uusi kaupunkinsa Rongorob. Myöskin Skandinawilaiset oltiwoat allaneet tehdä meriretkiänsä Laatokkaan asti, kiskoen ryöstö-saaliista niiden sentujen afullailta. Wihdoin w. 862 tapahtui, että muutamatt Hunnista tulleet retkittäjät Su-

rikin johdolla perustivat Vaatokan, Walgetjärwen ja Ilmajärwen seuduilla, Suomalaisten ja Slawilaisten heimokuntain keskellä, uuden waltakunnan, joka perustajainsa sukuperästä (Roos, Ruotsi) sai nimen „Ryssäin walta“. Tämä oli Wenäjän waltakunnan alkua. Aikojen kuluessa se lewisi yhä enemmän etelään ja muuttui samassa määrässä Slawilaisiksi. Mutta myöskin useat Suomalaiset heimot olivat sen alamaisina, ja Karjalaiset seisoiwat sen kansa liikeisessä liitossa. W. 1000 paitoilla Wenäläiset kääntiwät Kristinuskoon Kreikkalaisen tunnustuksen mukaan. Wähäistä myöhemmin heidän waltakuntansa hajosi pienempiin ruhtinakuntiin, joista Rougorod'in mahtawa tasawalta oli Suomalaisia heimokuntia lähinnä. Kun Hämäläisten viimeinen jäännös oli Inferinmaalta karkoitettu, niin heidän sijaansa muutti sinne Karjalaisia, jotka saiwat nimen Inferitot ja tuliwat Rougorodin alamaisiksi.

Suomenmaassa eli „Suomenniemellä“ ainoastaan maan eteläisin osa oli ensi-alkuksi tullut Suomalaisten haltuun, ja heidän asumuksensa eiwät yltäneet kauemmas pohjaseen kuin Kotemäenjokeen sekä Hämeen ja Sawon wesiistöjen etelä-päähän. Heidän elinkeinonsa oliwat, paitsi metsästäys ja kalastus, myöskin karjanhoito ja jonkunlainen maanwiljelys, joka enimmäkksi osaksi nähty olleen kaswen eli huhdan-wiljelystä. Wiljelys-työllänsä he nyt vähitellen ottiwat maan haltuunsa, tunkien Lappalaiset sillä tawoin pois altansa kaukaisempiin erämaihin. Eikä näisäkään Lapin kansa ollut omilla waloillansa; sillä Suomalaiset nauttiwat erämaidenkin kalawesidiä ja metsästäys-aloja ja nostiwat Lappalaisilta weroksi metsänriistan-nahkoja, jotka oliwat kallista kauppatawaraa.

Kauppa näillä pohjoisilla mailla oli jo warsin awaralle lewinnyt. Arapialaisten waltakunnista Kaspiassa meni willkas kauppa-liike pitkin Wolgan wirtaa Bulgarien maahan, johon toiselta puolen Wienan seuduilta Permalaiisten maasta tuotiin metsänriistan nahkoja kaupaksi. Näin karttui Permantin kansalle aarteita, ja maine tästä rikkaudesta houkutteli pian Norjalaisia meri-retkeilijöitä siellä käymään sekä kauppa-

että ryöstöä warten. Kuten Norjalaiset kertovat, oli Wienanjoen suussa Permalaiusten pyhä kalmisto, johon oli tapana kaimaa hopea-rahjoja maahan. Kesellä kalmistoa oli heidän jumalansa kuwa, polvilla hopeinen malja täynnänsä rahjoja ja kaulassa kalliit witjat. Joku oja Permalaiusten kaupasta näyttää kääntyneen Laatokan puolelle, ja sen seudun Karjalaiset taas harjoittivat laweaa Lapin-käyntiä pohjan perillä, niin että toijinaan törmäsivät tuntureilla yhteen sekä Rainulaisien että Norjalaisienkin kanssa. Etelässä nähy itämainen kauppa kulkeneen sekä ylistä Wolgaa myöden Rougorod'iin ja sieltä Newajoen kautta Suomenlahteen että myöskin toista tietä Wainajoen suulle. Länsimaiden kanssa oltiin yhteydessä Göttilantilaisten ja myöhemmin Saksan Hansa-kauppiasten kautta, jotka matkoillansa Rougorod'iin poiffesivat sekä Karjalaan että Hämäläisten ja Wirolaisten rantamaille. Myöskin Suomalaiset itse tottuivat aikaihin mertä kyntämään. Kristin-uskon voitolle-pääsö Ruotšinmaalla (11:nnellä vuosijadalla) oli laffauttanut ne meriretket, joilla Ruotšalaiset ennen olivat itäisiä rannikoita häiriineet. Nyt taas Suomalaiset heimokunnat wuorostansa käiwät Ruotšin rantoja ryöstämässä. Näitä retkeilijöitä Ruotšalaiset nimittiwät yhteisellä nimellä *Estreitzi* (s. o. Itäläisitzi), joka sana fitten on jäänyt Wiron kansan nimeksi. Kun Hämäläiset wihdoin huomattiin eri heimoksi, annettiin niille nimi „Law-Estit“, josta niiden muukalainen nimitys *Lawestit* on tullut. Myöskin Kuurilaiset olivat Ruotšissa saawuttaneet pelättävän maineen meriretkistänsä. Mutta Warjinais-Suomalaiset kenties kaikkein warhaimmin olivat törmänneet yhteen Ruotšalaisien kanssa, koska asuivat lähinnä Ahwenanmaata, joka warjin aikaihin nähy joutuueen Ruotšalaisen wäestön haltuun.

Norjalainen *Oluf Haalugalanista* (Pohjois-Norjassa) oli ensimmäinen, joka purjehti Wienanjoen suulle ja löysi Permalaiesten maan, 9:nnen vuosijadan loppupuolella. Wainioin ryöstöretki sinne oli se, jonka w. 1026 teki Norjalainen *Karli* ja Ruijan kuninkaallinen läänitsemies (weronnostaja) *Thorot Hund*. — Jo *Oluf*'in aikana Haalugalanin asukkaat kantoivat weroa jenspuolisilta Eappalaifilta Ruijassa eli *Sinmarkissa*; fitten Norjan kuningas otti tämän weron krunnun

alle. — Other on myöskin ensimmäinen, joka mainitsee Kwenejä (Rainulaisia) vastapäätä Haalugalantia Ruotfin puolella. Muutoin kerrotaan, että w. 877 Haalugalannin läänitysmies lähti Rainulais-kuninkaan Barwit'in amuffi Karjalaisia vastaan. Koska sana „Iwen“ Skandinawian Keltöä merkitsi naisista, lewisi taru jostakusta pohjanperilla olewasta „Kaiten (Amazonain) maasta“, ja Rainulaisten nimi hämmentyi. Sitä wastoin Karjalaiſten retket pohjan-perillä kestiwät vuosifatoja eteenpäin. — Perman walta Wienanjoen suussa pysyi useita vuosifatoja woimassa, kunnes Rongorod'in herruus alkoi sinne lewitä. Wenäläiset nimittiwät Permalaiſten maata „Sa-wolotſhie“ (s. o. Retſätaipaleen ta'usta).

Muinaisten Suomalaiſten keskuus-elämä seisoi heimokunnan ja perhekunnan alkuperäisellä kannalla. Moni-waimoisuus ei ollut Suomalaisilla tapana, ja naisista kohdeltiin suurella hellyydellä. Waan koska suku oli ainoa warſinainen yhdyshunkta, ei annettu naisista mieheliään, ellei wanhemmille ja sukulaisille kalliita lahjoja maksettu. Ainoa sääty-eroitus wapaiden kesken oli suwun suuruus ja mahtawuus. Sen ohessa löytyi orjia, jotka osittain oliwat sodasta saatuja wankkeja. Perheet asuiwat kyläkunnittain ja oliwat rakentaneet laweampiaakin liittoja, joilla oli nimi kihlakunnat. Yhteisissä kokouksissa eli kärkeissä laskettiin neuvoja ja ratkaistiin keskinäiset riitaseikat. Yhteiset sotaretket ja yhteinen puolustus wihollisia vastaan oliwat tietysti tärkeimmät neuvoteltawat; sillä ne olot, joihin Suomalaiset oliwat joutuneet, eiwät suinkaan sallineet heidän waipua rauhan nautintoon. Mutta heidän sotataitonsa ja ase-warustuksensa ei woinut wertoja wetää edistyneempäin kansain sota-laitoksille. Waikka Suomalaiset oliwat mainioita takomisen taidosta ja Suomen miekkoja haettiin muillekin maille, oliwat kumminkin etelämaisten ritarien rautapuvut täällä tuntemattomat ja Suomalaiſten linnat oliwat ainoastaan raatoja kivi-warustuksia wuorten kulkuloilla. Vielä haitallisemmin waihatti puute lujasta ja wakaantuneesta hallitus-wallasta. Jos sotaretkillä olikin päälliköitä ja kihlakunnilla kenties esimiehiänsä, ei ennättänyt kumminkaan Suomalaiſten heimokuntain kesken syntyä mitään kuningaswalttaa, joka olisi woinut yhdistää eri heimokunnat yhteiseksi waltioksi. Ja senpä tähden nämä heimokunnat sei-

soivatkin heikkoina ja hajanaisina muunkalaisten päällekar-
kauksia vastaan.

Suomalaiſten pakanallinen uskonto perustui loitſimiseen, ja loitſijalle eli tietäjälle annettiin erinomainen arvo; mutta loitſiminen meidän kansassa oli ylentynyt aatteellistemmalle kannalle kuin muissa saman-sukuisissa kansoissa. Rappalainen poppamies tiedusteli noita-rummullansa tulevaisuuden enteitä; mutta Suomalaisilla oli parhimpina taite-wälifappaleena sama ja laulu, jolla luonnon=voimain „hymyt“ paljostettiin ja niin=muodoin koetettiin niihin vaikuttaa. Näin runous kohosi arvoon, warsinin Karjalaisilla, joiden Kalevalan runot myöhempinä aikoina owat tulleet kirjaan ko'otuiksi ja antawat selkoa kansan muinaisista oloista. Kalewala oli Suomalais-ten asuutopaikka, kenties Raatolan rannalla Wuoksen seuduilla. Etewin Kalewan uroista oli „wata wanha Väinämöinen, tie-täjä iän-ikäinen“, lauteleen ja laulun ketsijä. Toinen uros oli „seppo Ilmarinen, tafoja iän-ikäinen“ ja tämän taidon ketsijä. Kolmas oli „lieto Lemminkäinen“, hilpeä soturi ja seikkailija. Nämä ikkänkuin edustiwat kolme eri taipumusta kansan luonteessa. Kullervo Kalewon poika, tuo seppo Ilmariselle myyty orja, jota viimein lopetti moni-waiheisen kowan kohtalonsa, syököymällä omaan miekkaansa, kumasi kan-san haikempia onnen-waiheita. Pohjoisempana Kalewalasta oli „pimeä Pohjola“, erään wieraan kansan asuutopaikka, jossa „Eemsi Pohjolan emäntä“ wällitsi, ja johon seppo Ilmarinen oli takonut tuon ihmeellisen „Sammon“. Tämä „kirja-kanssi“ Sampo oli onnea-tuottawainen kalu, jota Kalewalan uroot sitten käiwät ryöstämässä, jolloin sotaa ja wihollisuutta syntyi molempain kansain wälillä. Muillakin heimokunnilla oli runous, ja Wiron kansalla nämä muinais-muistot owat muodostuneet itsenäiseksi runoelmaksi, jonka pää-henkilö on kansan sutu-sankari „Kalewi Poeg“ (s. o. Kalewan poika).

Alluperäisen käsityksen mukaan Kalewan urootkin näyttä-wät olleen jumalia, Luonnottaren hymyittämiä ja osallisina maailman luomijessa. Mutta muutoin Suomalaisilla oli käsi-tyks-yhdestä ainoasta yli-jumalasta, jota maailman on luonut

ja yhä sitä hallitsee. Se oli Wirolaisten **Taara**, Kappalais-
ten **Tiermes**, Suomalai-
sten „**Ukko** yli-jumala, wallan pilwisä
pitäjä“, josta ukkosen-ilma on nimensä saanut. Häntä huu-
dettiin sodassakin awuksi, ja Wirolaisten pelättävä sotahuuto
kuului: „**Taar' awita!**“ Muutoin oli maailma täynnänsä
luonnottaria ja Haltioita, jotka kukin alallansa hallitsivat.
Wesissä wallitfi „**Ahto** aaltojen kuningas“ ja hänen waimonsa
Wellamo. Metsän hallitsijana oli **Lapis** ja hänen puolisonsa
Mimerkki eli **Mielitti**, „**Tapiolan tarffa** waimo“, joiden hieno-
helmaiset tyttäret **Tellerwo** ja **Laulitti** sekä poika **Nyhrikki** fini-
wiitassansa erittäin mainitaan. Muista haltioista mainitta-
koon: **Retri**, joka antoi karjalle menestyksen, **Pellerwoinen**, joka
oli wiljain hoitaja, ja **Suttamieli**, rakkauden jumalatar. Suo-
leman waltakunta kutsuttiin **Kanalakki** eli **Luonelakki**, misä
wallitfi ankara **Tuoni** eli **Mana** perheensä. Siellä maan
alla luultiin elämä melkein saman-laatuiseksi, waikka paljoa
synkemmäksi, kuin täällä maan päällä; sen wuoksi annettiin
wainajalle aseita ja muita tarwe-kaluja mukaan hänen hau-
taansa. Jumaloita palweltiin rukouksella ja uhreilla. Muu-
tammat heimokunnat pitivät kumiafin jumalistanja; mutta
yleensä Suomalaiset käsittiwät jumalain asuwan itse eläwässä
luonnossa ja kantoiwat esm. yli-jumalalle uhrattawat „**Ukon**
wakat“ korkeille wuoren-harjuille. Heidän juhlistansa maini-
taan: „**Ukon malja**“ kewät-toutoa tehtäessä, **Säntiäiset** eli
Willa-wnonan juhla elon-aian jälkeen ja **Retrin** juhla myö-
hään syksyllä.

Tämä Suomalai-
sten muinais-uskonto oli kyllä jalompi
ja wiattomampi kuin monen muun kansan pakanalliset menot,
mutta ei kuitenkaan woinut kyllwää niitä siwistykseen ja kaikki-
naisen edistykseen siemeniä, mitkä ainoastaan Kristin-usko mu-
kaansa tuopi. Tämä maailman-uskonto oli nyt siis meidänkin
rannoillemme saatettava, ja Suomenmaa sillä tawoin yhdis-
tettävä suureen kristikuntaan. Tämä tapahtui Ruotsalaisten
telemän walloituksen kautta.

II. Kristin-uskon ja Nuotšin-wallan tulo maahan, w. 1157—1323.

Palestinasta oli Kristin-usko ensin lewinnyt suureen Romalaiseen keisarikuntaan, jossa se keisari Konstantino Suuren aikana w. 323 oli tullut yleiseksi eli (kuten sanottiin) **Katholiseksi**. Kun pian sen jälkeen keisarikunnan läntinen osa hakiutui, pyysi Kristin-usko kuitenkin niissä Germanilaisissa valtakunnissa, jotka Roman wallan rannioille perustettiin, ja Roman piispa, jota ruwettiin **Paawiksi** kutsumaan, kohosi läntisen Kristikunnan eli Paawikunnan hengelliseksi pääksi. Tämä oli niinkutsuttu **Romalais-Katholinen** kirkko. Sitä vastoin Romalaisen keisarikunnan itäinen osa pyysi pyhästä ja nimitettiin Kreikan keisarikunnaksi, samatekuihin Kristin-usko siellä pyysi erinänsä Paawikunnasta ja kutsuttiin Kreikan-uskoksi eli **Kreikkalais-Katholiseksi** kirkoksi. Molemmissa kirkkunnissa tosin puhdas oppi aitojen kuluessa paljon turmeltui useilla ihmis-mietteillä, joista mainittakoon luostari-elämä, Keitsyt Maarian ja muiden pyhien palweleminen, kumien kumartaminen j. n. e. Mutta sillä wälin Kristin-usko kummiinkin lewisi laulaisempiinkin maihin: w. 600 Englantiin, w. 750 Saksaan, w. 1000 Unkariin ja Wenäjälle. Jo w. 829 oli munkki **Anskaris** Frankien valtakunnasta tullut Kristin-uskoa Nuotšissa saarnaamaan. Mutta vielä kalli vuosisataa kului, ennenkuin Nuotšin molemmat heimokunnat, Göthiläiset etelässä ja Swealaiset pohjaisessa, wihdoin olivat kääntyneet Odiin'in palweluksesta Kristuksen oppiin. Vuoden 1100 paikoilla syntyi Paawikunnassa suuri uskonnon-puhka, niinkutsutut **Ristiretket**, joiden tarkoitus oli walloittaa Kristuksen hanta Muhammedilaisilta, joiden haltuun Palestina oli joutunut. Sama into myöskin kiihoitti ristisotiiin niitä Euroopan kansoja vastaan, jotka vielä waelsiwat pakanuuden pimessä. Näin Slawilaiset kansat Itämeren etelä-rannikolla pakoitettiin Kristin-uskoon ja joutuivat Saksalaisten herruuden alle. Sitten tuli Suomalaiisten kansain wuoro, josta meidän tulee erittäin puhua.

Ruotsinmaalla tähän aikaan kesti pitkälistä eripuraisuutta Swealaisten ja Göthiläisten välillä, joiden kuningas-
sumut nuorotellen ottivat valtakunnan haltuunsa. Kun Göthiläis-kuningas Sverker I oli kuollut, tuli Swealais-kuningas Erik IX Pyhä w. 1156 koko Ruotsin hallitsijaksi. Paawin kehoituksesta tämä päätti lähteä risti-sotaan pakanallisia Suomalaisia vastaan, jotta rosвомifillaan häiritisivät Ruotsin rantoja. Upsalan piispa Henrik, joka oli Englannista kotoisin, lähti mukaan, ja näin purjehdittiin w. 1157 suurella risti-sotajoukolla Aurajoen seuduille. Warfinais-Suomalaiset voitettiin useissa tappeluissa ja pakoitettiin kasteeseen, joka tapahtui Kupitsan lähteessä lähellä Turkua. Uuden uskon wahwistamiseksi ruwettiin luultawasti kohta rakentamaan Turun linnaa. Mutta kuningas jo samana syksynä palasi Ruotsiin, jättäen piispan pappeinensa jatkamaan uskon saarnaa. Seuraawana talvena Henrik piispa, joka oli käynyt Kolemäen seuduilla, sai surmansa Köyliönjärwen jäällä eräältä mahtawalta Rakki nimiseltä talonpoialta. Marttiiran ruumis wiettiin Roussiaisiin, missä Suomen ensimmäinen kirkko rakennettiin, ja Pyhä Henrik tuli Suomen seurakunnan suoje-luspyhäksi.

Tämän tapauksen perästä Suomen uusi seurakunta oli monta vuosikymmentä aivan heikossa ja waaran-alaisessa tilassa; mutta Kristin-usko nähty kuitenkin vähitellen voitaneen alaa, niin että se alkoi Hämmäläisinkin lewitä. Ruotsissa Erik kuningas, josta sitten tehtiin Ruotsinmaan suoje-luspyhä, sai surmansa w. 1160, ja alituiset taistelut Sverkerin ja Erikin sukujen välillä estiwät sen maan hallitusta huolta pitämästä uudesta istutuksesta Suomessa. Toiselta puolen lähiset pakanat, mutta oletettiin Rougorobilaiset ja heidän liittolaisensa Karjalaiset käwivät akinomaa hätyyttämässä Suomen kirkkoa. Tosin kirkon miehet saivat w. 1164 toimeen jonkun ristiretken Suomen seurakunnan eduksi; Ruotsalaiset silloin tulivat laivoilla Newajoen läpitse Laatokan kaupunkia vastaan, waan lyötiin takaisin. Mutta kostoksi Wenäläiset ja Karjalaiset tekivät useita häwitys-retkiä setä

Hämeesen että Warfinais-Suomeen ja itse Kuotfiinkin. W. 1178 Karjalaiset (tai Kuurilaiset) tarkasivat Suomen seurakunnan alueeseen ja weiwät wankina kirkon esimiehen, Rodulf'in, joka surmattiin. W. 1187 Karjalaiset taas tunkeutuivat Määlärinjärween Kuotfiisa, häwittiwät Sigtunan kaupungin, surmasivat Upsalan arkkipispan ja weiwät suuren woittosaliin. W. 1198 sanotaan Wenäläisten polttaneen Turun kaupungin, jonka nimi nyt ensi kerta mainitaan. Suomen heitto seurakunta olisi kokonaan ollut heitetty oman onnensa nojaan, ellei paawit Romassa useinkin kehoituksilla ja neuvoilla olisi koettanut sitä auttaa ja tukea.

Wihdoin vuoden 1216 jälkeen asetettiin Suomen piispaaksi eräs jäntewä ja iuwoas mies, Dominikani-muutti **Thomas**, hänkin Englantilainen syntyperältänsä. Tuomas piispa olisi tahtonut Suomenmaasta tehdä kirkollisen ruhtinakunnan eikä sen wooksi pyhittänytkään Kuotfin hallituksen apua. Mutta tämä yritys tulla omin neuwoin toimeen ei häneltä toki onnistunut. Kun hän w. 1240 katosi suuren risti-armeijan, jolla purjehti Newajoelle, niin Rougorod'in ruhtinas Aleksanteri Jaroslawinpoika (sitä Newski'tsi eli Newalaisetki kututtu) sai päällekarraajista suuren woiton. Piispanne, joka muutoin oli joutunut moniin rettelöihin, otti wihdoin w. 1245 eron wirastansa ja lähti lepoa etsimään Wisby'hyn, jossa kuoli. Silloin Kuotfin kuninkaan howifappalainen **Berom** I tehtiin Suomen piispaaksi, ja Kuotfin hallitus alkoi taas ajatella tämän maan käännnyttämistä.

Tällä wälin oli muiltakin haaroilta ruwettu lewittämään Kristin-uskoa Suomalaisiin heimokuntiin. W. 1186 oli Saksalaisia lähetys-saarnaajia tullut Liimiläisten luoksi Wäinäjoen warrella. Waan pian sielläkin puolen rhyhdyttiin aseelliseen käännnytykseen. Saksasta tullut piispa Alpertti rakennutti Niisa nimisen kaupungin, perusti Kalpaweljesten ritarikunnan maan walloitusta warten ja pakoitti monen taistelun perästä sekä Liimiläiset että osau Wirolaisistakin iteen alle, w. 1200—1227. Myöskin Tanskan mahtawa kuningas Baldemar Seier teki w. 1219 ristiretken Wiron poh-

jois-rantaan, johon perusti **Nääwelin** eli Tallinnan (s. o. Tanskalais-linnan) kaupungin. Näin Wiron kansan pohjois-osa joutui Tanskan alle, kunnes sekä w. 1346 myytiin Saksalaisille Kalparitareille. Kitarit tekivät maan-asukkaat orjiksi, jossa kurjuudessa Wiron ja Riwin talonpojat owat pysyneet nykyisen vuosifadan alkupuoleen asti. Wenäläisten puolelta ei tehty paljon yrityksiä Kristin-uskon lewittämiseen. Kuitenkin oliwat Wenäläiset munkit jo hywin aikaisin perustaneet Kreikan-uskoisen luostarin Walamon saareen Raatokassa, ja w. 1227 sanotaan Wenäjältä lähetetyn pappeja, jotka rupestiwal Karjalan asukkaita kastamaan.

Kun Ruotsissa wihdoin hallitus-riidat oliwat hetkeksi asettuneet, niin Cerikin suwun viimeinen kuningas Cerik XI Sammallieli lähetti jaarlinsa Birger'in syysyllä w. 1249 Hämeenmaata walloittamaan ja Kristin-uskoon käännyttämään. Birger jaarli tuli mahtawalla laiwastolla „Hämäläisten satamaan“, joka lienee ollut jossakin itäpuolella Hankonientä. Hän sai Hämäläisistä woiton, tunki sitten sijämaahan ja rakensi Ruotsin herruuden tueksi **Kruunulinna**n eli **Hämeenlinna**n. Sen lisäksi hän asetti Ruotsalaisia asukkaita Helsinglandista Hämäläisten rannikolle, joka sitten sai nimen „Uusmaa“. Koko talwen jaarli wiipyi Suomessa, mutta lähti kewäällä takaisin Ruotsiin, missä sillä wälin Cerik kuningas oli kuollut ja jaarlin oma poika, Waldemar, oli walittu kuninkaaksi. Se suku, joka tällä tawoin pääsi Ruotsin hallitustuimelle, kutsutaan Folkungein suwukki.

Wasta Birger jaarlin retken kautta kristitty Suomeen tuli Ruotsin kruunun alle, joka nyt alkoi siitä weroakin nostaa. Myöskin kirkollinen järjestys alkoi nyt juurtua ja wakaantua. Uuden uskon saarnaajat eiwät enää olleet paljaita muukalaisia, waan itse kansan keskuudesta oli jo opettajia valmistunut, ja wihdoin eräs kansan oma lapsi, **Rannu I** (syntyisin Ruusun kappelista), tuli Suomen piispaaksi, w. 1291—1308. Hänen aikanansa myöskin Turun tuomiokirkko valmistui, ja piispan-istuim, joka ensin oli ollut Roussiaisissa ja sitten Rääntämäellä (eli Raarian pitäjässä), siirrettiin w.

1300 Turkuun. Tuomiokirjto niinkuin koko Suomen hiippakuntakin oli pyhitetty Neitsyt Maarialle ja Pyhälle Henrikille.

Tällä välin kesti lakkaamatta vihollisuus Karjalai-
sten ja Rougorodilaisten puolelta, jonka tähden Ruotsin hallitus oli nähnyt tarpeelliseksi ryhtyä Karjalankin valloitukseen. Ruotsissa oli Waldemar kuninkaan jälkeen hallinnut hänen jäntewä weliensä Maunu Latolukko (w. 1275—1290), joka sai nimensä siitä, että hän ankarasti suojeli talonpoikien omaisuutta. Sitten tuli kuninkaaksi Maunun ala-ikäinen poika Birger; mutta hallitusta johti marski (eli ylimmäinen sotapäällikkö) Torfel Amuntinpoika. Tämä lähti kewäällä 1293 suurella laiwastolla Karjalaan ja rakensi Bjuurin linnan, jonka perästä hän vielä samana kesänä purjehti takaisin Ruotsiin. Seuraavana kewäänä Wenäläiset koettivat häwittää linnan, mutta eivät woineet. Ruotsalaiset taas tunkenutuivat Raatokan rantaan asti ja walloittivat siellä erään Karjalaisen linnan Kätiläsmella. Mutta sen Wenäläiset heti ottivat heiltä takaisin. W. 1300 Torfel Amuntinpoika teki uuden ristiretken, koettaen walloittaa Kewajoen ja Inkerinmaan. Hän rakensi linnan niillä seuduin, misä nyt on Pietarin kaupunki. Mutta seuraavana kewäänä Rougorodilaiset tämän linnan häwittiwät. Näin tapahtui, että ainoastaan läntinen Karjalanmaa Suomenlahden ja Saimaan seuduilla tuli Ruotsin wallan alle; mutta Karjalai-
sten rintamaa Raatokan rannoilla ja koko Inkerinmaa jäi Rougorod'in haltuun.

Myöskin Pohjanlahden rannikolla oli tähän aikaan Ruotsin walta lewinnyt, nimittäin uutis-asutuksen kautta. Hämäläiset, näet, jotka oliwat Ruotsalaiselle wäestölle kadottaneet rantamaitansa Suomenlahden puolella, alkoiwat lähettää siirtokuntia pohjoisiin erämaihin, misä tähän asti ainoastaan Lappalaiset oliwat elustaneet. Ruinaistaru kertoo, että miehiä Birkalasta ja Kengosta tarkasi Lappalaisten päälle Suu-pohjassa, misä Kyrö tuli ensimmäiseksi pitäjäksi. Sitten nämä tulijat, jotka nimitettiin Birkalaisiksi, eteniwät Kemijoen ja Tornionjoen paikkoihin asti, laskien allensa lohi-wedet ja Lappalaisilta saatawat werot. Kuningas Maunu Latolukko kuului wah-

wistaneen heille nämä Lapinkäynti-oikeudet, joista maksoivat Ruotsin kruunulle veroa, ja niin nyt Pirkkalaiset Torniossa, Pitimessä ja Vuulajassa useat vuosikadat harjoittivat heruuttansa Lapin ja Ruijan avaroilla aloilla, tunteen sekä Norjalaiset että Karjalankin miehet yhä enemmän syrjälle. Wähästä myöhemmin, kenties Torfel Rnuutinpoian toimella, sirotettiin näille rannikoille myöskin Ruoskalaisia untis-asutaita, joiden ala ulottui Kotemäenjoen suusta pohjaseen. Koko tuo nyt Lappalaisilta wiljelyksen alle otettu sentu nimitettiin Pohjanmaa (oikeastaan Itäinen Pohjanmaa), ja Perä-pohjanseudut kutsuttiin toisinaan Raimunmaaksi muinaisten Raimonisten mukaan. Pohjanmaa luettiin ensi aluksi Hämeenlinnan lääniin; Wiipurin linnan lääni läpitti, paitsi Karjalaa, myöskin Uuden-maan, ja Turun linnan lääniin kuului Warfinais-Suomi, Satakunta ja Ahwenanmaa. Kaikki nämä maakunnat kuuluivat Turun piispan hengellisen hoidon alle. Maallinen hallitus oli jo ruwettu toisinaan antamaan (kuten sanottiin) „läänttykettä“, s. o. läänttyömies sai ylläpantaa ja pitkä kaikki kruunun saatawat, kun wain piti huolta hallituksesta ja puolustuksesta. W. 1285 Mannu Katolikon weli Pentti tehtiin tällä tavoin Suomen „herttuaksi“, ja w. 1302 samalla tavoin Birger kuningaan nuorin weli Waldemar. Wiikollisuus Wenäjän kansa lesti vielä entisessä kiiwaudessaan, ja sisälliset riidat Ruotsissa estiwät sen maan hallitusmiehiä Suomen puolustusta waltwomasta. Birger kuningas ja hänen molemmat weliensä ensin mestauttiwät Torfel Rnuutinpoian ja sitten riitaantniwät keskenänsä, kunnes kuningas surmasi weliensä nälkään ja siitä syystä itse menetti kruunansa w. 1319. Silloin pantiin kuninkaaksi toisen surmatun aloittainen poika, Mannu Gerikupoika. Sillä wälin tehtiin Suomen puolella useita ryöstöretkiä, milloin Suomesta laatoitettiin, milloin Wenäjältä Suomeen. Niinpä Wenäläiset w. 1318 tekivät suuren retken Aurajoelle, polttiwät Turun kaupungin, ryöstiwät tuomiokirton ja häwittiwät myöskin Ruusiston linnan Piikkiossa, joka asleltäin oli rakennettu Suomen piispain maa-howiksi. Waan nuo kahden-puoliset häwi-

tykset alkoivat vihdoinkin väsyttää taistelijaita, ja Saksalaiset Hansa kaupungit, joiden kauppa tästä sota-meloteesta paljon kärsi, saivat rauhansovinnon toimeen w. 1323 Pähkinäsaareksessa (Nawajoen ylisesä päässä), missä Wenäläiset par'aita olivat alkaneet rakentaa Pähkinälinnaa (nykyisen Euphsinän). Ruotsin valtakunta sai haltuunsa Karjalan kolme läntistä kihlakuntaa: Sawon, Jäästen ja Äyräpään; mutta muu Karjala jäi Wenäjän haltuun. Raja määrättiin läymään Siestarjoesta (nykyisestä Rajajoesta) luoteesen Säämingin seuduille, jittä pitkin Sawonmaan itäistä kylkää ja päättyi vihdoinkin Pohjanlahteen. Joku osa Perä-pohjasta olisi tällä tavoin joutunut Wenäjän alle, ellei tuo äskettäin mainittu Pirkkalaisten maas-asutus olisi siinä Ruotsin valtaa asettanut.

Pähkinäsaaren rauhanteko oli ensimmäinen sovinto Ruotsin ja Wenäjän välillä. Kaikki Suomen heimokunnat olivat nyt saatetut Kristin-uskoon ja etewin osa niistä oli tullut Ruotsin valtaan alle. Tästäpä osasta syntyi Suomen kansakunta, Ruotsin asettamien lakien ja laitosten turwisia sekä länsimaisen sivistyksen vaikutuksen alla. Waan sen-aikainen sivistys oli pää-asiallisesti kirkollinen, ja sen woolli seuraavan aikakauden nimi on Paawin-uskon aika eli

III. Katholisuuden Aikakausi,

w. 1323—1523.

Kun nyt Suomenmaa oli täydellisesti voitettu Ruotsin valtaan ja länsimaisen kirkon alle, ruvettiin sen sisäisiä hallintota säännöllisesti järjestämään. Niinpä asetettiin kirkolle ja papistolle maksettawat kymmenykset kaiktiin maakuntiin ja samoin myöskin kruunun werot kunkin seudun elinkeinojen mukaan. Suomalaisista paikkahunnista tavallisesti maksettiin osittain wiljaa, osittain orawannakkoja ja muita turkkijia; Ruotsalaiset asukkaat taas enimmäkseen maksoivat woita. Nämä eri maksu-tawat nimitettiin *oikuniksi*, ja eroitettiin niin-muodoin „Karjalais-oikemus“ ja „Helsinglantilais-oikemus“, „Suomen oikemus“ ja „Ruotsin oikemus“. Saksi-laitot-

set järjestettiin Ruotsin mallin mukaan. W. 1324 sai Suomenmaa ensimmäisen laamanninsa, joka kutsuttiin „Itämaiden laamanniksi“; myöskin kihlakunnittain asetettiin tuomareita. Kuningin tuomarin vieressä oli 12-miehinen itse rahvaasta otettu lautakunta.

W. 1316 Birger kuningas erinäisellä pärmä-kirjeellä (joka vielä Wiipurisä säilytetään) wakuutti Karjalan naisille samaa la'in suoje-
lusta wäkivaltaa vastaan, kuin mitä naiset Ruotsissa nauttivat. — Ruotsin maalla oli tähän aikaan kullakin maakunnalla eri lakinsa. Suomesä luultavasti noudatettiin Uplannin lakia ja Helsinglannin lakia, kenties myöskin Suomalaitten omia oikeus-tapoja. Mutta w. 1347 sääsi kuningas Maunu Gerikinpöytä yleisen Raan-la'in. Sata vuotta myöhemmin eli w. 1442 säädettiin Kuningas Kristoferin Raanalaki, joka pysyi voimassa lähes kolme vuosikataa, kunnes nykyinen 1734 wuoden laki wahvistettiin.

Ruotsin yhteiskunta selvoi vanhastaan (niinkuin Germanilaisilla kansoilla ylipäänsä) tähdellisen talonpoikais-wapauden pohjalla, ja tämä sanomattoman fuuri etu tuli Suomenkin kansalle osaksi. Seuraus oli, että Suomalaiset hywin pian tithywät uuteen asemaansa, ja muutkin heimokunnat, jotka olivat toisenlaisiin oloihin joutuneet, esm. Wirolaiset ja itäiset Karjalaiset, olisimat mielellään tahtoneet Ruotsin vallan alle päästä. Mutta tähän aikaan alkoi Ruotsisfakin kohota itsewaltainen ja rasittawainen ylimyskunta, ja etelämaiden ritari-olot tunketuimat Ruotsiin ja Suomeen. Mahtawimmat suwut olivat jo alkaneet eroittaa itseänsä yhteisestä kansasta, ottaen sotapalveluksen ja muut waltiolliset toimet ainoaksi tehtäväkseen. Pait sitä oli Maunu Katolukko perustanut yleisemmänkin sääty-eroituksen, säätäen w. 1285, että jokainen tilallinen, joka tahtoi tähdessä ratjas-warustuksessa kruunua palwella, sai talonsa weroista wapaaksi. Näin synti niinkutsuttu „rälsfi“, josta myöhemmin muodostui perinnöllinen aateli. Suomesfakin hywin pian muutamat talonpoikaiset suwut tällä tawoin kohosimat rälsfi-säätyyn, ja Suomalaisia aatelis-sukuja ilmaantui, niinkuin Kurki, Tawast, Junkonen, Kirwes, Kortumaa. Samoin ne ulkomaisetkin suwut, jotka tänne asettuimat, niinkuin Diökn, Horn, Fleming

Frille y. m., warfin pian todistuiwat meidän maahan, ja niin syntyi warfinainen Suomalainen aatelis-sääty.

Baan tavallista aatelia mahtawampana oli kumminfin Ruotsalainen ylimpykunta, jonka joutosta „waltakunnan neuwokset“ otettiin, ja tämän luokan kopens tuli pian waaralliseksi sekä kuninkaalle että kansan wapaudelle. Kuningas Maunu Serikinpoika koetti kyllä rahwasta suojella korkeasukuisten wäkiwaltaa vastaan; mutta koska hän luonteeltaansa oli heikko ja myöskin paawillijelle wallalle liian altis, hän pian joutui onnettomuuteen ja menetti wihdoin kruununsa. W. 1348 ja 1350 hän teki huonolla onnella kaksi risti-retkeä Intzerinmaahan, rikkoen tuon Wenäjän kansa solmitun rauhan. Samaan aikaan liikkui koko Euroopassa ja myöskin pohjoisilla maillla hirwä rutto, Musta-surma, joka mainitaan paikoittain tappaneen kaksi kolmaannesta kaikista ihmisistä. Kuningas, jota pikka-nimellä mainittiin „Richardiksi“, oli nyt näiden onnettomien tapausten tähden menettänyt kaiken arwonsa. Ylimpykunta ja hänen omat poikansa nostivat häntä vastaan kapi-noita, ja w. 1362 nuorempi poika Haakon, joka jo ennen oli Norjassa kuninkaana, kruunattiin Upsalassa. Tässä tilassa myöskin säädettiin, että Suomalaiusten pitäisi tästä-lähin saada olla osallisia kuninkaan-waleissa, niin että Suomen laamanni ja piispa sekä 12 miestä rahwaasta aina sitä warten kutsuttaihin saapuwille. Pää-asiallisesti kuitenkin nyt ylimpykset alkoiwat näitä ja muita waltio-asioita yksin ratkaista. Jo w. 1363 he tarjosivat kruunun eräälle Saksalaiselle ruhtinaalle, Albrekti Rellenburgilaiselle. Tämä myöskin Suomesa käwi, woitti puolellessa mahtawan Hemming'in, joka silloin oli Suomen piispana (w. 1338—1366) ja walloitti Turun limman. Mutta Albrektinkin kansa Ruotsin ylimpykset pian riitaantuivat. Yksi heidän joutostansa Boos Inhoupoika Griip olitin paljoa mahtawampi kuin itse kuningas; hänellä oli wihdoin koko Suomenmaa läänityksenä ja sen ohessa laamannin-wirka Suomesa sekä drotsetin (eli ylituomarin) arwo koko waltakunnassa. Baan luonteeltaan hän oli wäkiwaltainen ja ahnas mies, niinkuin enimmäkkin sen ajan ylimpykset, ja rauha

ja turvallisuus maassa oli tietysti huonolla kannalla, koska nämä korkeasukuiset useinkin lävivät yksityis-sotaa leskenänsä. Tällä rauhattomalla aialla rakennettiin meidänkin maassa useita pienempiä linnoja, jotka maata enemmän rasittivat kuin suojelivat; niistä etewimmät olivat **Aastelholma** Ahwenassa, **Nordholma** eteläisellä Pohjanmaalla (Vaasan wieresellä) ja **Nasepori** läntisellä Uudellamaalla. Wiime-mainitun **Boo Zuhonpoika** itse rakennutti. Kun **Boo Zuhonpoika** wihdoin kuoli w. 1386, olisi kuningas tahtonut anastaa hänen läänityksensä kruunun alle takaisin. Mutta silloin ylimykset kutsuivat maahan kuningas **Haakon'in** lesken, **Margaretan**, joka oli Tanskan kuninkaan tytär ja ennestään jo hallitsi sekä Tanskassa että Norjassa. Nyt **Margareta** voitti Ruotsinkin kruunun w. 1389. Kuitenkin kesti vielä pitkää taistelua, warsin Suomesa, missä drotseti wainajan poika, **Annutti Boonpoika**, koetti omaa herruuttansa puolustaa, ottaen sitä warten awuksensa Saksalaisia meriroswoja, niinkutsutut „**Witali-weljekset**“. Wasta w. 1399 Suomenmaa wihdoinkin heitettiin **Margaretan** haltuun. Kaksi vuotta ennen, kesällä 1397, olivat Tanskan, Ruotsin ja Norjan waltaneuwokset kokoontuneet **Kalmar'iin**, jossa **Margaretan** sisaren-tyttären poika, **Gerit Pommerilainen**, kruunattiin kolmen waltakunnan kuninkaaksi. **Margaretan** tarcoitus oli pyshywäisesti yhdistää kaikki nämä Skandinawilaiset maat yhdeksi suureksi waltakunnaksi. Tätä yhdistystointia kutsutaan siitä syystä **Kalmarin Unioniksi** eli **Yhdistykseksi**.

Kuningas **Maunu Geriknpoika** oli asettanut lemmityisensä **Pentti Algotinpoian** Suomen herttuaksi. Mutta **Maunun** wanhempi poika **Gerit** (joka aikaisin sitten kuoli) karcoitti tämän ahnaan miehen Suomesta ja asetti tänne läskynhaltiaksi ja laamanniksi **Riiso Thurenpoika Bielke'n** w. 1357. Tämä ja piäpa **Hemming** toimittivat Suomalaisille osallisuuden kuninkaan-waaliin w. 1362. **Riiso Thurenpoika** meni **Abrekkin** puolelle, mutta sai surmansa Turun linnan edustalla, jota **Abrekki** 10 kuukautta piiritti w. 1364—1365. **Maunu** kuningas tuli **Abrekkin** wangiksi, mutta päästettiin w. 1371 wapaaksi ja kuoli Norjassa w. 1374. — **Boo Zuhonpoian** kuoltua pyshywät Suomalaiset saada laamanniksensa **Jaakko Diwkn'in**, joka oli maan omia aatelismiehiä.

Unionin alkupuoli. — Margareta rouva kuoli vasta w. 1412, ja siitä aiasta Eerik Pommerilainen yhkiin hallitsi. Kaikka Unioni-kuninkaas oikeastaan asuivat Tanskamaalla, jota nyt oli tullut yhdyshaltakunnan pää-osaksi, oli Eerik kuningas jo Margaretan elin-aikana pari kertaa Suomessa käynyt ja piti ylipäänsä kiitettävää huolta tästä laukaisesta maasta. Niinpä hän täällä perusti jota-wuotisen maan-ostendan, jonka piti tutkimaan lanteita kuninkaan wirtamiehiä vastaan ja tuomitseman kuninkaan-tuomiota korkeimmalla wallalla. Se istui Turussa päiwinä ennen Pyhän Henrikin juhlaa kesällä, ja jäseninä olivat piispa ja muutamats papits, maan waltaneuwokset, laamanni ja tuomarits, sekä tähki lautakunta, toinen puoli rälssimiehiä ja toinen talonpoitits. Myöhemmin eli w. 1435 Suomeenmaa myöskin jaettiin kahteen laamanni-kuntaan, joista Pohjois-Suomi oli luoteisella puolella Aurajokea ja Etelä-Suomi kaakon puolella. Muutoinkin tämä kuningas koetti useilla sädännillä auttaa ja suojella Suomen rahwasta ja piti myöskin huolta erämaiden asuttamisesta; sillä Sawon ja Hämeen pohjois-osat olivat vielä syyntiä asumattomia aloja. Eerikin paras apumies maamme hallituskesä oli Suomen jalo piispa Rannu Lawast (w. 1412—1450), josta kronika sanoo, että „Suomen miehet sekä ylhäiset että alhaiset häntä kunnioittiwat niinkuin kuninkaallista majesteettiä“. Ja koska nyt oli jotenkin rauhalliset aiats, karttui maan warallisuus ja ollettiin kirkon loisto filmin-nähtävällä tawalla. Jo piispa Hemming'in aikana oli kirkollisten laitosten komens suureksi kohonnut; mutta vasta Mairu Lawast'in aikana Suomen kirkko saawutti täyden Katholisen komenden. Tuomiokirkkoa warustettiin useilla kuoreilla, joissa messuja wietettiin aamupuhteesta iltaan asti, ja muuallakin maassa kirkolliset laitokset yhä karttuivat. Erittäin merkilliset owat ne luostarits, joita tähän aikaan useissa paikoin perustettiin. Tätä ennen löytyi ainoastaan yhki semmoinen laitos, nimittäin Dominikanein (eli Musta-weljesten) luostari Turussa (perustettu w. 1249). Nyt laitettiin yhki Dominikanein ja yhki Fransiskanein (eli Harmaa-weljesten) luostari Wiipuriin, yhki Fransiskanein

Maumalle, ja tuo etenkin mainittava Naantalin nunna-luostari, joka noudatti Pyhän Birgitan sääntöä *). Viime mainittu laitos oli erittäin Maunu piispan suosiossa; kun hän aian selkkauksiin väsymään vihdoin otti eron virastansa, etsi hän työsijän itsellensä tässä „armon-laakiossa“ (sitäpä nimi Naantali merkitsee) ja kuoli siellä w. 1452.

Maallisisa oloissa oli nyt tullut rauhattomat aiat. Ruotsissa oli syntynyt tyymättömyyttä Cerik Pommerilaisen hallitusta vastaan; rahwas walitti Tanskalaisten woutien rasituksesta ja Dalaen miehet Engelsekti Engelsekkinpoian johdolla wapauttivat maan w. 1434. Sitten marski Kaarlo Knuntinpoika Bonde walittiin waltionhoitajaksi, ja Cerik kadotti kruununsa, ensin Ruotsissa, sitten myöskin Tanskassa ja Norjassa. La'illinen järjestys oli nyt warsin huonolla kannalla; meidänkin maassa rahwas riehui, niin että Nlisesä Satakunnassa syytti waltionhoitajaa ja waltaneuwoskuntaa vastaan kapina, jonka ainoastaan Maunu piispan wälitys sai asettumaan. Vihdoin Tanskassa otettiin kuninkaaksi Kristofer Baijerilainen, joka myöskin pääsi Ruotsissa ja Suomessa hallitsemaan ww. 1441—1448. Waan tämän kuoltua, Ruotsalaiset erosivat Unionin liitosta ja walitsivat tuon äskemäinitun Kaarlo Knuntinpoian kuninkaaksensa. Hänen hallituksensa tuli kuitenkin lowin lewottomaksi. Tanskassa ja Norjassa oli, näet, kuninkaaksi otettu eräs Kristian I Oldenburg'ista, ja tämä uljas herra pyrki Ruotsinkin walta-istumelle. Sen ohessa Ruotsin lewottomat herrat, niiden joukossa etenkin Upsalan arkkipispa, tekivät jokaisinkin hallituksen mahdottomaksi. Rahdesti Kaarlo Knuntinpoika karkoitettiin walta-istumelta, ensi kerta ww. 1457—1464, jolloin Kristian otettiin kuninkaaksi sekä Ruotsissa että Suomessa, — ja toinen kerta ww. 1465—1467, jolloin ei mitään hallitusta ollut, waan useat ylimykset walitsivat kufin kohdallansa. Jälkimäisellä kerralla tuo wirtahaitto Kaarlo kuningas asui

*) Pyhä Birgitta oli Ruotsalainen rouwa, kuningas Maunu Cerikpoian sukulainen ja piispa Hemming'in hywä ystäwä. Kuoli Romassa w. 1378.

Suomesja Raseporin linnassa. Bihdoin kolmannen terran kuninkaaksi tultuaan, hän siinä arvoosja fitten pyhyi kuolemaansa saakka w. 1470. Hän oli Suomenmaassa syntynyt, mutta kuului muutoin kokonaan Ruotsin ylimyskuntaan, jonka tapoja ja himoja hänessä itsessään ilmaantui, kunnes hän kuninkaana ollessa sai tarpeeksi kofea saman ylimyskunnan juonikasta itsevaltaisuutta.

Stuure'in hallitus. — Engelbrektin aioista asti olivat Ruotsinmaan talonpojat alkaneet jälleen woimaansa tuntea, ja heistäpä tuli Unionin ja Tanskalaisten herruuden kiivaammat wastustajat. Sitä wastoin ylimykset, sekä hengelliset että maalliset, milloin Unionia kannattivat, milloin sitä vastaan kapinoitsivat; sillä he oikeastaan eiwät mitään hallitusta kärkeet, korkeintaan tahtoivat hallitsijan semmoisen, joka asui niin laukana kuin mahdollista ja antaisi heidän mielin-määrin maassa wallita. Kansallista, itse maassa asuwaista kuningasta, niinkuin Kaarlo Ruuninpoika oli ollut, eiwät Ruotsin herrat suinkaan suwainneet. Senpä tähden kansallinen puolue, jonka kansa Ruotsin rahwas piti yhtä, koki sen neuwon, että walittiin **waltiohoitajia**, joilla ei ollut kuninkaallinen nimi, waikka muutoin tähyi hallitus-walta. Semmoiseksi waltiohoitajaksi pantiin Kaarlo kuninkaan kuoltua **Steen Stuure wanhempi**. Kuningas Kristian tuli silloin armeijalla Ruotsiin; mutta Stuure Dalalaisten kansa löi hänen Brunte-wuorella Lutholman wiereessä w. 1471. Sitten Stuure useita wuosikymmeniä hallitsi taidolla ja onnella, ja Tanskan kuninkaat eiwät uskaltaneet mitään rauhattomuutta yrittää. Kun Kristian I:n poika **Hanna** oli kuninkaaksi tullut, hän tosin pyrki Ruotsinkin waltioistumelle. W. 1483 pidettiin Kalmar'issa hänen kansansa keskustelu, jolloin hän lupasi Ruotsin ylimyksille wallattomimmattin etuudet ja oikeudet, jähkä hänen ottasivat kuninkausensa. Mutta Stuure osasi fittentkin kaitenlaisilla weruteilla estää asian päätöksen.

Suomesja nähtyh ylipäänsä Unioni olleen ihmisille wähemmin wasten-mielinen. Syynä oli se, että Suomalaiset eiwät kunninkaan woineet mitään kansallista itsenäisyhtä

itsellensä ajatellakkaan, ja että toivoivat suuremmasta yhdyshallituksesta parempaa suojelusta Venäjää vastaan. Venäjän puolelta uhkasi tähän aikaan ankarammat puuskat kuin milloinkaan ennen. Tsaari Jivana Wafilinpoika oli, näet, laskenut kaikki Venäjän ruhtinakunnat waltiffansa alle ja nosti nyt riitaa vanhasta Pähkinäsaaren rauhanteon rajasta. Tätä waaraa vastaan täyhti heti ryhtyä warustuksiin. Mahtawa Cerik Afelinpoika Tott, jolla maamme koko itäinen osa oli läänityksensä, te'etti sen wuoksi wahwan muurin Wiipurin kaupungin ympärille ja rakennutti myöskin w. 1475 Sawonmaahan „uuden linnan“, jolle annettiin nimi *Olavin-linna* eli *Sawonlinna*. Mutta Tott'in kuoleman jälkeen (w. 1480) tuli vielä kowemmat aiat. W. 1490 tekivät Wenäläiset hirweän häwitys-retken Perä-pohjaan, jonka he arwelivat kuuluvan heidän alueesensa. Wihdoin Tsaari päätti walloittaa itse Wiipurinkin. Hannu kuningas olisi Ruotsin waltakunnalle tarjonnut wälityksensä rauhan saawuttamista warten, jos Ruotsalaiset olisivat hänen ottaneet kuninkaatesensa; mutta kun ei siitä mitään tullut, hänkin teki liiton Wenäjän kanssa. Syyskuussa 1495 tuli nyt suuri Wenäläinen armeija Wiipuria vastaan. Kaupungin ja linnan päällikkönä oli tähän aikaan *Annutti Posse*, jonka awuksi maamme etewimmät miehet palvelijoinensa olivat kokoontuneet waaraa torjumaan. Myöskin Suomen rahwas nostettiin miehisä aseisiin, ja Suomenmaan sen-aikuinen jalo piispa, *Mann III Niilonpoika Stiernkors Särkilahden* suwusta johti isänmaallisella innolla warustus-toimet. Wihdoin olivat Wenäläiset suurilla tyeillänsä niin paljon kaupungin muuria järälähyttäneet, että saattoivat Antin-päiwänä (Marrašk. 30 p.) ruweta rynnäköön. Mutta Posse löi heidät jollakulla kruuti-räjähdyksellä takaisin. Tämä tapaus, joka pelasti tuon tärkeän raja-linnoituksen, on pysynyt mainehikkaassa muistossa nimellä „*Wiipurin Samans*“.

Waltionhoitaja, joka myöskin oli awuksi kutsuttu, ennätti wasta myöhemmin saapuwille eikä fittenkään woinut estää, että Wenäläiset seuraawana talwena kulkivat häwittämässä

Savon kautta Hämeenlinnan seutuihin saakka ja että he Pohjanmaalla ryöstivät koko rannikon Tornioista Kalajokeen. Ja koska Steen Sturre sen oheksa oli riitaantunut Ruotsin ylimysten kanssa, hän w. 1497 eroitettiin wirasta, ja Hannu kuningas otettiin hallitsijaksi, waan hylättiin jälleen w. 1501. Wenäjän kanssa oli nyt rauha saatu toimeen; mutta Tanskan kanssa syytti sitä kowempi taistelu.

Tapahtui, näet, että Steen Sturre wanhemman kuoltua w. 1503, waltionhoitajaksi walittiin Swante Sturre (toisesta Sturre-suvusta). Tämä ja hänen towerinsa Linköping'in piispa Hemming Gad panivat sodan Tanskaa vastaan uudestaan alkun. Tämä sota tuli etenkin Suomenmaalle turmiolliseksi; sillä Tanskalaiset waltitsivat merellä ja tekivät hirveitä ryöstöretkiä rantamaillemme. W. 1507 Tanskalainen meri-sankari Sjöryski Korby poltti Kastelholman; seuraavana vuonna Borwoon kaupunki ja lähiseudut ryöstettiin. Mutta kauhein menetyks kohtasi Turun kaupunkia kesällä 1509, jolloin Tanskalainen Otte And lainwoinensa yösydännä tuli Turkuun ja wiifi päivää kauheimmalla tavalla ryösti sekä kaupunkia että tuomiokirkkoa. Bahinko arwattiin tekewän lähemmäs miljoonan markkaa nhl. Suom. rahaa. Eipä ihmettä siis, että Suomalaiset, jotka muutoinkin tähän aikaan kallistuiwot Unionin puolelle, oliwat warsin tytymättömät Swante Sturren hallitukseen. Itse Cerit Thurenpoika Bielle, Wiipurin isäntä ja koko Suomen ylimmäinen lästhyhaltia, olisi kenties tarttunut aseisiin Swante Sturre'a vastaan, ellei molemmat olisi siihen aikaan kuolleet. Silloin Swante'n poika, tuo jalomielinen Steen Sturre nuorempi tuli waltionhoitajaksi w. 1512, ja Suomen hallitus uskottiin Jöns Ceritupoika Lott'ille.

Waan taistelu Tanskan kanssa wirisi unteen wimmaan, kun Hannu kuningas kuoli w. 1513 ja hänen poikansa Kristian II nousi Tanskan ja Norjan hallitus-istuinille. Upsalan nuori arkkipiispa, tuo ylpeä ja kiivas Andraas Trolle, nosti riitaa waltionhoitajaa vastaan ja kutsui Kristian'in maahan. Rakki kertaa Tanskalaiset lyötiin takaisin, mutta kolmannella

retkellensä w. 1520 Kristian sai voiton Stuurresta, joka tapelusja sai kuolinhaawan. Kun nyt Tukholman wiimein antautui, niin Kristian kruunattiin Ruotsin kuningaksi. Hemming Gad, joka jo ennen oli mennyt Kristianin puolelle, lähetettiin Suomen herroja puhuttelemaan, ja nämäkin suostuivat Kristianin herruuteen. Waan Kristianilla oli julmin kamaluus mielessä. Heti kruunausjuhlan jälkeen Tukholmassa, nosti arkkipispa Trolle kanteen Ruotsin etewimpiä miehiä vastaan, ja sen johdosta antoi tirannillinen kuningas Marraaf. 8 p. 1520 mestata lähes sata henkeä kaikista säädyistä, niiden seassa kaksi piispaakin. Tällä „Tukholman werilyhyllä“ Kristian luuli kaikiksi aioiksi kuitistaneensa kaiken wastarinnan, ja lähti nyt talaisin Tanskaan. Suomesjakin muutamat Ruotsalaiset herrat mestattiin Hämeenlinnassa ja Raseporisja, niiden seassa itse Hemming Gad, joka niin-muodsin sai odottamattoman palkan uudelta herraltansa. Suomen omia miehiä näkhy tiranni tällä kertaa säästäneen, pitäen heitä wähemmin waarallisina ja pait sitä Unioniin taipuwaisina.

Mutta Kristianin julmuus herätti sekä Ruotsissa että Suomesja katkerinta mielifarwautta. Nuori **Kustaa Cerikupoika Waasa**, joka Tanskan wankueudesta oli pääsnyt pakoan omaan maahansa ja muuksi pnettuna hädin tuskin wältti Tanskalaiisten wäijymisiä, nosti alkuwuodella 1521 Dalalaiset aseisin ja aloitti maan wapauttamisen, jota warten hän nyt walittiin waltionhoitajaksi. Sykhyllä samana wuonna nostatettiin Suomenkin maa Tanskalaisia vastaan. Mutta Turun linnan Tanskalainen päällikkö **Junker Tuomas** puolusti itseänsä woimalkaasti ja antoi Kristianin käskystä mestata useat Suomen herrat, jotka hän oli waltaansa saanut. Ainoastaan **Ceril Fleming** pelasti sukkeluudella hentensä. Rewään tultua joutui koko maa jälleen Tanskalaiisten haltuun. Suomen piispa **Arwid Kurki** pakeni Pohjanmaan kautta Ruotsin puolelle, mutta hukui seuransa kansja haaksiriktoon. Waan **Junker Tuomas**kin sai pian sen jälkeen surmansa, kulkiessaan elatuswaroja wiemään Tukholmaan, jota **Kustaa Waasa** pii-

ritti; sillä Eerik Fleming oli wäijyksiä Tufholman saaristoissa ja hirtätti hänet niini-köyteen. Kesällä 1523 walittiin Rostaas Baasa kuninkaaksi ja sai nyt Tufholmankin valtaansa. Sitten lähetettiin weljekset Eerik ja Jivar Fleming Suomenmaata walloittamaan, ja ennen vuoden loppua olivat Tanskalaiset täältä karjoitetut. Itse Tanskasalin oli Kristian II trunnunsa kadottanut. Mutta Ruotsalaiset eivät enää suostuneet mihinkään yhteyteen Tanskan kansa, ja niin nyt oli Unionin aika loppunut. Myöskin Katholisuuden wasta oli silloin loppumaisillaan, niinkuin heti saamme nähdä.

Sivistys-olot. — Tämän aikatauden sivistys-olot olivat semmoisia kuin Katholinen kirkko saattoi ne kaswattaa. Kaikki jumalanpalvelus oli latinan-kielinen ja waiwutti enemmin ulkonaisella komedellaan kuin warsinaisella opetuksella, eikä siis woinut suuresti edistää kansan hengen-wiljelystä. Kuitenkin oli piispa Maunu Stiernfors säättänyt, että Isämeitä, „Awe-Maaria“ (s. o. rukous Pyhälle Neitsyelle), Apostolinen usko ja Rippi-tunnustus piti kirkkoissa luettaman kansan omalla kielellä. Tärkein Katholisis-kirkon waiwutus oli se, että meidänkin kaukainen maamme tuli muun sivistyneen maailman yhteyteen ja osalliseksi aian korkeimmasta opista. Useat maanmiehistämme käiwät siihen aikaan oppia Pariisin yliopistossa Ranskanmaalla, ja muutamat saawuttiwat siellä korkeimmat opilliset arwot, esim. piispa Maunu Tawastin sisarenpoliti Olawi Mannupoliti (itsekin piispana enonsa jälkeen wv. 1450—1460), joka kahdesti walittiin Pariisin yliopiston rehtoriksi. Maamme omista kouluista oli Turun Kathedralis- (s. o. Tuomiokirkollinen) koulu etwain; mutta sen ohessa oli kullakin luostarilla koulunsa. Niinkuin latina oli kirkon ja jumalanpalveluksen kieli, niin se myöskin oli koulujen ja kaiten opin kielenä. Ruotsinkieli taas oli alusta saakka tullut tuomioistuinissa ja la'illisissa wälikirjoissa waltitsemaan, ja Suomenkieli siis ei vielä ollut missään arwossa. Waan Suomen kansallisuudelle oli kamminkin Katholinen kirkko jonakana turwana ja suojana, niinkuin sen mahtawuus ylipäänsä oli terweellisenä wastajainona maallisen ylimyswailan rinnalla.

Pappien naimattomuuden tähden ei voinut syntyä mitään suljettua ja perittäväää kirkollis-säätyä, niinkuin muutoin tämän ajan oloissa helposti olisi saattanut tapahtua, vaan kirkollisiin virkoihin voitiin nousta alhaisemmastakin syntyperästä. Bispian-arvoon tosin tavallisesti tuli korkeamman sukuisia miehiä, joilla oli ollut waraa kustantaa itsellensä laameampaa oppia ulkomailla. Mutta nämäkin olivat enimmältään oman maan lapsia, ja vuodesta 1385 alkaen ei kukaan muukalainen kantanut Suomen hiippaa. Bispit sen vuoksi paraiten edustivat Suomen kansallisia tarpeita, jota vastoin maalliset hallitus-wirat tavallisesti olivat läänityksinä Ruotsalaisten ylimysten hallussa.

Katholis-ajan bispit Suomessa olivat: Pyhä Henrik († 1158), Rodulf († 1178) ja Folkwino († luultavasti 1198), jos näitä sopinee Suomen bispoiksi sanoa. Sitten Tuomas (ww. 1216[?]-1245, † 1248), Beroni I († 1258), Ragwald I († 1266), Katillo († 1286), Johannes I (tuli w. 1290 Upsalan arkkipiispaaksi, † 1291), Maunu I († 1308), Ragwald II († 1321), Benedikto eli Pentti († 1338), Hemming († 1366), Henrik Hartmaninpoika († 1368), Johannes II († 1370), Johannes III († 1384), Beroni II Balk (w. 1385, † 1412), Maunu II Lawast (ww. 1412-1450, † 1452), Olavi Maununpoika († 1460), Konrad Big († 1489), Maunu III Stiernkors († 1500), Lauri Suurpää († 1506), Johannes IV († 1510), ja Arwid Kurki († 1522).

Katholis-ajan lopulla alettiin tehdä piispa Hemming wainaja kirkon pyhäksi. Paawillinen kirje eli „bulla“ w. 1499 myönsi pyhittämissen ensimmäistä astetta, nimittäin autuuttamista, ja w. 1514 Hemmingin autuuttamis-juhla suurella komeudella wietettiin Turun tuomiokirkossa.

Raappa Ruotsin waltakunnassa oli vielä tähän aikaan enimmältään Hansalaisten hallussa ja paljon Saksalaisia asui meidänkin maan kaupungeissa. Näitä kaupunkeja oli oikeastaan wain kuusi, nimittäin Turku, Borwoo, Wiipuri, Ulwila (josta nyt. Pori on saanut alkunsa), Rauma ja Naantali. Pohjanmaalla oli useita satamoita, joissa itse maawäestöllä oli laamea kauppa-oikeus. Nykyisen Saimaan kanawan seuduilla oli Gerik Tuurenpoika Dielse aloittanut kaimanto-työn, joka yhdistäisi Sawon wedet mereen; mutta asia jäi kesken.

Utkopuolella Suomen rajaa oli se osa Karjalasta, joka

Pähkinälinnan rauhanteossa oli jäänyt Wenäjän haltuun. Sitä kutsuttiin Käkisalmen lääniksi, samatekuihin Inferinmaata sanottiin Pähkinälinnan lääniksi. Rougorodilaiset olivat aikaisin antaneet nämä maat läänitykseksi eräälle Litwalaiselle ruhtinas-suvulle, joka nähty pahasti ruffittaneen maata ja kansaa; mutta w. 1478 tsaari Jiwana Wasilinpoika otti nämäkin seudut omaan haltuunsa. Käkisalmen läänissä oli linnan vieressä syntynyt kaupunki, joka ei ollut aiwan vähäinen. Läänissä löytyi muutoin useita Kreikan-ustoiſia luostareita eli monastereita, joista etewimmät olivat tuo wanha munkki-asunto Belamon saaresja ja uudempi Konowitsan saaresja. Wiimein perustettiin myöskin Wienanmeren lounaiskulmaan mainio Solowetin monasteri. Nuo kaukaiset pohjanperät olivat yhä vielä Karjalaisten hallussa, ja itse Jäämeren rannalla syntyi Kuolan kaupunki.

VI. Uskonpuhdistuksen Aikakausi,

w. 1523—1617.

Kustaa I:n hallitus. — Samaan aikaan kuin Kustaa Baasa Ruotsissa ja Suomessa kuninkaaksi tuli, tapahtui maailmassa suuri muutos uskonnon alalla. Tohtori Martti Luther Wittenberg'issä Saksanmaalla oli w. 1517 nousut taistelun paawin aine-kauppaa vastaan ja siten ruwennut täyhellisesti puhdistamaan kirkon oppia erheilyistä ja ihmismietteistä. Tämä uskonpuhdistus pian lewisi muihinkin maihin. Eräs nuori Suomalainen, Pietari Särkilahki (Stiernfors-suvusta), oli Wittenberg'issä tullut Luther'in opetuslapsiksi ja palasi w. 1525 kotimaahansa, jossa heti rupeſi Turun tuomiokirkossa ja koulussa uutta oppia saarnaamaan. Kuningas enſi aluksi ei muuta tehnyt asiaan, kuin että suojeli puhdistetun opin wapaata lewittämistä. Mutta kun uskonpuhdistus hänelle tarjosi tilaisuutta masentamaan katholicirkon liifanaista waltaa ja anastamaan sen aarteita, hän

pian rhytti ankarampiin toimiin. **Westers'in** waltioapäätillä w. 1527 säädettiin, että Jumalan puhdas sana oli kirkkoissa ja kouluissa opetettava, ja että ensin osa kirkon tuloista piti forjattaman kruunun haltuun. Tämän päätöksen mukaan kuningas ja aatelisto alkoivat kilwan perä takaisin ne awarat maa-tilukset, joita aitojen kuluessa oli kirkollisille laitoksille lahjoitettu, ja myöskin kirkkojen hopeat ja kalleudet wiettiin kuninkaan hopea-kammioihin. Suomen luostarit sitten lakasivat melkein itsestään; ainoastaan Naantalin nunna-luostari pysyi vielä jonkun aikaa pystyssä.

Arwid Kurjen kuoleman jälkeen oli Suomen piispanistuin puolen kuudetta vuotta pysynyt awoimena; mutta alkumuodella 1528 siihen asetettiin Suomalainen mies, tuo leppysä **Martti Skytte**, joka tosin ei itse ollut uskonpuhdistuksen warsinaisia harrastajia, mutta kuitenkin ebiisti asiaa sillä, että hän omalla kustannuksellaan lähetti kahdeksan nuorta Suomalaista **Wittenberg'in** yliopistoon. Etewin näistä nuorukaisista oli **Mikael Agricola**, köyhän kalastajan poika **Bernajasta**. Jo **Wittenberg'isä** ollessaan tämä alkoi kääntää Uutta Testamenttia suomeksi, ja hänen toimellansa sitten painettiin ensimmäiset suomenkieliset kirjat: **Apistkirja** w. 1542, **Katkismus** ja **Kukouskirja**, sekä koko **Uusi Testamentti** w. 1548, p. m. Tällä kirjallisella toimellansa lasi **Agricola** uskonpuhdistukselle parhaimman perustuksen ja on sen ohessa tullut Suomalaisen kirjallisuuden isäksi. Kun piispa **Skytte** oli kuollut, jatkoi kuningas w. 1554 Suomenmaan kahteen hiippakuntaan, **Turun** ja **Wiipurin**, ja asetti **Agricolan** **Turun** hiippakunnan piispaksi, jossa wirassa hän kuoli w. 1557. **Wiipurin** piispaksi pantiin **Paawali Junsten**, joka myöskin oli **Wittenberg'isä** oppia kähnyt ja sitten jatkoi **Agricolan** kirjallisia toimia. Näin uskonpuhdistus Suomenmaassa muutamain miesten ahkeralla työllä wähitellen pantiin toimeen. **Ulipäänsä** ei meidän maassa sille tehtykään mitään lowempaa wastarintaa, waikka kuningas jotenkin tylysti menetteli kirkon tarwarain kansa eikä muutoinkaan säästänyt kansan uskonnollisia ennakko-luuloja.

Suomenkielen usufa hengellijesjä kirjallisuundesja herätti toijetta puolelta hankkeita sen häwittämiseen. Tämä tuuma mainitaan olleen lahdelta korkealla wirkamiehellä, jotta Kustaa Waasa lähetti poitansa Subanan apumiehiksi Suomen hallituksesja. Näiden juonilla pantiin w. 1558 eräs umpi-ruotsalainen mies, Pietari Folling, Turun piispaksi. Mutta Suomalaiisten tytyttömyys waiutti, että Folling jo w. 1563 pois siirrettiin, ja silloin Suusten tuli Turun piispaksi.

Kustaa Waasan hallitus kesti wuoteen 1560 saakka ja on ollut warfin merkkillinen aikakausi ei ainoastaan uskonnonmuutoksen tähden, waan myöskin waltiollisesja ja taloudellisesja katsannossa. Kustaa kuninkaan suurin ansio on se, että hän perusti ja onnella wahwisti waltakuntansa itsenäisyyden ulkowaltoja vastaan, jotka yhä etsiwät tilaisuutta sekaantumaan Ruotsin asioihin. Pallinnoksi waltakunnan säädty w. 1544 suostuivat niin-katsuttuun Perintö-yhdistykses, jolla säädettiin, että kruunu aina oli perittäwä Waasan suwussa efitois-oikeuden jälkeen. Sisällisesjä hallinnossa Kustaa kuningas ryhtyi useihin parannuksiin, järjести weroitus-asiat uudelle kannalle ja ebisti Suomenkin maan wiljelystä woi- mallaalla tawalla. Sawon, Hämeen ja Satakunnan poh- jois-kulmat sekä Dulujärwen ympäristö, jotta tähän asti oli- wat olleet antioita erämaita, saivat kuninkaan toimella uutis- asukkaita enimmältään Sawosta ja woiitettiin niin-muodoin wiljelyksen alle. Myösikin Suomenmaan kauppa koetti ku- ningas tawallansa kohottaa. Sota Lybekiä vastaan ww. 1534, 1535, jossa Suomalainen Gerit Fleming tomensi Ruotsin laiwastoa, särki Hansalaisten entisen herruuden Itämerellä, ja w. 1550 kuningas antoi Suomenmaata warten erinäisen **Parjehdas- ja Kauppa-säännön**, jolla kaikki kauppa Lybekin kanssa kiellettiin ja porwarit kehoitettiin lähettämään laiwo- jansa kaukaisemmille maille. Samana vuonna perustettiin Wantaajoen suuhun uusi kaupunki, jolle fitten tuli nimi Hel- sinki. Nlipäänsä maan warallisuus kostui siitä turwallisesta rauhasta, jonka Kustaa Waasa enimmän osan hallituskaut- tansa woimassa piti. Tosin raja-asufasten keskinäiset riibat sytyttiwät lyhyen sodan Wenäjää vastaan ww. 1555, 1556, jolloin myösikin kuningas itse käwi Suomen puolella, maamme

puolustusta johtamassa. Waan sodan häwitykset kostivat ainoastaan lähimpiä raja-seutuja, joissa ihmiset rauhanakin aikana olivat tottuneet alituisiin roswomisiin.

Eräs Saksalainen, *Hoijan-kreivi*, joka oli nainut Ruotaa kuninkaan sisaren ja saanut Wiipurin ja Sawonlinnan läänitykset, liittyi Hansalaisten kansa ja pakeni w. 1534 Rääweltiin sekä sieltä Eybettiin. Tanskassa silloin oli talonpoikain ja porwarien kapina aatelistöä vastaan (tahdottiin wangittua Kristian II:sta jälleen kuninkaaksi) ja tätä kapinaa Eybel kannatti, mutta Ruotaa Waasa riensi Tanskan hallituksen avuksi. Sekä Hoijan-kreivi että maanpakolainen arkkiepäpa Erolle laatuivat Tanskassa.

Tammikuussa 1555 Wenäläinen parwikunta tuli Wiipurin edustalle, mutta hukkui Newonhännän lahteen. Amiraali Bagge, joka kesällä wei Ruotsin laivaston Newajokeen, pakoitettiin peräytymään Pähkinälinnan edustalta. Tammikuussa 1556 suuri Wenäläinen armeija tuli Wiipuria piirittämään, mutta lähti jo kolmen päiwän perästä yön pimeydessä tiehensä.

Yhteiskunnalliset olot maassamme eivät olleet kaitin puolin kiitettävällä kannalla. Kristian II:n hirmuvalta tosin oli masentanut Ruotsalaisen ylimyskunnan, ja kuninkaallinen valta oli senkin tähden uudesta voimistunut. Mutta Ruotaa Waasan hallitus-tapa oli jotenkin itsewaltainen, ja kotimainen aatelistomme, joka nyt hallinto-wirkoihin käytettiin, harjoitti omaista puolestaan paljon wäkivaltaa ja kiskomisia. Kirkon-tawarain ryöstämisellä olivat Suomen aatelis-miehet nyt tulleet rikkaitsi ja mahtawiksi; muutamat niistä, niinkuin weljekset *Cerik* ja *Jiwar Fleming*, olivat waltakunnan etewimpiä miehiä. Mutta he ja heidän säätyweljensä menettelivät warsin tylysti talonpoikien kansa läänityksissään ja wirtaalueissaan. Tämä aatelinen wirtawalta tuotti seuraawina aikoina katteria hedelmiä, jotka kypshiwät sisällisten, itse hallitsija-suwussa ilmesthyvien selkkausten kautta.

Cerik XIV ja Juhana III. — Ruotaa I:n kuoltua, tuli hänen wanhin poikansa, tuo waihemielinen ja synkkä **Cerik XIV** kuninkaaksi (w. 1560—1568). Hän oli nuoremille poi'ille, jotka toisesta naimisesta olivat syntyneet, määrännyt erinäisiä herttuakuntia perittäwään läänitykseen. Niinpä nuori **Juhana** herttua oli w. 1556 saanut „Suomen

herttuakunnan", joka ei kuitenkaan käsittänyt koko Suomen-
maata, vaan ainoastaan Turun ja Kokemäkenfartanon läänit
(Karjalais-Suomen ja Satakunnan) Ahvenan kanssa sekä
Rajeporin läänin (eli läntisen Uuden-maan). Vaan Eerik
kuningas, joka karsain silmin katseli tätä erikois-waltaa, koetti
kaikin tawoin vähentää herttuakuntain arwoa ja kohotti sitä
warten aatelis-säädyn entistä suurempaan mahtawuuteen.
Eerikin kruunauksessa warustettiin muutamat aatelis-suwut
kreivi- tai wapaaherra-arwolla, joka siihen saakka oli Ruotsin
waltakunnassa tuntematon, ja vuotta myöhemmin annettiin
kaikille aatelisille niinkutsuttu säteri-wapaus, s. o. muutamat
aatelis-fartanot wapauteettiin siitä ratsupalweluksen welwollis-
suudesta, joka muutoin rässi-tiloja seurasi. Pian Eerik ku-
ningas löysi tilaisuuden sekaantumaan Suomen herttuan asioi-
hin. Zuhana, joka uneksi laweampaa waltiollista wakitutus-
alaa, lasi neuwoja saadakseen Wiroumaan ja Rääwelin
kaupungin waltansa alle, koska Kalpaweljesten ritariesto par-
aifaa oli hajoomaifillaan. Mutta Eerik lähetti sinne Klaus
Kristerinpoika Horn'in, joka otti nämä seudut Ruotsin kruunun
haltuun ja aloitti sodan Puolalaisia vastaan; sillä nämä
olivat silloin Liwinmaan anastaneet ja waativat nyt Wi-
roukin maan waltansa alle. Tämä seikka oli Suomen hert-
tualle sitä itäwämpi, koska hän par'aifaa hieroi naimiskaup-
paa Puolan kuninkaan sisaren kanssa. Wastoin weljensä
kieltoa hän nyt lähti meritse Dantsig'iin ja sieltä Puolan-
maalle, jossa häät wietettiin syhyllä 1562 Wilnan kaupun-
gissa. Joulun edellä samana vuonna Zuhana toi puolisonsa,
Katherina Jagellottaren, Turkuun, jossa wietettiin loistawat
tuliais-temut. Mutta Eerik kuningas syhytti weljensä kapi-
nan-hankkeista, antoi säätyjen Tusholmassa tuomita hänet
pois hengeltä ja perintö-oikendelta ja lähetti sotawoiman Tu-
run linnaa piirittämään. Herttua, joka liian myöhään oli
ruwenanut puolustusta warustamaan, antautui Elof. 12 p.
1563 ja wiettiin puolisonsa kanssa wanfuteen Gripsholman
linnaan.

Heikin markkinoilla kesällä 1563 herttua puhutteli Turkuun tul-
lutta Suomen rahwasta, joka lupasi apuansa. Mutta tämä oli myö-
häistä; sillä jo Heinäkuun alussa Turun linnan piiritys alkoi. Enim-
mät Suomen aateliset olivat kääntyneet herttuata vastaan. Piiritys-
joukon johtajina olivat Niilo Boije, Klaus Gerkinpoika Fleming, Siwar
Stiernkors y. m. Herttuan omat neuvokset, Henrik Horn ja Herman
Fleming, olivat paenneet hänen palveluksestaan Ruotsiin. — Klaus
Fleming kussjetti wangitun herttuan Ruotsin puolelle. Useat Zuhanan
palwelijoista mestattiin Tukholmassa; mutta Suomessa ei mitään mes-
tausta tapahtunut.

Gerik kuningaan seuraavat hallituswuodet olivat yhtä
kolkkoja, waikka wähemmin koskivat meidän maahan. Tans-
kan kansa kesti werinen sota maitse ja meritse, jossa Suo-
malainen sankari Klaus Kristerinpoika Horn onnella johdatti
Ruotsin laiwastoa, mutta kuningas itse julmuudella tahrafi
Ruotsin aseita. Myöskin sisällinen hallinto oli tyly ja tiran-
nillinen. Wihdoin Gerikin epäluulot kääntyivät aatelistoa
vastaan; raiwossaan hän murhasi kolme Stuuere'a ynnä muu-
tamia muita ja joutui sitten jossikufsi aiafsi täyteen mielen-
wikaan. Hän tosin siitä jälleen tointui. Mutta Zuhana
herttua, joka tällä wälin oli wankeudesta päästetty, nyt liit-
tyi nuorimman welsjen, Kaarlo herttuan, kansa ja marssi
Tukholmaa vastaan, jossa Gerik syöstiin walta-istumelta ja
tuomittiin ikuisen wankeuteen w. 1568. Hän pidettiin wan-
kina joku aika Turun linnassa, sitten Rastelholmassa, Grips-
holmassa ja muissa linnoissa, kunnes hän w. 1577 piispain
ja waltaneuwosten suostumuksella salaisesti surmattiin myr-
kytytyllä herne-rotalla. Hänen leskensä, Kaarina Mannu-
tytär, eräs halpasäätyinen tyttö, jonka Gerik hallituksensa wi-
meisenä wuotena oli nainnut, sai eläkkeeksensä Riutšialan kar-
tanon Kangasalla.

Zuhana herttua, joka Gerikin kukistumisen jälkeen tuli
kuningaaksi nimellä Zuhana III (w. 1568—1592), oli nuo-
ruudestaan oppinut rakastamaan Suomen maata ja Suomen
kansaa, jonka kieltä hän myöskin osasi ja suositteli. Mutta
hänen hallituksensa tuotti meidän maalle monta kärsimystä ja
koko waltakunnalle hämmennyksiä, jotka Zuhanan kuoleman

jälkeen päätyivät verisiin meloteisiin. Heti tämän hallituskauden alulla syttyi pitkälinen sota Venäjän kanssa, jota suurella julmuudella käytiin sekä Wirossa että Suomen rajoilla ja rannikoilla. Ylipäänsä tämä taistelu on mainio niistä urostöistä, joilla Suomalaiset miehet siinä kuntoansa osoittivat. Alkuvuodella 1577 **Henrik Mannpoika Horn** Kanttaisten herra ja hänen poikansa **Kaarls Horn** erinomaisella miehuudella puolustivat Nääweliä Venäläisten yliwimaa vastaan. Vielä onnellisemmaksi kääntyi sota, kun Ranskalainen **Pontus De la Gardie** tuli ylimmäiseksi päälliköksi. Syksyllä w. 1580 **Pontus** herra useiden Suomalaisien päällikköin kanssa walloitti Räkisalmen ja seuraavana wuotena hän karkoitti Venäläiset koko Wirossa ja läntisestä Inferinmaasta. Näiden wittojen muistoksi annettiin Suomenmaalle **Suuriuhhinaakunnan** nimi w. 1581. Muutamien lepo-wuosien perästä wirisi sota uudestaan w. 1589 ja käytiin waihtelevalla onnella. Aian sodankäynti-tapa oli julma ja tarkoitti enimmältään ryöstöä ja maakunnan häwittämistä, jonka tähden rajasentujen rahwasikin oli taistelussa osallinen ja muutamat talonpoikais-päälliköt, niinkuin **Thomas Leppinen Äyräpäässä** ja **Juho Besainen Jisä** saawuttivat suuren maineen retkistänsä. Pohjanperillä, missä sodan liekki nyt leimahteli pitkin Pohjanlahden, Jäämeren ja Wienanmeren rannikoita, rakennettiin w. 1590 **Dulun linna** Dulujoen suuhun. Wasta **Juhana kuninkaan** kuoltua saatiin ajalepo wihdoin toimeen, ja tämä muutettiin w. 1595 warsinaiseksi ranhanteoksi **Lähsinässä** (lähellä **Narwaa**), jolloin Räkisalmen lääni jälleen heitettiin Venäjän waltaan. Koko sodasta ei niin-muodoin ollut mitään lopullista etua. Ainoastaan wihollisen tekemät häwitykset ja omankin sotawäen wäkiwaltainen menetyk, jonka lisäksi tuli aateliston ja wirtamiesten kiskomiset, oli pitkänsen sota-tilan warsinaisena hedelmänä.

Wielä haitallisempia olivat **Juhana kuninkaan** omituiset uskonnon-puuhut. Paawikunta oli tähän aikaan ruwennut kaikin woiimin takaisin pyytämään waltansa alle niitä kansoja, jotka uskonpuhdistuksen waiikutuksella olivat siitä luopuneet, ja

etenkin Jesuiittain welsjestunta käwi siinä kohden paawin afoita, käyttäen asianhaarain mukaan milloin julkista wäkiwaltaa, milloin salaista wiettelystä; sillä Jesuiittain oppi kuului, että „tarcoitus pyhittää wälikappaleet“, s. o. hywän tarcoituksen saawuttamiseksi sopii muka käyttää kehnoimmattin keinot, niin- kuin murha, wale, wäärä wala j. n. e. Koska Zuhanan Puolalainen puoliso Katarina Jagellotar oli katholis-uskoi- nen, saatiin kuninkaankin mieli taipumaan paawifuntaan päin; hän koetti jälleen wirtistää Raantalain luostarin ja sääsi w. 1576 uuden messukirjan eli *Lithurgian*, niinkutsutun „Punai- sen kirjan“, jonka mukaan kirjonmeno jälkeen oli sowitztama paawilaiseen malliin. Tämä muutos synnytti paljon häi- riöitä. Zuhana kuningas wainosi jokaista, joka ei tahtonut *Lithurgiaa* noudattaa; waan hänen nuorin welsensä **Kaarlo herttua**, jolla oli *Sörmlanti* ja muutamat muut feudut hert- tuakuntana, seisoi lujasti puhdistetun opin puolella, ja otti kaikki wastahatoiset turwiinsa. Suomessa oli wanha puh- distusmies **Paawali Juusten** (wiimein Turun piispana) kuol- lut w. 1576, ja jonkun vuoden perästä pantiin molempain hiippakuntain piispaaksi **Cerit Cerikupoika Sorolainen**, eräs hil- jainen ja hywänkäwyninen mies, joka tosin itse ei taipunut paawin-uskoon, mutta ei kuitenkaan wastustanut kuninkaan tuumia, koska ne hänen mielestään tarcoittiwat ainoastaan kirjonmenon ulkoapätyksiä. Totta onkin, että Zuhana ei mil- loinkaan suostunut tähdelliseen antaumiseen paawifunnan alle, waan tahtoi jotakin omaa wälittäwäistä uskon-kaawaa perus- taan. Wiimein kun hänen puolisonsa Katarina oli kuollut, hän alkoi tyllästähä koko puuhaan, mutta oli kumminkin mat- kaan-saattanut sanomatonta sefasortoa kirkollisissa oloissa. Waltioollisinkin merkityksen saiwat nämä Zuhanan uskonto- puuhat sen kautta, että hän oli antanut kaswattaa poikansa ja kruununperillisenä, **Sigismundon**, Katholis-uskossa, woidaksensa hänelle Puolan kin kruunua toimittaa. W. 1587 Sigismundo walittiin Puolan waltakunnan kuninkaaksi. Mutta Zuhana pian katui, että oli wanhoilla päiwillänsä lähettänyt poikansa pois tuohon wieraasen, lewottomaan maahan, ja waltaneu-

wokjet, jotka, niinä toivosja että he tulewaisen kuninkaan Puolassa ollessa saiwat Ruotijessa itse hallita, olivat Sigismundon lähtöön kehoittaneet, joutuivat nyt Zuhanan wihan ja wainon alle. Ainoastaan Suomalainen waltaneuws **Klas Fleming** pysyi kuninkaan suosiossa ja tuli tähän aitaan amiraaliksi ja jotamarskiksi sekä Suomen ja Wiron ylimmäijeksi käskynhaltiaksi.

Sigismundo ja Kaarlo. — Tällä kannalla olivat asiat, kun loppu-wuodella 1592 Zuhana III kuoli. Kaarlo herttua, joka jo ennen oli toifinaan ollut hallituksesja awullinen, kutsui heti jäädyt kokoon Upsalaan, ja tässä nyt allekirjoitettiin Maaliskunssa 1593 **Upsalan kokouksen päätös**, jolla Zuhanan Lithuburgia hylättiin ja Luther'in oppi tehtiin Ruotjin waltakunnan tuunustukseksi. Kun Sigismundo myöhemmin maahan tuli, hän ei olisi tahtonut tätä päätöstä wahwistaa; waan Kaarlo herttua ja waltaneuwsokunta ei wät hänen kruunaustansa sallineet, ennenkuin oli annettu lujat wakuutukset waltakunnan uskonnun ja itsenäisyyden suhteeseen. Näitä lupauksia ei kuitenkaan Sigismundo aikouutkaan pitää. Kun hän jälleen palasi Puolaan, jäiwät häneltä Ruotjin seikat surkuteltawaan epäjärjestykseen; herttua ja neuwsokunta ainoastaan nimeksi saiwat hallituksen hoidon, mutta eri maakuntiin ajetettiin käskynhaltioita, jotka ei wät noudattaneet kuin kuninkaan Puolasta lähettämiä käskyjä. Silloin Kaarlo herttua kutsui jäädyt Södertöping'iin syksyllä 1595, ja tässä tojin uskollisuuden-wakuutus Sigismundolle wahwistettiin, mutta sen ohessa Kaarlo herttua kuninkaan poisja-olon aiaksi määrättiin waltionhoitajaksi. Waan waltaneuwokjet, jotka ei wät olisi herttualle niin mahtawaa asemää hallituksesja suoneet, pian riitaantuivat hänen kansjansa ja lähtiwät pakoon Puolanmaalle. Näin oli ilmeinen eripuraisuus syttynyt Sigismundon ja hänen setänsä wälillä.

Ruijasota. — Suomenmaassa fill'aikaa hallitsi marski **Klas Fleming**, joka ei pitänyt mitään lufua Ruotjin hallituksen käskyistä, koska hän wanhastaan oli waltaneuwosten kansja eripurainen ja erittäin warosi Kaarlo herttuan wallan-

himoisia aikomuksia. Usken lopetetun Wenäjän sodan tähden oli Fleming'in luona koko laivasto sekä suurin osa valtakunnan sotawäestä, jonka majoitus ja elatus, niinkutsuttu linnaleiri, kowin rasitti talonpoikaista kansaa, varsinkin koska kaikenlaiset kistomiset ja wäkiwallan-teot sen ohessa harjoitettiin. Rahwas, tästä tuskastuneena, alkoi panna wäkiwaltaa wäkiwaltaa vastaan. Etenkin Pohjalaiset, joiden olisi pitänyt nauttia wapautta linnaleiristä, kun oliwat ottaneet suojelaksensa omia rajojansa Wienaa kohden, nostiwat haikeita walituksia sekä Klaus herran että herttuan luona; kun edellinen ei tahtonut ja jälkimäinen ei woinut heitä auttaa, tarttuivat wihdoin aseisiin. Näin syttyi niinkutsuttu Nuijasota. Joulukuun alussa 1596 Kyrön, Lapuan ja Ilmajoen miehet Suu-pohjassa nostiwat lapinan, polttiwat wirtamiesten talot ja marssiwat kahdessa joukossa, Pentti Pouttu ja Jaakko Ilka päämiehinä, Satakuntaan. Mutta Klaus herra huwionsensa rienssi Turusta heitä vastaan; Axel Kurki löi ensin Poutun osakunnan Ulwilassa ja sitten marski itse karsoitti Uuden-wuoden yönä Ilkan seuralaiset Kotian kartanosta Birkkalassa. Rapina kuitenkin lewisi sekä Hämeeseen että Savoon saakka; waan Hämeenkin nuijamiehet lyötiin Ryystölän pellolla Padasjoella, ja Savossa taas sotawäki monen pienemmän taistelun perästä wihdoin sai rakkaisewan woiton Mittelin pappilassa Tammit. 23 p. 1597. Kohta sen jälkeen syttyi Pohjanmaalla uusi meteli. Herttuan asiamiehet käiwät Perä-pohjan asukkaita nostattamassa. Kockolan seu-duilla kuninkaallinen wouti otettiin wangiksi, jonka perästä talonpoikainen armeija asetti leirinsä Kyröön. Mutta Fleming nyt toi ratsuwäkinsä Hämeentakaan yli, ja talonpoikat kärsiwät hirweän tappion Santawuoren seu-duilla Ilmajoella Helmik. 24 p. 1597. Näin loppui tämä surkuteltawa talonpoikais-meteli, jossa kaikkiansa noin 1,500 talonpoikaa oli surmansa saanut. Rewäällä marski aikoi tehdä sotaretken itse Ruotsinmaalle, mutta kuoli äikisti jo Huhtikuussa. Sitten tuo lempeä Arwid Stålarin asetettiin Suomenmaan kääntäjäksi; waan hänkin, niinkuin enimmäkseen Suomen aatelis-

miehet, pysyi lujasti Sigismundon puolella, waikka hän tosin epäili kuninkaan paawilaisia tarkoituksia. Syyskuulla 1597 Kaarlo herttua tuli Suomen puolelle ja valloitti Turun linnan, jota marssi wainajan leski Ebba Stenbock koetti puolustaa. Mutta herttuan mentyä joutui linna jälleen Stålarmin haltuun. Seuraavana vuonna 1598 tuli kuningas itse Puolalaisella sotawoimalla Ruotsiin, mutta lyötiin lähellä Lintöping'iä ja pakoitettiin heittämään paenneet waltaneuwokset herttuan waltaan. Wihdoin Kaarlo herttua syyspuolella 1599 teki uuden, suuremman retken Suomenmaahan. Ensin Kastelholman linna Ahwenanmaalla valloitettiin. Sitteen herttua astui maalle Sauwon pitäjäsä; Suomen armeija, jonka komentaja oli Uffel Kurki, lyötiin Marttilan pitäjäsä, ja herttua seurasi pakenijain jälkiä Wiipurin edustalle, sillä aifaa kuin toinen armeijan osuus piiritti Turun linnaa. Syyskuun lopulla sekä Wiipurin että Turun linnat pakoitettiin heittämykseen. Herttua tällä kertaa käytti weristä oiketta Suomen herroja vastaan: Turussa, Helsingissä ja Wiipurissa mestattiin monta miestä, joista mainittafoon marssi wainajan poika, nuori Juhana Fleming, sekä kaffi Tawast'ia, yffi Finde, yffi Creug, yffi Rund j. n. e. Stålarmin ja Kurki wiettiin Ruotsiin ja saivat wihdoin armoa, waikka jalo Stålarmin sittenkin myöhemmin kuoli wankeudessa.

Klaus Fleming kuoli matkalla Undelta-maalta Turkuun Pohjan pitäjän kirkonmaalla, yöllä huhtik. 12 ja 13 pp. välillä. Hänen puolisonja oli Ebba Stenbock, Rustaa Baasan kolmannen puolison sitar. — W. 1598, kuninkaan Ruotsiin karatesa, tekivät Stålarmin ja Kurki Suomen sotawoien kansa retken Lufholmaan ja Nääsärin seuduille, tulkaksensa Sigismundon awuksi, mutta myöhästyivät. — W. 1599 weri-tuomioista erittäin mainittafoon: Wiipurin linnan haltia Arwid Henriksoika Tawast ja hänen poikansa Uimar Tawast (Hämeen Ruijakapinan tukistaja) sekä Lauri Martiopoika Creug mestattiin Wiipurissa Wuonkilähteen wieressä Pantjarlahden tafana lopulla Eppukuuta 1599; Juhana Fleming, Steen Finde (Hämeenlinnan haltia) ja Niillo Paawelsoika Rund y. m. mestattiin Turun torilla Marrask. 10 p.

Ruotšisjakin jatkettiin weri-tuomiot, ja w. 1600 mestattiin Lintöping'issä wiiji Ruotšalaisista waltaneuwosta. Ruotšijn säädyt nyt hylkäsivät Sigismundon, ja sota Puolalaisia

vastaan lähtiin ylipäänsä hyvällä onnella Virossa ja Liwinmaalla, waikka Kaarlo w. 1605 kärsi kovan tappion Perholman tykönä (Wäinäjoen rannalla). W. 1604 hän säädhyttä vastaan otti kuninkaallisen arvon, nimellä **Kaarlo IX**, ja eli sitten vuoteen 1611. Näin oli Kustaa Waasan nuorin poika wahwistanut isänsä työn, puolustaen waltakunnan itsenäisyyttä ja jälleen pystyttäen puhdistetun opin. Suuren uskon-taistelun hän jätti jatkettawaksi mainiolle poiallensa, **Kustaa II Adolffille**, jota häntä hallituksessa seurasi (wv. 1611—1632). Suomenmaan sisällisessä hallinnossa Kaarlo IX matkaan-saatti monta parannusta, hilliten aateliston ja wirtamiesten wäkiwaltaisuutta sekä suojellen talonpoikaista kansaa, jonka rakkaudesta hänelle tuli kaunis liikanimi „hyvä kuningas“. W. 1602 hän perheenensä Suomessa käwi, piti Turussa sowingolliset keskustelut Suomen woudeille ja matkusti sitten Pohjanmaan kautta Ruotsiin. Hänen aikansa myöskin perustettiin Oulun ja Waasan kaupungit sekä **Kajaanin linna**.

„**Leista Jaakon**“ sota Wenäjällä. — Erittäin tärkeä meidän maalle oli se sota, jota Kaarlo IX:nneen aikana ruwettiin käymään Wenäjänmaalla w. 1609. Siinä waltakunnassa oli Kurikin hallitsija-suku sammunut ja Puolalaiset koettivat par'aitaa siihen waltansa lewittää. Silloin Kaarlo kuningas tarjosi Wenäläisille apunsa, josta palkinnoiksi hänelle luvattiin Käkisalmen lääni. Tuo Suomessa kaswatettu **Jaakko Pontuksenpoika De la Gardie** wei sotajoukon Mougorod'iin, löi Puolalaiset Iwer'in edustalla ja pääsi wihdoin Moskowaan, waikka sillä wälillä Suomalainen sotawäki, jota matkan pituutta kammoi, oli tehnyt waarallisen kinastuksen. Waan pian sen jälkeen hän taas ulkomaalaisten palkkasoturiensa petollisuuden kautta kärsi kovan tappion Puolalaisia vastaan, jotka nyt asettivat Sigismundon poian tsaariksi Moskowaan. Silloin Jaakko herra lähti Käkisalmea piirittämään, ja walloitti tämän linnan Maalisk. 2 p. 1611. Seuraawana kesänä De la Gardie ja urhea **Ewertti Kaarloupoika Horn**

walloittivat itse Kougorod'infin. Ryshymystä jo nousi, että Kustaa Adolfsi tai hänen nuorempi welsensä piti otettaman Wenäjän waltakunnan tsaariksi. Mutta Moskowassa oli tähän aikaan tsaariksi walittu Wenäläinen aatelismies **Mikael Romanow**, josta Wenäjän nykyinen hallitsija-suku on lähtenyt. Kuitenkin De la Gardie vielä monta vuotta taidolla puolusti asemansa Kougorod'issa, niin että Suomen sotawäki, joka pitkätyyi oloansa wieraalla maalla, siitä antoi hänelle kofka-nimen „Laiska Jaakko“, lausuen leikkiliseesti: „lähtee kesä, lähtee talwi, waan ei lähde laiska Jaakko“. W. 1614 tuli nuori kuningas Kustaa Adolfsi Suomeen ja lähti sodantaitoa oppimaan Gewertti Horn'ilta. Useat kaupungit Peiposjärwen seuduilla walloitettiin; mutta jo seuraawana vuonna Horn kaatui Pihkowan edustalla. Alkumuodella 1616 piti kuningas Suomen säätyjen kanssa erinäisen kokouksen **Helsingissä**, saaden unsia apuweroja sotaa warten. Wihdoin kuitenkin rauhanteko saatiin toimeen **Stolbowassa** (Kaatokan ja Tihwinan välillä) 1617. Kuotfin waltakuntaan nyt yhdistettiin, ei ainoastaan **Kälifalmen lääni**, waan myöskin Inferinmaa eli Pähkinälinnan lääni. Tällä tavoin Suomenmaa sai wahvoja etu-warustuksia itää kohden, ja koska noissa woitetuissa maakunnissa asui Suomalaista wäestöä, jonka lisäksi uutis-asukkaita Suomestakin sinne aikaa woittaan siirtyi, niin Suomen kansallisuus tällä tavoin melkoisesti wahvistui. Mutta huomattawaa onkin, että etupäässä juuri Suomen kansa oli tämän sodan kustannukset werellänsä ja waroillansa kantaut; sillä Kuotfin warat ja wäet oli enimmältään käytetty Tanskaa vastaan, jonka kanssa samaan aikaan huonolla onnella oli oteltu.

Kansallisisa oloisfamme oli tämä aikakausi nähnyt kaffi waihetta. Opinpuhdistuksen jälkeen Suomen kotimainen aatelisto oli kohonnut mahtawuuteen ja alkoi pyrkiä jonkinlaiseen itsenäisyhteeseen Kuotfin suhteen. Mutta tämä aateliswalta uhkasi sen ohessa häwittää talonpoikais-säädyhän wapautta. Ruijasota ja Kaarton weri-tuomiot masensi kansallisen aatelistomme ja pelasti yhteiskunnallisen wapauden. Mutta samassa

Suomenmaa jälleen lujemmin liitettiin Ruotsin valtio-yhteyteen, ja aatelistomme muuttui vähemmin kansalliseksi.

V. Ruotsin mahtavuuden Aikakausi, w. 1617—1721.

Rustaa II Adolfsi, w. 1611—1632. — Se aika-kausi, joka nyt alkaa, kutsutaan kahdestakin syystä Ruotsin mahtavuuden aikaksi. Ensimmäin Ruotsin valtakunta nyt kohoaa Eurooppalaisiksi suurvallaksi, jolla useinkin on ratkaisewa sana maailman asioissa. Toiseksi Ruotsalaisuus tällä aikakaudella alkaa mahtavammin kuin ennen waituttaa meidänkin maamme oloihin, niin että Suomen oma kansallisuus siitä joutuu ahdingoon ja vaaraan. Mutta sen ohessa hallinto maassamme nyt järjestyy entistä säännöllisemmälle kannalle ja uusien laitosten kautta siivistys melkoisesti kohoaa. Ja huomattawa on, että kaikissa näissä kohden Rustaa Adolfin hallitus on perustukset laskenut. Runintaan rinnalla on näissä toimisissa mainittawa hänen jalo kanslerinsa, Ruotsalainen **Affel Ogenstierna**.

So hallituksensa enji vuosina, kuu kuningas itse useat kerrat maassamme kulki, hän koetti miten mahdollista hillitä aateliston ja wirtamiesten mielivaltaisuutta. Wihdoin w. 1623 perustettiin Turun **hovi-oikeus** korkeimmaksi oikeustoksi Suomenmaalle, ja ensimmäiseksi Turun presidentiksi pantiin Ruotsalainen **Niilo Bielke**, joka samalla kertaa oli maamme kenraali-kubernörinä. Hän oli kelpo mies, mutta Suomen kansallisuudelle wieras, ja huomasi itsekin suureksi haitaksi, ett'ei maan kieltä osannut, jonka tähden pöhyi eronsa. Wähäistä myöhemmin pantiin Turun hovioikeuden presidentiksi tuo oppinut ja rikas Suomalainen **Juho Kurki** Laukon herra. Suomen aatelisto muutoin tähän aikaan järjestettiin Ruotsin aateliston kanssa yhteen **Ritarihoneeseen** w. 1625. Tämä Ruotsin ja Suomen „**Ritaristo- ja Aateli-sääty**“ jaettiin kol-

meen luokkaan: herras-luokka (freiwit ja wapaaherrat), ritari-luokka (wastaneuwosten jälkeläiset) ja asemies-luokka (muut aatelit). Vielä suurempi uudistus-puuha oli alkanut kirkollisella alalla; sillä Ruotjin wastakunta nyt rupefi Protestanttisen (s. o. Paawifunnasta luopuneen) uskon pää-luonnattajaksi Euroopassa ja tahtoi sen wuoksi omassa kirkkundesaaan wahwasti lujittaa kirkko-järjestyksensä. Ensiksi fin eroitettiin Wiipurin hiippakunta jälleen Turun hiippakunnasta w. 1618, jolloin äsken walloitetut Räkisalmen lääni ja Inkerimaa lasfettiin Wiipurin piispan alle. Näisjä maakunnissa nyt ruwettiin harrastamaan Kreikan-uskoisten asukasten taiwuttamista Lutherin uskoon, warjinkin siitä syystä, että warottiin Wenäläisen uskonnon waltioallijestikin weroittawan heitä Ruotjin wastakunnasta. Waan itse Turunkin hiippakunnassa hallitus luuli tarpeelliseksi lujempaa kirkkokomentoa asettaa; sen wuoksi, kun wanha piispa Erik Sorolainen w. 1625 oli kuollut, asetettiin hänen jälkeensä Ruotsalainen mies, Jisak Rothowius, eräs kiiwas järjestyksen mies, joka itsewaltaijuudellaansa herätti paljon mielikarwautta. Rothowius'en toimella Turun koulua tähän aitaan (w. 1630) lawennettiin lukioksi eli gymnasioksi. Myöskin kaupan ja teollisuuden alalla asetettiin jäykät säännöt. Kauppa-sääntö wuodelta 1617 rajoitti ulkomaisten kaupan ainoastaan niin-futjutuihin „tapuli-kaupunkeihin“, joita Suomessa oli kaffi, kolme, nimittäin Turku ja Wiipuri sekä Helsinki tai Porwoo. Ruutoin maamme kauppa enimmältään wadettiin Tutholmaan. Ruutamat uudet kaupungit tähän aitaan perustettiin, nimittäin Uusi-kaupunki (w. 1614), Astola ja Uusi Kaarleppä (eli Lapuanjoensuu w. 1620). Tämän aian sääntöjä on myöskin Piltu-tulli, joka ylöstannettiin kaikista kaupunkiin tuotawista maatawaroista ja kesti sitten koko Ruotjin aian. Sitä warten jokaista kaupunkia warustettiin tulli-porteilla ja aitauskella. Kaikki maakauppa oli towin kielletty ja yleinen liife ahtailla rajoitufilla lannistettu.

Kirjallisuutemme oli jo alkanut kanta muutamia, ei aiwan halpoja hedelmiä. Agrifolan ja Suusten'in jälkeen on mainittawa Turun

koulumestari **Jaakko Finno** eli **Suomalainen**, joka **Juhana III:n**nen aikana valmisti ensimmäisen Suomenkielisen kirjokirjan. Näinä aikoina nyt **Hemminki Rasckulainen** julkaisi uuden kirjokirjan sekä Suomalaisia koululauluja, ja piispa **Gerit Sorolainen** painatti suuren Suomenkielisen postikillan. — Piispa **Juusten** oli latinaksi kokoonpannut Suomen piispainkirjan, joka kuitenkin jäi painamatta. Kustaa Adolfin aikana Ruotsalainen **Juhana Messenius** (joka katolilaisten wehkeiden tähden pidettiin wankina Rajaan linnaissa ja w. 1635 kuoli Dulun kaupungissa) kirjoitti lauean latinankielisen Ruotsin historian, jossa Suomenkin mainisuutta walaistiin, sekä pienen, ruotiksi kyhätyn, Suomen rimekirjan.

Suuri Saksan sota. — Kustaa Adolfin hallitus-aika oli muutoin alituista sotamelskettä, jossa Ruotsin aseet tulivat Euroopassa mainioiksi ja Suomalaisienkin urouden maine erittäin pääsi loistamaan. Stolbown rauhanteon perästä wirijä sota Puolalaisia vastaan uuteen woimaan. W. 1621 Riika walloitettiin, w. 1625 samoin Tarttokin, ja seuraawana vuonna sota siirrettiin Länsi-Preussiin (s. o. Weiffel-wirran feudulle), missä **Sigismundo** wihdoin kadotti koko merenrannikon. Näissä taisteluissa alkoi jo Suomen ratsuwäki (jota kaikkiansa oli 3000 miestä) saada pelättävän maineen, ja sen päällikkö **Kale Lott** Riukfialan herra teki Preussissa urouden ihmeitä. Mutta pian suurempikin sotatanner aukeni sankari-kuninkaalle. Baawilaiset olivat tähän aikaan joka paikassa ruvenneet wäkiwällä alas painamaan Protestantista uskontoa, ja Saksanmaalla oli tästä syystä jo w. 1618 syttynyt se suuri uskon-sota, joka pituudestaan kutsutaan „kolmentymmenen wotiseksi sodaksi“. Katolilaisten liitto (eli Liga), jonka etupäässä seisoi keisari Itäwallasissa ja Baijerin waaliruhtinas, oli ensi aluksi woitolle päässyt, niin että sen hurjat armeijat, Wallensteinin ja Tilly'n johdolla jo lewiwät Itämeren rantoihin saakka. Silloin Kustaa Adolfsi kutsuttiin uskolaisiensä awuksi ja nousi maalle Oder'in suussa **Juhannuksena** 1630. Demmin'in tykönä (Esi-Pommerissa) 70 Suomalaista ratsumiestä uhrasivat henkensä kuninkaan pelastukseksi wäijywän wihollis-parwen alta. Wähitellen kuningas tunkeutui etelämmäksi ja löi **Breitenfeldin**

lentällä (lähellä Leipzig'ia) Tšillyn sotajoukot **Sept. 7 p. 1631**. Tästä Ruotfin armeija eteni Main-wirran, Rein'in ja wihdoin Tonawankin rannoille. **Seinäällä 1632** Kustaa Adolfin sotawoima, Suomalaiset etupäässä, meni Pech-wirran yli, jolloin Tšilly kaatui. Mutta kun Wallenstein undella armeijalla alkoi Nürnberg'ia ahdistaa, tähtyi Ruotfin kuninkaahan lähteä tämän kaupungin awuksi. Wihdoin syksyimpänä Wallenstein tarkasti Saksin waaliruhtinakuntaan ja Kustaa Adolfin seurasi hänen jälkiänsä. **Marssik. 6 p. 1632** syntyi Lützen'in tykönä ankara tappelu, jossa Ruotfin jalo kuningas kaatui, mutta Paawilaiset kuitenkin täydellisesti lyötiin. Sekä Breitenfeld'in että Lützen'in taisteluissa oli Suomen ratsuwäki, jota nyt **Lorsken Etälhanffe** komenşi, pitännyt kunniasijan sotarinnassa, nimittäin oikean siiven äärimmäistä sursjää, ja kuningas oli aina pannut suurimman luottamuksen tähän urheaan joukkoon, jota wiholliset pelästykseällä nimittivät **Hallapääkiläisiksi**. Suomalaisista päällikköistä on etenkin mainittawa **Kustaa Kaarlopoika Horn** Rantkaisten herra, joka kuninkaan kuollessa kenties olisin etewin Ruotfin kenraaleista.

Kustaa II Adolfin kuoltua, tuli hänen ala-ikäinen tytärtärensä **Kristiina** valta-istuimelle, ja wäli-aikainen hallitus tuli eräälle holhojakunnalle, johon kuului wiiji korkeinta wirtamiestä: drotjeti (oifens-afian hoitaja), marski (sota-afian hoitaja), amiraali (sotalaivaston hoitaja), kansleri (ulkopoliittisin johtaja) ja waltiomarain hoitaja. Kuningas wainajan ystämä, kansleri **Affel Drenstierna**, jäi enşi aluksi Saksanmaalle, sodan pleistä johtoa pitämään. Ruotfin aseet jonkun aikaa jatkoivat woittokulkuansa; mutta w. 1634 **Bernhard Weimar'in** herttua, joka Ruotfin armeijaa komenşi, kärsi kovan tappion **Nördlingen'in** tykönä Baijerissa, jolloin Kustaa Kaarlopoika Horn joutui wangiksi. Tällä hädän aialla useat Ruotfin liittolaisista luopuivat; mutta pianpa sota-sonni jälleen kääntyi. Uudet sotapäälliköt, nimittäin tuo hurja **Juhana Banér** ja hänen kuoltuansa enşi wäli-aikaisesti Suomalainen **Arwid Bittenberg** ja jitten tuo nerokas **Lennart**

Torstenson, weivät uudestaan Ruotsin armeijat Etelä-Saksaan asti. W. 1642 Torstenson sai suuren voiton Leipzig'in tykönä. Pian sen jälkeen shttyi sotaa Tanskankin kanssa; mutta Torstenson marssitti armeijansa Saksasta Zuu-tinmaalle, ja Tanska pakoitettiin **Brämsbro'n** rauhanteossa w. 1645 heittämään Ruotsin valtaan useat maakunnat (Gottlannin, Döfalon, Jämtlannin, Herjedalin ja Hallannin). Sota Saksassa jatkettiin kolme vuotta. Wihdoinpa **Westfalin** rauhanteossa w. 1648 Protestanttien uskon-wapaus Saksassa mahwistettiin ja Ruotsi sai ponnistustensa palkkioksi Pommerin maakunnan Pohjois-Saksassa sekä muutamia muita alueita.

Näin tuo pieni Ruotsin valtakunta, jonka wäkiluku siihen aikaan (Suomen, Inferin, Wiron ja Liwin kanssa) teki ainoastaan 1½ miljoonaa henkeä, oli ihmeteltävällä jäntewyydellä kestänyt tätä pitkää taistelua; se oli nyt kohonnut Eurooppalaiseksi suurvallaksi ja oli itse teossa mah-tawin waltio pohjoisilla mailla. Mutta sitä warten sen olikin tähtynyt jokaisista jäsentänsä lujasti jännittää, ja Suomenmaa puolestaan ei ollut suinkaan wähäisintä osaa tästä kuormasta kantanut. Suomen wäkiluku siihen aikaan teki noin 400,000 henkeä kun Ruotsinmaan oli lähes 900,000; mutta Suomen armeija oli keskimäärin 17,000 miestä, eli kaksi kolmannesta Ruotsinmaan sotawäen suhteen. Meidänkin pieni kansamme oli niin-muodoin melkoisessa määrässä antanut apunsa uskon-wapauden pshyttämiseen Euroopassa, ja waikkapa meikäläisten urosteot enimmältään peittyiwät Ruotsin nimen alle, oli kumminkin Suomalaistenkin maine tullut maailmassa johonkin määrin kuulumaan. Waltiollisesti Suomenmaa pidettiin täysi-oikeutettuna valtakunnan osana ja oli osallisena yleisissä waltiopäiwissä eli säätykokouksissa, joissa kansan edusmiehet, jaettuina neljään säätyyn (Katelis-, Pappis-, Porwaris- ja Talonpoikais-sääty), neuwotteliwat hallituksen kanssa valtakunnan asioista ja antoiwat suostumuksensa lisä-veroihin ja sotawäen-ottoihin. Sitä wastoin Wiron, Liwin ja Inferin maat sekä Rätifalmen-lääni oli-

wat waltiöpäiwistä ulos-suljetut ja luettiin Ruotsin-wallan alusmailfi eli woittomailfi.

Pietari Brahe'n hallitus Suomessa. — Mainehikas maailman-waitutus oli tähän aikaan Ruotsin waltakunnassa herättännyt innon sisällisfiäkin seikkoja edistämään ja parantamaan. Samalla tavoin Suomenkin oloille alkoi uusi wirteä siwistys-liike, kun w. 1637 eräs Ruotsinmaan etewimmistä ylimpyhfiestä, kreivi **Pietari Brahe**, pantiin tämän maan ylimmäisefi lästynhaltiafi eli kenraalikuwernörififi. Kreivi matkusti ahkerasti kaikissa maamme ofissa ja pani toimeen useita tarkeitä parannuksia. Niinpä maanmittaus, wuorenwiljelys ja kirje-posti näinä aikoina pantiin alkun, teollisuus ja kauppa monella tavalla edistettiin ja muun muassa Helsingin kaupunki, joka siihen asti oli ollut Wantaanjoen suussa, silloin siirrettiin nyhyiselle paikallensa. Tarkein Brahe'n toimista oli kuitenkin Turun yliopiston eli Akatemian perustaminen w. 1640; sillä tämä laitos tuli aikaa-woittaen kansallisen siwistykksen pesäpaikaksi. Yliopiston ohessa sai nyt Suomenmaa ensimmäisen kirjapainonsa w. 1642, ja Akatemian kirjastokin pääfi hywään alkuun, kun Torsten Etälhanste'n leski siihen lahjoitti 900 niosta, mitkä mies wainaja oli Lanskasta woittosaaliina wienyt. Samaan aikaan myöskin perustettiin Wiipurin lukio ja useita alkeiskouluja. Kirjallisista toimista oli tärkeintä, että koko **Pyhä Raamattu** suomelfi käännettiin ja tuli painosta ulos w. 1642 Tukholmassa. Tämän suomennos-toimen etupäässä seifoi proweessori (sitten Turun piispa) **Edkil Petrus**, eräs Ruotsista kotoperäinen mies, joka kuitenkin niin tarkasti oli oppinut Suomen kieltä, että myöskin kirjoitti ensimmäisen Suomen kieli-opin. Hänen apumichinänsä Raamatun suomennoksessa olivat proweessori **Stadius**, Mastun kirkkoherra **Hoffman** ja Piikkiön kirkkoherra **Favorinus**. Rahwaankin lukutaito alkoi tähän aikaan tulla yhä yleisemmäfi, warjinkin piispojemme ja papistomme harrastuksen kautta, ja w. 1649 perustettiin Remiön pitäjässä maamme ensimmäinen kansan-koulu **Affel Orensiernan** kustannuksella.

Diispoina Turussa tällä aikakaudella olivat: **Jifal Rothowius** ww. 1627—1652 ja **Estil Petrus** ww. 1652—1657. Sitten seurasi ww. 1658—1664 **Juhana Terferus**, joka etenkin on uutterasti edistänyt yleistä lukutaitoa. Terferus oli kiivas aatelis-wallan wastustaja, jonka tähden, kun hän erään ulos-antamansa kattismuksen tähden oli joutunut kanteen-alaiseksi harha-opeista, hän erotettiin piispan-wiraasta. Hänen seuraajansa oli **Juhana Gejelius vanhempi** ww. 1664—1690, ja sitten tuli tämän poika **Juhana Gejelius nuorempi** ww. 1690—1718. — Wiipurin piispat ovat vähemmän merkittäviä.

Jäykkä ja suvaitsematon Lutherilainen oikea-uskoisuus oli aian tunnusmerkki; mutta sen kansa seurasi muutamisla kohden jotenkin typerä taika-usko. Niinpä oli tapana rowiolla polttaa noitia, joista oli se luulo, että olivat pahan hengen kansa liitosla. Näitä julmia hullutuksia kesti useita vuosikymmeniä; sekä howioikeus että yliopiston miehet oioittivat siinä kohden kummallista herkkä-uskoisuutta.

Brahe'n hallinto-aika Suomessa kesti ensi kerralta ainaostaan sylyhyu 1640. Seuraawana vuonna hän tehtiin drotsetiksi ja saattoi siis hallituskunnan jäsenenä yhä walwoa Suomenmaan etuja, jonka oheessa hän w. 1646 määrättiin Turun yliopiston ensimmäiseksi kansleriksi. W. 1644 Kristiina kuningas oli itse vastaan-ottanut hallituksen. Nuori nais-kuningas oli oppinut ja nerokas, mutta sen oheessa waihemielinen ja hallitus-toimiin aiwan vähän mieltynyt. Senpä tähden hän tuhlassi waltakunnan warat mielettömällä lahjoitustilla ja luopui wihdoin w. 1654 wapaa-ehdoisestii sekä kruunustansa että isänmaastansa. Ulkomaille tultuansa hän päälle-päätteeksi kääntyi Katholis-uskoon, luopuen siitä opista, jonka edestä isä oli henkensä uhrannut ja wietti sitten kulekswaista elämää, kunnes w. 1689 Romassa kuoli. Meidän maalle hän oli ollut jotenkin wieras. Mutta ww. 1648—1654 hän oli antanut Pietari Brahe'n jälleen hoitaa Suomen kenraali-kubernöriin wirtaa, ja waikei kreivi tällä kertaa yhtenäin asunut maassamme, hawaitaan kuitenkin hänen waiikutuksestaan paljon jälkiä, warsinkin sisällisen liikteen suhtein. Wähintäin kymmenen uutta kaupunkia näinä wuosina perustettiin, nimittäin Kristiina, Pietarsaari (Jakobstad), Raabe (Brahestad) ja Rajaani Pohjanmaalla, Hämeenlinna ja Sawonlinna saman-nimisten linnain wieresessä, Lappeenranta ja Wehla-

lahti (nyk. Hamina) Wiipurin läänisjä, Sortavala Käkisalmen läänisjä ja eräs sittemmin häwinnyt **Braken** niminen kaupunki Riekhanjoen suussa Pohjois-Karjalassa. Sen oheksa tehtiin uusia maanteitä upeisja paikoin, laitettiin keskiwa-reita yli koko maan ja ryhdyttiin Savosja enjämäisiin keskenperkaufjiin. Ylipäänsä tähtyy janoa, että Suomenmaa harwoin ennen tai myöhemmin on jaaunt niin hellää hoitoa jijaallisesjä hallinnosjaan nauttia, ja jempä tähden „kreiwin aifa“ kauan pysyi kiitollisesja muistosja.

Waan tällä aikakaudella oli myöskin warjopuoliana, jotta himmenjivät jita jiwistyksen waloa, joka nyt oli koittanut. Suuret jodat olivat kartuttaneet aateliston arwoa ja mahtawuutta, mutta toijelta puolen waatineet waltiolta entistä suurempia kustannuksia. Silloin hallitus, waroja saadaksensa, oli alkanut räksin alle myhdä kruunun saatawat werot, s. t. s. aatelistmiehet saivat ostaa itsellensä oikeuden ylöstantaa kruunun-werot talonpoikailta tiloilta, waikka asujain-oikeus jäi talonpoikille. Kristiina taas oli hallituksensa viimeisinä wuosina tukuttain pois-lahjoittanut kruunun saatawia, warjinkin kreiwifunniksi ja wapaaherrakunniksi niille miehille, joita kreiwin ja wapaaherran arwoilla warustettiin. Näin jynthy Suomenmaassa yksistään, paitsi muita herrasalueta, 9 kreiwifuntaa ja 24 wapaaherrakuntaa, joista enin osa oli läänitetty Ruotsalaisille herroille ja hallittiin niiden hoitajilla eli kartanon-woudeilla. Koko Käkisalmen lääni ja melkein koko Pohjanmaa jeta muisjakin läänisjä ijompi osa oli tällä tawoin pois-läänitettynä, ja kreiwit ja wapaaherrat harjoittiwat alueisjansa melkein ruhtinallista waltaa, niin että muut kanjanluokat, mutta olletiffin talonpoikainen rahwas oli enemmän heidän kuin kruunun alamaisia. Wirakunnisja ja tuomio-istumisja wallitji monessa paikoin wiilpiä ja mieliwaltaa, warjinkin maamme itäisjäsä oisja, jotta olivat kausana hallituksen jilmäin alta. Kanjalisesja katjannosja oli suurekji haitakji, että maamme omat ylimysjumat jhä enemmän wedettiin pois Ruotsisja olewiin hallitus-wirkoihin ja jillä tawoin wieraoutuivat jynthymaamas-

tansa; sillä sen kautta Suomenmaan arvo ja myöskin sen varallisuus kärkevät tuntuvaan vahinkoa. Myöskin Suomenkieli alkoi yhä enemmän vajota alhaisemmalle sijalle yhteiskunnassa, ja Ruotsalaisuus kohosi yhä yleisempään valtaan maassamme. Tämä tapahtui pää-asiallisesti oppi-koulujen kautta, joissa latina ennen oli opetuskielenä ollut, mutta nyt ruotsi osittain sijaan tuli, vaikka koulukirjoissa tavallisesti suomenkin kieli oli mieleen pantuna, kunnes oppilas ennättäisi tottua ruotsiin ja latinaan.

Kreivikunnat Suomessa olivat: 1. Luo vanha w. 1569 perustettu **Naseporin krf.** (Veijonhufvud), joka oli ainoa kreivikunta Suomessa ennen Kristiinan aikaa; 2. **Baafaborg'in krf.** (Uudella-kirkolla, Eaitilaessa ja Wynämäellä); 3. **Porin krf.** (Kustaa Kaarlonpoika Horn); 4. **Parikkalan krf.** (Arwid Wittenberg); 5. **Kurtijoen krf.** (Gabriel Kustaanpoika Orenstierna); 6. **Sortavalan krf.** (Kustaa Banér); 7. **Salmin krf.** (Wrangel); 8. **Korsholman krf.** (Gabriel Pentinpoika Orenstierna); ja 9. **Uuskarleppyn krf.** (Klaus Aakenpoika Tott). — Wapaa-herrakunnista oli kolme vanhaa: **Korpon** (Biele), **Kemian** (Aksel Orenstierna) ja **Joensaan** (Horn) Halikossa. Uusista mainittakoon: **Loimaan wphl.** (Arwid Wittenberg), **Elimäen wphl.** (Brede), **Lempäälän wphl.** (Juho Kurki), **Dulun wphl.** (Gyllenstierna), **Vimingan wphl.** (Soop), **Böyrin wphl.** (Paitul), **Piperin wphl.** (Fleming). Kaikista suurin oli **Rajaanin wphl.** (Kreivi Pietari Brahe), johon kuului Paltamo, Sotkamo, Salonen, Jisalmi, Kuopio ja Viellisten pohosta Karjalassa. Pait sitä oli Braahella Braahelinnan lääni (s. o. Mikkelin ja Riistinan vitäjät) sekä paljon tiluksia Marttilan ja Paraiten pitäjissä.

Kaarlo X Kustaan hallitus-aika w. 1654 – 1660.

— Jo Kristiinan hallitessa olivat aatelittomat säädhyt useita kertoja, warsinin 1650 vuoden waltioapäiwillä, nostaneet ankaraa kysymystä läänitysten ja maa-lahjoitusten peruuttamisesta eli niin-kutsutusta Reduktionista. Waan aatelisto ja ylimyskunta piti enimmältä osalta kiivaasti etujensa puolta, ja Kristiina, joka ei miitsinyt ruweta niin waiketta seikkoja selwittämään, heitti w. 1654 hallituksen tätinsä pois alle, Pfalz-kreivi Kaarlo Kustalle, joka nimellä Kaarlo X tuli Ruotsin kuninkaaksi. Tämä nyt ajoi waltioapäiwillä läpitse, että kaikki kruunulle tarpeelliset paikkakunnat piti peruutettaman ja että pait sitä neljänneksen-torjans oli tehtävä

kaikista muistakin lahjoituksista. Reduktion-toimikunnan esimiehenä pantiin eräs jäntevä Suomalainen mies, Herman Fleming Liperin wapaaherra. Mutta pian Kaarlo X Kustaa sekaantui suuriin sotiin, jotka hämmensivät koko reduction-toimen, joka niin-muodoin jäi seuraavan ajan suorittamaksi.

Puolassa, näet, hallitsi tähän aikaan Sigismundon nuorempi poika, Zuhana Kasimir, joka uudisti itsensä wanhat vaatimukset päästä Ruotsin walt-istuimelle. Silloin Kaarlo Kustaa sekä Liwin että Pommerin puolelta karkasi Puolan waltakuntaan, jonka hän kuudessa kunkaudessa melkein kokonaan walloitti. Waan kun Puolalaiset olivat tointuneet hämmästyksistään, kesti sota seuraawina vuosina vaihtelevalla onnella. Arwid Wittenberg, joka oli jätetty Warsowan puolustukseen, joutui Puolalaisten wankuteen, jossa kuoli. Mutta kohta sen jälkeen kuningas itse Warsowan edustalla löi Puolalaiset kolmipäiwäisessä tappelus-~~sa~~ taistelussa, kesällä 1656. Seuraawana talvena 500 Suomen rakuunaa räjäyttivät itsensä ynnä päälle-ryntäävät wiholliset ilmaan Dykoczin'in linnassa Krew-joen warrella. Sota tosin ei tullut mihinkään ratkaisemaan päätökseen; sillä Kaarlo kuningaan tarkoitus lohkaista Puolan waltakuntaa nostatti häntä vastaan yhä kiivaampaa wastarintaa. Mutta Ruotsin aseiden maine kohosi korkeimmalleen, ja Suomalaisetkin tässä sodassa osoittivat samaa uroutta kuin suuren Kustaa Aadolfin aikoina.

Tällä wälin tapahtui Wenäjänkin puolelta päälle-karkaus, joka koski Suomen soturien omaa kotimaata. Wenäjän sen-aikainen tsaari Aleksei Mikaelinpoika pyyhki, näet, takaisin-woittaa, mitä hänen isänsä Stolbowan rauhanteossa oli kadottanut, ja lähetti sen wooksi Keisärunsa 1656 sotalaumojansa sekä Inferinmaahan että Raatokan pohjois-rannikolle. Suomenmaan omasta sotawäestä, jonka lukumäärä tähän aikaan nousi lähes 20,000:een, oli tuskin muutamia satoja kotosella, niin että Kustaa Ewertinpoika Horn, joka Narwas-~~sa~~ komen-~~si~~, ei woinut ensi aluksi mitenkään estää

wihollisten hämityksiä. Wiipurissa, missä emersti Burmeister oli komentajana, tarttuivat porwarit, lufiolaiset ja koulu-poiatkin aseisiin, woidaksensa kaupunkia warjella. Itse maakunnissa mies talolta marssi ulos kunin maaherran johdolla oman lääninsä rajalle. Näin saatiin Wenäläisten eteneminen estettyksi. Räkisalmea, jonka piiritykseen melkoinen wihollisuuswoima oli ryhtynyt, puolusti miehuullisesti Suomalainen kapteini Olawi Penttupoika. Wihdoin Burmeister oli ko'onnut pienen armeijan, jolla hän Heinäk. 14 p. 1650 löi Wenäläiset Raudun kirkolla. Sawossa ja Rajaenin läänissä talonpoiat yksin tarkoittivat wihollisensa, ja vuoden lopulla olivat Wenäläiset joka paikasta lähteneet takaisin rajan yli. Seuraavana kewäänä ja kesänä pidettiin Torniossa, Turussa, Helsingissä ja Wiipurissa **maatunta-kotouksia**, joissa maan asukkaat suurella alttiudella ottivat päällensä ne uhraukset, joita maan puolustus waati. Rowin waara oli kuitenkin jo ohitse mennyt, ja kun Wenäläiset tekivät uuden päälle-karkauksen Räkisalmea vastaan, niin Horn, joka nyt oli pää-komenton saanut, vähällä waiwalla heidät karkoitti. Loppu-wuodella 1658 syntyi sitten aselepo, joka kolme vuotta myöhemmin (1661) muuttui Rardin rauhanteoksi, samoilla ehdoilla kuin Stolbowasfakin.

Tällä wälin oli Suomen warsinainen sotawäki liikkunut kuninkaan kanssa mainioilla retkillä kaukana kotimaasta. Tanska oli, näet, w. 1657 liittynyt Ruotsin wihollisiin; mutta Kaarlo Rustaa karkasi etelästä Jutlantiin ja marssi talwisäällä jään yli Tanskan saariin, jolloin hovi Köpenhaminassa pakoitettiin kowimpiin rauhan-ehtoihin. Ruotsin kuningas kuitenkin katui, että silläkään hinnalla oli päästännyt jaaliinsa; hän toivoi woiwansa walloittaa koko Tanskan ja aloitti sodan uudestaan, ryhtyen Köpenhaminaa piirittämään. Waan nyt ei onni enää ollut hänelle suosiolinen, ja alkuwuodella 1660 hän äkisti kuoli Götheporisssa. Samana vuonna rakennettiin rauha sekä Puolan että Tanskan kanssa. Köpenhaminan rauhanteossa Ruotsi sai Tanskalta Skaane'n, Hallannin ja Blekinge'n eli ne maakunnat, jotka

ja Skånelaan...

nyhtänsä ovat Ruotšunmaan eteläiimpänä ojana, mutta siihen asti olivat kuuluneet Tanskan valtakuntaan. Se oli melkoinen lisäys Ruotšin kansallisuudelle, jonka rinnalla Suomenmaa ja Suomalaisuus tästä-lähin alkoi yhä enemmän syrjälle jäädä.

Kaarlo XI:nnen aika, w. 1660—1697. — Kaarlo Kustaa wainajan jättämä poika, Kaarlo XI, oli isän kuollessa vasta 5 vuoden vanha, ja wäli-aikainen hallitus niin-muodoin jälleen tuli ylimyskunnon haltuun. Waltakanslerina oli tuo loistawa, mutta weltto freiwi **Rennu Gabriel De la Gardie** (wainion „Laiska-Jaakon“ poika); drotsetin-wirkkaa piti yhä Pictari Brahe. Mutta Herman Fleming, jonka kuningas wainaja oli määrännyt waltiowarain-hoitoon, oli reduktioni-intonsa wuoksi ylimyskunnalle kiusakki ja tungettiin siis pois sijaltansa. Nyt alkoi entinen tuhlaus kruunun tilusten ja saatawain suhteen, josta seurasi karttuwa tyhtymättömyys kansassa. Onnettomuuden lisäksi ulkomaista politiikka käytettiin niin kewytmielisellä walttamattomuudella, että waltakunta, ennentuin arwattiinkaan, oli joutunut waaralliseen sotaan. Tanskan kuninkaan, Ludowik XIV:nnen liittolaisina, Ruotšalaiset kartasivat Brandenburg'iin (nyk. Preussin walttaan), mutta lyötiin häpeällisesti pakoon w. 1675. Silloin Hollanti ja wihdoin Tanskan julistiwat sodan. Ruotšin sotalaitos oli kokouaan rappiolle joutunut, ja nuori kuningas, joka tähän aikaan oli alkanut ryhtyä aïnain johtoon, kohtasi joka paikassa ainoastaan wastuksia. W. 1676 tuo jäykkä ja toimikas Suomalainen Lauritsa Creutz jai wihdoinkin Ruotšin ränstyneen laiwaston weskille, mutta huktui itse wäkinensä Olannin edustalla. Silloin Tanskan armeija astui maalle Skaanen; aitoen takaisin-woittaa nuo kadotetut maakunnat, joiden rahwaskin meni Tanskalaisen puolelle. Mutta Lund'in tappelusja Joulukuusja 1676 Kaarlo kuninkaan urous toimitti Ruotšalaisille witon. Seuraawana wuonua Landskronan tappelu wahwisti Ruotšin herruutta wäisjä maakunnissa, ja waiffa munalla sota-ouni ei suinkaan myötäinen ollut, saatiin kuitenkin w. 1679 rauha toimeen tasajilla eh-

doilla. Mutta sodan tapaukset olivat sekä kuninkaalle että kansalle paljastaneet edellisen hallitus-menon haittoja; niinpä nyt heti ryhdyttiin ankariin parannus-puuhiin.

Sodan aikana pidettiin w. 1676 säätykokouksia maatummittain, jolloin koko Suomenmaata warten oli „yleiset maapäivät“ Turussa Glotnuun lopulla. Maamarsalkan sijassa oli Turun hovioikeuden wara-presidentti Kustaa Grass. Se oli Wenäjän uhkaama päällearkaus, joka erittäin waati uhrauksia Suomen asukkailta.

W. 1680 waltakunnan säädyt kotoontuivat Tukholmaan; maamarsalkaksi (s. o. aatelis-säädyn puhemieheksi) pantiin **Klaus Hermaninpoika Fleming**, ja tuo talonpoikais-säädyssä nyt nostettu kysymys yleisestä reduktionista, eli kaikkein luowutettujen kruunun tilusten ja tulojen peruuttamisesta, saatiin aatelistosfakin kiwan keskustelun perästä läpikäymään. Uusi Reduktiioni-toimikunta asetettiin, jonka päämieheksi tuli äsken-mainittu Klaus Fleming, ja säälimättömällä ankaruudella nyt tämä niinkutsuttu **isa reduktiioni** (w. 1680—1687) korjasi kruunun alle takaisin kaikki ne suuret ja pienet läänitykset ja lahjoitukset, mitä edellisinä aikoina oli tehty. Näin kruunu suuresti rikastui, ja kansalta poistui tuo uhkaawa waara, että kaikki maa-omaisuus joutuisi ylimysten waltaan. Mutta uuden waaran olivat säädyt itse luoneet waltakunnalle, kun he samoilla 1680 wuoden waltiopäiwillä, mufa reduktiioni-asiain paremmaksi menestykseksi, antoivat rajattoman wallan kuninkaan käsiin. Tämä **kuninkaallinen itsewaltisuus** wielä seuraawilla waltiopäiwillä (w. 1682) wahvistettiin ja lawennettiin. Kuningas ei enää ollut mihinkään hallitus-muotoon sidottu, ei ollut welwollinen mitenkään kuulustamaan neuwoskunnan ajatusta hallitus-asioissa, eikä tarwinnut säätäjenkään suostumusta, yleistä lakia tehdesä tahi muuttaesä. Ruotsin ja Suomen asu-
fasten entinen waltiollinen wapaus oli tällä tawoin melkein kumoon wiskattu, ja aikoja tuli, jolloin kyllä saivat kokea tämän wallankumouksen haitallisia seurauksia.

Kaarlo XI oli kumminkin tarffa ja säästäwäinen järjestyksen mies, jonka aikana waltakunnan enentyneet warat yksin-omaisesti käytettiin yhteiseksi hywäksi. Sota-laitos pan-

tiin erinomaisen hyvään kuntoon, ja järjestettiin vuodesta 1682 alkaen wähitellen ruotujako-lannalle (Pohjanmaalla kuitenkin vasta w. 1733). Tämä ruotujako-laitos, jolla vielä on meidän maassa la'in woima, astui entisen wäen-oton eli ulos-kirjoituksen sijaan: kaikki maatilat, jotka eiwät ratsuwäen pitoon ruvenneet, jaettiin ruoduiksi (noin 2 tai 3 mannttaalia kuskakin), joista jokainen pestäsi ja eläke-torppaan ajutti yhden jalkamiehen; ratsuwäen pitoa warten taas muutamit talot saivat rusthollis-oikeuksia, s. o. wisin määrän weroja anteeksi ja, jos ei oma wero riittänyt, korwausta „ankumentti-tiloista“. Näin asetettiin Suomessa, paitsi pestattuja joukkoja, 7 jalkawäen ja 3 ratsuwäen rykmenttiä. Eläkki tuli merimiesten pito laiwastoa warten, johon käyettiin rantamaiden ja merensaariston ruodut. Tämä puolustus-laitos oli siihen aikaan Euroopan paras, ja naapuri-wal-lat katseliwat kunnioituskella Ruotun sotawoimaa. Mutta Kaarlo XI ei kuitenkaan rakastanut sotaa, ja maamme sai nyt lauan aikaa nauttia rauhan siunausta, jonka suojaessa elinkeinot alkoiwät woimistua. Myöskin henkisellä alalla oli wirkeätä toimeliaisuutta. W. 1686 ulos-annettiin kirjtolaki, joka wuoteen 1868 on täällä Suomessa ollut woimassa. Suomentielinen kirjallisuus oli jo alkanut jotenkin wakaantua warsinin uskonnollisissa aineissa. W. 1685 painettiin Turussa uudesta-korjattu Raamatun-suomennos, jonka oli toimittanut Paimion kirkkoherra Florinus. Hengellisten runojen sepittäjinä mainittakoon Matti Salenius ja Johana Cajanus. Bihdoin nyhtyinen Suomalainen wirsikirja valmistui w. 1701. Waan ylipäänsä alkoi Suomen kieli kadota ylhäisemmistä säädyistä ja wajota paljaaksi rahwaan kieletti wallitsewan ruotun riimalla. Uskonnollisella alalla ilmaantui tähän aikaan niinkutsuttu Pietismi eli heränneisyys, jonka etewin edusmiehes oli Johana Wigelius (syntyisin Ulmajoelta, kuoli kirkkoherrana Tyrwäässä). Tieteissä on mainittawa ensimmäisen Suomen kaswion ulos-antaja Elias Linnäus (Ruotsista kotoperäinen Turun promessori) sekä Suomalainen muinais-tieteilijä Elias Brenner.

Baltiollisessa katsannossa oli Suomenmaa ehkä enemmän syrjälle joutunut. Kuningaat eivät enää milloinkaan maansa lähneet, ja keski-hallitus Ruotissa tunsi warfin mailinainisesti tämän maan oloja. Tämä huomattiin ollettikin sen hirveän nälän aikana, joka maattamme kohtasi w. 1695—1697. Myöhäinen ja kylmä kesä tuotti jo ensi-mainittuna vuonna kovan kadon; mutta vasta seuraawa vuosi 1696, jolloin Elokuun hallat kaiten wiljan turmelivat, toi mukaansa warsinaisen nälän-hädän. Suomalaiset olivat kylä vanhastaan tottuneet sekoittamaan pettua leipäänsä; waan nyt ei ollut mitään jyvää-wäkeä sekaan panna. Kemäällä 1697 oli hätä nousnut korkeimmalleen, ja murha-enteli löi tuhansia. Yhtenä vuosikautena nähty nälkään-nääntyneiden lukumäärä olleen vähintään 100,000 henkeä eli noin seitsemäs osa Suomen sen-aikuisesta väestöstä. Vasta nämä kauhut awasivat kaukaisen hallituksen silmiä, niin että viimeinkin, waikka kylä myöhään rhyhdyttiin tehollisiin awun toimiin.

Kesken tätä surkeutta kuoli kuningas Kaarlo XI kemäällä 1697, jättäen kruununsa ala-ikäiselle poiallensa, Kaarlo XII:nnele. Toinen, vieläkin raskaampi etsimykseen aika oli nyt tulosja.

Kaarlo XII:nnen hallitus ja Iso-wiha. — Hän kuollessa tämä nuori kuningas ei vielä ollut wiidettä-toista ikä-wuottansa tähttänyt; mutta säädnyt kuitenkin hänen julistivat täysiwaltaisiksi, ja niinpä nyt rajaton itsewaltuus oli lastettu kokemattoman nuorukaisen käsiin. Tosin Kaarlo XII oli saanut hyvän, kristillisen kasvatuksen ja osoitti jo aikaisin sekä terävää älyä että jaloa ja rehellistä mielenlaatua. Mutta hänen taipumaton itsepintaisuutensa ja hänen sotainen luontonsa wiimein wei koko waltakunnan ja etenkin Suomenmaan aiwan perikadon partaalle. Semmoinen on lyhyesti Kaarlo XII:nnen historia. Itse tapausten jakso oli seuraawa.

Wenäjällä hallitsi tähän aikaan Mikael Romanow'in poian-poian poika, Pietari Suuri, joka oli rumennut länsimaiden mallin mukaan uudistamaan tsaarien vanhaa walta-

kuntaa. Pietariin ilmämääränä oli saada jotakin osaa Itämeren rannikko valtaansa, ja koska Ruotsin hallusja siihen aikaan oli sekä Suomi että Inkerinmaa, Wiros ja Liivi, hän solmi Tanskan ja Puolan kuningasten kansja suuren liiton Ruotsin nuorta hallitsijaa vastaan, jonka sotaisista khytä ei silloin kukaan aawistanut. Alkuvuodella 1700 tämä myrskyilma alkoi joka haaralta puhjeta: Puolan kuningas Aukusti (joka sen ohessa oli Saksin waaliruhtinaana) lähetti sotajoukkonsja Liivinmaata valloittamaan; Tanskan kuningas oli aikaisja karata Ruotsin etelä-maakuntiin, ja kujan tultua suuri Wenäläinen armeija, 40,000 miestä, tuli Karwaa piirittämään. Mutta Kaarlo kuningas pian opetti vastustajiansja, että olivat waarallisen leikin aloittaneet. Ensin hän purjehdi Seelantiin ja pakoitti Tanskalaiset rauhan-
tekoon. Sitten lähti Wirosmaalle ja riehui Karwan awukki. Marrask. 20 p. 1700 Ruotsin kuningas ja hänen pieni sotajoukkonsja, noin 8,500 miestä (joista lähes toinen puoli oli Suomalaisia) ryntäsi Wenäläistä piiritys-leiriä vastaan ja sai täydellisen voitton. Raikki Wenäläiset kenraalit joutuivat wangiksi; tykistö, leiri ja sotakasja tuli woittajoin saaliiksi, ja Karwan tappelu, joka onkin maailman loistawimpia sotatekoja, kohotti kerrassaan Kaarlo XII:nneen maineen sankariuden kuffuloille. Waan tämä ylen myötäinen onni ei ollut Kaarolle hyödyllinen; sillä siitä hänessjä juurtui semmoinen ylenkatse Wenäläisiä kohtaan, ett'ei luullut enää makkawan waiwaa, tsaarin hankkeita tarkemmin walwoa. Sen sijaan hän kääntyi Aukustia vastaan, tahtoen pakoittaa häntä luopumaan Puolan kruunusta. Koko wiisi vuotta hän marssi edestakaisin Puolan waltakunnassa sekä Litwasja ja Galiziasja asti. Joka paikassa wiholliset lyötiin ja Kaarlon maine kaitui ympäri Euroopan. Wihdoin Ruotsin armeija läksi itse Saksin waaliruhtinakuntaan, ja Aukustin tähtyi w. 1706 etsiä sowingtoa sillä ehdolla, että Puolan waltai-istuun jätettiin eräälle Puolalaiselle aatelismiehelle, Stanislaso Lecziński'lle. Niin-muodoin oli nyt Kaarlo kuniukaan hartain mielihalu tullut täytettyksi.

Mutta tällä välin oli Venäjän tsaari saanut tilaisuuden tekemään tuho-töitä valtakunnan itä-rajoilla, jotka olivat jääneet aiwan heikolle varustukselle. W. 1702 tsaari valloitti Pähkinälinnan, jolle hän silloin antoi uuden nimen **Schlüsselburg** (Ehysinä), s. o. avainlinna. Seuraavana keväänä koko muunkin Inferinmaa tuli Venäläisten valtaan, ja lähelle Newajoen suuta rakennettiin Pietarin kaupunki, joka määrättiin Venäjän valtakunnan pääkaupungiksi. Ketusaarelle, Suomenlahden pohjukkaan, asetettiin wahwa merilinna **Kronfatti**. Näin oli tsaari tunkeunut merenrantaan ja asetunut Suomenmaan kynnykselle. W. 1704 hän lisäsi valloitti Tarton ja Narwan, ja lokakuussa 1706 hän jo rupefi Wiipuriaakin piirittämään, mutta luopui kuitenkin tällä kertaa pian yrityksestään. Kumminkin oli Suomeen waara jo aiwan silminnähtävä, ja Suomen miehet olivat jo aifaa odottaneet, että Kaarlo kuningas rientäisi ahdistettujen alamaistensa avuksi. Waan Suomenmaan suojelukseksi oli jätetty ainoastaan vähäinen osa siitä sotawäestä, jonka meidän kansa oli asettanut; kuningas, näet, yhä kulki laukaifilla retkillänsä, kuluttaen niissä valtakunnan warat ja puolustuswoimat. Myöskin ne miehet, jotka täällä pantiin komentoa pitämään, olivat suurempaa sota-työtä wailla. **Cronhiort**, joka ensin komensi Inferinmaalla, ei osannut tämän maakunnan kadotusta estää. Wähäistä onnellisempi oli **Raydell**, jonka ansioksi Wiipurin pelastus on luettava. Mutta wihdoin w. 1707 asetettiin pääkomentajaksi Suomesja tuo kelmoton **Lybeder**, ja niinpä Suomenmaan onneton kohtalo jo alkoi valmistua.

Seti jodan alussa wiettiin Suomesja sekä säännöllinen ruotuwäki ja se kolmannen osan lisäys (Kolmannus-wäki, Kolmikkaat), jonka kuningas läski ruotujen ja rusthollien toimittaa, yhteensä noin 14,000 miestä, että myöskin kaikki pestatut rykmentit. Nämä Suomalaiset joukot sittemmin enimmältään jäiwät Biroon ja Eiwiiin; joku osa myöskin seurafi kuninkaan kansa Puolaan. Inferinmaan ja Suomen puolustukseksi saivat meidän maan ruodut ja rusthollit wiefä päälliseksi panna ylös uuden kertamuksen ruotuwäkeä (Kalkinnus-wäen) jota näkyy tehneen 6,000 miestä. Näittä määräifisiä ja ylimääräifisiä rykmenttejä täytyi sitten yhtenään täydentää. Maanwilselyksestä tällä

tavoja ryöstettiin tarpeelliset työ-voimat. B. 1708 mainitaan, että toinen puoli kruunun-tiloista Turun ja Porin läänissä oli antiona, ja että hiitä läänistä pyhittään oli mennyt ulos 40,000 miestä.

Rauhan solmittuansa Saksissa, Kaarlo kuningas vihdoinkin päätti kaikin voimin kääntyä tšaaria vastaan. Mutta eipä yhtään tullut Inferinmaata ja Suomen rajoja pelastamaan, vaan meni w. 1708 Beresina-wirran yli ja tunkentui Benäjän sydänmaihin, kutsuen myöskin Riista luotsensa Adam Lewenhaupt'in armeijan, jossa oli suurin osa Suomalaisesta sotawäestä. Lewenhaupt kuitenkin löyettiin Liesnan tykönä (lähellä Mohilewaa) ja pelasti ainoastaan osan wäestänsä kunniaan luoksi. Kaarlo nyt marssi Ukrainaan, jossa tawattoman ankara talwi surmasi häneltä paljon wäkeä. Vihdoin Kesäk. 28 p. 1709 Ruotjin armeija löyettiin Sultawan tappelusja. Kuningas itse pieneu seurauksensa pääsi pafoon Turkin rajan yli Bender'iin (Besarabiasja); muut kaikki joutuivat Benäläisten wangiksi ja wiettiwät jitten toista wuonikymmentä tämän wieraan maan kaukaisimmissa osissa (esim. Tomsk'issa, Tobolsk'issa y. m.).

Tämän onnettoman tapauksen perästä Ruotjin waltakunta ainoastaan heikosti jaattoi wastustaa Benäjän painuutta woimaa. B. 1708 oli Lybeker tehnyt turjan retken Inferinmaahan ja siihen hufannut suureu osau Suomen puolustus-woimista. Rhytä, kewäällä 1710, tuli tšaari suurella woimalla Suuria piirittämään. Kaupungin komentaja Maunu Stiernstråle tefi tyllä urhoollista watarintaa; mutta kun ei Lybeker osannut mitään apua toimittaa, täytyi hänen antantua Kesäk. 14 p. 1710. Syksyynä myöskin Kälifalmi joutui vihollisten waltaan. Eteläpuolella Suomenlahtea sekä Riika että Kääweli samaan aikaan walloitetiin. Häätä ja hämmästys maamme läntisissä osissa oli sangen juuri, niin että paljon ihmisiä, warsinfin wirtasäädyistä, alkoi walmistauda pafoon Ruotjin puolelle; sillä kuningas oli käskenyt, että kaikkien ihmisten piti jirtymän pois vihollisten waltan alta ja jättämän maa antioksi taakseenja. Myöskin hirweä rutto, joka jylhyllä 1710 Wiirasta

tänne lewisi, enensi pleistä surkeutta. Kaitkfi onneksi tsaari ei vielä seuraavana vuonna kerinnyt jatkamaan valloittu-
siaan, koska Kaarlo kuningas oli hlyttänyt Turkkilaiset so-
taan häntä vastaan. Suomenmaasakin sillä wälin tehtiin
suuria ponnistuksia, joiden pää-tarkeitus oli valloittaa Wii-
puri takaisin Wenäläisiltä. Suomalainen Kaarlo Nieroht,
eräs jäntewä sota-uros, oli nyt pantu pää-tomentajaksi mei-
dän maassa, ja asiat alkoivat saada wähäistä lohdullisem-
man muodon. Mutta kun Nieroht pian kuoli, asetti kunin-
gas Bender'istä Lybeder'in jälleen komentoon. Nyt tuli
tapaturma toisensa perästä. W. 1712 kewät-talwella tapah-
tui julma ryöstöretki Rajaanin kaupunkia vastaan. Muu-
tamat Wenäjän-puoliset talonpoiat, joilta heidän kaupa-
matkallansa tullimiehet oliwat wieneet muutamia sarkakan-
kaita, johdattiwat kostoksi Wenäläistä sotawäkeä Kätsalmelta
sinne ryöstämään ja murhaamaan. Tuho-työt tehtyhänsä wi-
hollis-lauma kuitenkin lähti jälleen tiehensä, ja tuo äkillinen
tapaturma, joka on tunnettu nimellä „Sarkasota“, ei tuotta-
nut sen enempää seurausta. Sykshn puolella tuli Wenäjän
armeija Rymijoen warrelle, mutta palasi siksi kertaa takaisin,
edemmäs pyrkimättä. Wasta seuraawa vuosi 1713 tuli
maamme historiassa ratkaisewaksi. Silloin alkoi se aika,
joka „Ison wihan“ nimellä ikuisesti on painunut kansamme
muistoon.

Toukokuun alulla 1713 tsaari kaleri-laiwastollansa tuli
Helsingin edustalle, tuoden jonkun osan armeijastaan muas-
sansa. Suomalainen Kaarlo Armfelt, joka pienemmän osa-
kunnan kansa oli lähetetty sinne, ei woinut wihollisten
maalle-menoa estää, waan poltatti kaupungin ja peräytyi
pää-armeijan luoksi Borwoosen. Nyt olisi Lybeder'in pitänyt
estää wihollisten eri joukkoja yhdistymästä. Mutta surkealla
epäröisyydellä hän päästi Wenäläisen ratsuwäen tulemaan
Wiipurista Rymijoen yli. Wihdoin hän peräytyi Hämeen-
linnaa, jättäen koko rantatien awoimeksi. Jo Elokuun lo-
pulla Wenäläiset tunkeutuivat Turkuun saakka, mistä yli-
opisto ja wirtakunnat oliwat paenneet Ruotsin puolelle. Sit-

ten Venäjän pää-armeija, Apraksin'in komennossa, marssi Helsingistä Hämeen. Neuvostunta Tutholmassa oli nyt viimeinkin lutsunut Eybeder'in pois Suomesta ja wäli-aikaisesti uskonut puolustus-toimet Armsfelt'ille, joka oli tykenewä ja kelpo mies. Mutta yliwoimaa vastaan ei hänfään enää osannut isänmaatansa suojella. Pälläneellä syntyi Lokel. 6 p. tappelu. Suomalaiset miehündellä puolustiwat asemansa Kostianwirran takana; waan kun wiholliset hirsi-lautoilla meniwät Wallaswedden yli, täytyi Suomen armeijan hätäisesti peräytyä, o'ittain Hämeenlankaan yli, o'ittain Ruoweden kautta, Pohjanmaalle. Koko eteläinen ja lounainen osa maastamme oli niin-muodoin jo wihollisten wallassa, ja ruhtinas Mikael Galitsin, joka nyt oli tullut Venäjän armeijan pääkomentajaksi, asetti talwen aiaffi pääfortteerinja Borin.

Mutta jo Helmikuussa 1714 Galitsin wei armeijansa, noin 12,000 miestä lankaan yli Pohjanmaalle. Armsfelt, jolla oli 4,300 miestä jotawäkä ja 1,500 miestä maakunnan nostowäkä, oli walinnut asemaksensa Rapuen kylän pellot Jsoosa-hyrösä, ja tässä syntyi Helmit. 19 p. kolme-tuntinen taistelu, jossa Suomalaiset ensin olivat voitolla, mutta sitten, yliwoimalla kierrettyinä, lyötiin ja hajotettiin. Wasta Koffolassa Suomen armeijan jäännökset jälleen kotoontuivat. Mutta kun Wenäläiset syksyn vuolella undella woimalla tunkeutuivat pohjaseen, täytyi Armsfelt'in wäistyä Tornioon ja Pansipohjaan saakka, johon lukematon osa pakolaisia maan asukkaista häntä seurasi, wihollisten julmuutta wälttääksensä. Kesällä oli myöskin Sawonlinna antaunut, ja merellä oli Suomalainen Niilo Grenssild Niilahden selällä lähellä Hantonientä urhoollisesti, mutta onnettomasti, taistellut, joutuen itsekin Wenäläisten wangiksi. Silloin ei enää koto Suomen maasta ollut munta jälillä kuin tuo pieni, laukainen Rajaavin linna, jouta Wenäläiset wasta kowäällä 1716 walloittivat ja räjäyttiwät.

Wieras walta maastamme tetti nyt kahdeksan ajastaitaa, ww. 1713—1721. Et oli kamalin aika, mitä täällä mil-

loinkaan on eletty, julma paon ja wainon aika ja samassa myöskin maallisen ja hengellisen kurjuuden aika. Woittonsa ensi hurjuudessa wieras sotawäki monessa paikoin harjoitti wäkiwallan-tekota semmoisia, joita on kammo kertoaffin. Kaukaisemilla seuduilla, esim. Pohjanmaalla, missä wäestö osoitti wastahakoisuutta, kesti tämä waino rauhantekoon asti, ja enimmät asukkaat, mitkä eivät olleet Ruotsiin paenneet, saivat surmansa tai wiettivät kurjaa elämää pako-pirteisjässä erämailla. Maamme eteläisissä osissa, joissa pääsiltöin sillmät walwoivat sotawäden käyöstä, oli kuitenkin turwallisempi tila, ja ruhtinas Galitsin, jota yhä pyysi pääkomentajana, ansaitsee kiitoksen lempeästä ja siwistyneestä mielenlaadusta. Mutta yhtä-hywin sielläkin oli kurjuutta tyllä. Paljon ihmisiä, warsinin nuorta kansaa ja lapsiakin, wiettiin pois Wenäjälle, ja nuo harwalukuiset jälille-jääneet kantoivat waiwaloisesti wihollisten päälle-panemat werot. Melkein kaikki maan wirkamiehet ja enimmät papitkin olivat paenneet Ruotsiin. Wasta w. 1717 järjestettiin hallinto miten-kuten säännölliseksi, ja Suomen asukkaat saivat wannoatfaarille uskollisuuden walaa. Eräs kreivi Douglas (Kaarlo kuninkaan entisiä trapantteja, joka oli Pultawan tappelusssa wangiksi tullut) tehtiin kenraalikuwernöriksi; läänien hoitajiksi taas pantiin „laamaneja“ (enimmältään aatelismiehiä Wiwinmaalta). Ylöskanto-miehillä käytettiin mitä miehiä saatiin, useinkin pappeja muiden puutteessa. Kirkollisen hallituksen etupäähän pantiin Someron kirkkoherra Jaakko Nitj; sillä maan molemmat piispat olivat Ruotsiin paenneet. Myöskin yliopisto oli pois ja ainoastaan pari koulua, Turun ja Rauman, saatiin Galitsin'in toimella jälleen waitatutseen. Maassa ei enää ollut mitään kirjapainoa, ja puute tarpeellijimmista kirjoista oli niin suuri, että täytyi puuhun leikata aapiskirja, joka sillä tawoin painettiin Lauralan kylässä Pälkäneellä. Paljon ahdinkoa tuottiwat maan asukkaille Suomalaiset sissit, niinkutsutut „Siwelläät“, jotka yhä vielä uskaliaasti kulekfiwat keskellä wihollisten woimaa, tehden niille pienempiä waurioita. Nimitys oli tullut eräästä In-

kerin taloupoiasta, *Sivells* nimeltä, joka sodan alussa koki vapaa-joukon, minkä jitten Kieroht aikansa järjesti kompaniioihin. Useat näistä siviili-pääliköistä (majori Ruuffoinen, kapteenit Tällainen ja Toratta, sekä Longström ja Rörkisudd) saavuttivat suuren maineen retkistänsä; mutta nyt kun ei enää Ruotsin puolelta mitään yritystäkään ollut Suomenmaata takaisin valloittamaan, oli heidän toimensa ihan hyödytön ja tuotti ajuttaille ainoastaan Venäläisten epäluuloa ja kostoa.

Tällä välin oli Kaarlo XII kokonaan jättänyt Suomenmaan oman onnen nojaan. Turkinmaalla, jonka hallitus jo aikaa oli hänen olemiseensa väsynyt, hän viipyi syksyyn saakka 1714, jolloin hän hätäisesti melkein yksin ratjasti Transilvanian ja Saffau kautta Stralsund'iin. Maailman muoto oli nyt paljon muuttunut: Aikasti oli jo takaisinottanut Puolan kruunun; Tanska, Brandenburg ja Hannover olivat sotaan ryhtyneet Ruotsia vastaan, ja itse Ruotsissa olivat säädty w. 1714 kuninkaan luvatta k'o'osa olleet, aikoen asettaa Kaarlon sisaren, Ulriika Eleonoran, wäli-aikaisesti hallitsijaksi. Nyt tosin kuningas otti ohjat omiin käsiinsä; mutta koska hän ei taipunut mihinkään rauhantekoon, täytyi hänen pufertaa ulos alamaisistaan viimeisetkin wäet ja warat sodan jatkamiseen, ja niinä häntä uskollisesti auttoi hänen uusi ministerinsä, paroni von *Görtz*, eräs Holsteini-lainen seikkailija, joka oli päässyt Kaarlon luottamukseen. W. 1718 aloitettiin Ahwenanmaalla *Löfö'n* saaressa rauhahieromisia Wenäjän kanssa, enemmän muodoksi kuin todellisella tarfotuksella. Kuningas itse oleskeli ainoastaan Etelä-Ruotsissa, josta teki pari retkeä eteläiseen Norjaan (joka maa kuului Tanskan alle). Jälkimäisellä retkellänsä w. 1718 hän sai kuolinhaawan *Fredrikshall'in* linnan edustalla *Karrast. 30 p.* — *Armfelt*, joka Suomalaisen armeijan kanssa oli lähetetty *Sämtlannin* kautta *Troudhjem'ia* vastaan, palasi fitten takaisin, mutta kadotti Uuden-wuoden päivinä 1719 suuren osan wäestänsä lumipyryyn ja pakkaseen Norjan antioilla tuntureilla.

Kaarlo XII oli pysynyt naimatonna, ja hallitus nyt tuli hänen nuoremmalle sisarensa **Ulriika Eleonoralle**, jonka kuitenkin tähtyi kokonaan luopua itsevaltiudesta, niin että korkein valta tuli neuvostunnalle ja säädyille. W. 1720 Ulriika Eleonora heitti kuninkaallisen wiran puolisonsensa, Hessin perintöprinsssille, joka nimellä **Fredrik I** nousi valtaistuimelle (ww. 1720—1751). Uusi hallitus koetti rauhaa rakentaa valtakunnan vihollisten kanssa; mutta vaikein oli sopia tsaarin kanssa, jonka vaatimukset olivat suurimmat. Sen vuoksi sota-tila täällä puolen kesti vielä pari kolme vuotta. Kolme kesää perätysten (ww. 1719—1721) Venäjän kaleri-laiwasto poltti ja häwitti pitkin Ruotsinmaan rannikoita. Silloin Ruotsin wihdoin tähtyi suostua Pietari Suuren ehtoihin, ja **Uuden-kaupungin rauha** solmittiin **Elof. 30 p. 1721**. Venäjän haltuun annettiin Piivi, Wtro ja Inferinmaa sekä Räkijalmen läänin etelä-osa pitkin Laatokan rannikkoa, vieläpä Wiipurin linna ja kaupunki ympäristönsä. Kun rauhakirja oli allekirjoitettu, Venäläiset heti lähtivät ulos maastamme, ja Iso Wiha oli siis loppunut. Mutta myöskin Ruotsin mahtawa asema maailmassa oli loppunut, ja Venäjä, joka nyt oli keisarikunnaksi tullut, alkoi tästä-lähin paljon waiuttaa maamme oloihin.

VI. Ruotsin wallan viimeinen Aikakausi, ww. 1721—1809.

1. Sääty-hallituksen aika, ww. 1721—1771.

Wihoihin wäli-aika, ww. 1721—1741. — Rauhan tultua alkoivat olot Suomenmaassa palata entisellensä; yliopisto, howioikeus ja muut wirtakunnat tulivat taas sijoillensa, ja muunkin palolaiset sekä Venäjälle joutuneet wangit, ne mitkä enää hengissä olivat, saivat nyt palata kotimaahanja. Mutta Ison-wihan surkeat jäljet eivät kuitenkaan pitkään aikaan umpeen menneet. Maa oli lopen

töhtynyt ja sen wäkiluku vähentynyt puoleen määrään. Erittäin arweluttawa kohta oli se, että Suomenmaa nyt oli kadottanut kaikki etu-warustuksensa itää kohden, wieläpä osan omastakin kansallisesta alastansa. Wenäjän pääkaupunki oli nyt Newajoen suussa, ja Wiipurin, tuo wanha wahwa rajalinnumme sekä Sawon ja Karjalan kauppa-satama, kuului nyt tuon wieraan wallan alle. Muutama, jos wähäinenkin, osa kansastamme oli siis joutunut Wenäjän alamaiseksi, ja josta hetki täytyi waroa, että jama kohtalo muunkin osan saawuttaiji. Pait sitä Ruotsin oma nääntymys-tila sodan jälkeen ei sallinut hallituksen käyttää Suomenmaan toimittamiseen lähestään kaikkia tarpeellisia waroja. Wv. 1724—1726 kuitenkin kului kaikki hallituksen tutkijakuntaa, maamme tilaa ja tarpeita tarkastamassa. Wähitellen olot alkoivat järjestyä. Itäisen hiippakunnan piispan-sija, joka ennen oli Wiipurissa ollut, asetettiin nyt Borwoosen, ja tämä kaupunki myöskin lukiolla warustettiin. Wiipurin kauppa-oikeudet annettiin Wehtalahdelle, joka kuninkaan kunnialksi jai nimen *Fredrikshamn* eli *Hamina*. Lääninhallitus tuli Rappensrantaan, ja tämä maaherran-alue nimitettiin *Ammensartanon lääniksi*, johon luettiin myöskin *Yli-Karjala* (eli *Pielisjärwen sendut*).

Ylipäänsä maailmassa ruwettiin tähän aikaan juurten jotain perästä harrastamaan talondellista waurastumista, ollettiin teollisuutta ja kauppaa. Mutta ne awut ja kehoitukset, joilla Ruotsinkin hallitus koetti waltakunnan elinkeinoja edistää, tulivat aivan vähäsjä määräsä Suomenmaan osaksi; Suomen kauppa wedettiin melkein yksin-omaisesti Tukholmaan, ja se juostunta-wero, jonka säädyt ottiwat päällensä teollisuuden hywäksi, käytettiin ainoastaan Ruotsinpuolijiin teollis-laitoksiin. Myöskin waltiollisten oikeuksien puolesta oli Suomenmaan osa supistunut jotenkin heikoksi. Itse waltiolaitos oli nyt rakennettu kansan-wapauden kannalle, jonka tähden tätä aian-jaksoa nimitetäänkin *Sapanden aiksi* eli *Eäätys-hallituksen aiksi*. 1720 wuden hallitusmuoto antoi koko hallitus-wallan waltaneuwoskunnalle, jossa

äänten enimmistö teki päätöksen ja kuninkaalla oli ainoastaan kahden äänen valta. Neuvostunta taas oli edesvastauksessa säätyjen edessä, joiden piti kokoontua joka kolmas vuosi; waltiopäiväin aikana säätyjen Salainen walioikunta eli niinkutsuttu **Sekreetti-walioikunta** anasti itsellensä korkeimman wallan. Mutta säätyjen välillä oli kuitenkin suuri eroitus etu-oikeuksissa. Mahtawin oli aatelis-sääty, josta nyt luokka-jako oli lakannut; siitä säädyistä yhä otettiin waltaneuvokset. Talonpoikais-sääty taas oli pois-suljettu sekä **Sekreetti-walioikunnasta** että **Pankkiwalioikunnasta**. Waan sääty-eroukseen katsomatta, oli ylipäänsä Suomalaisen asema tässä waltiolaitoksessa warfin vähäpätöinen; sillä aatelis-sukuja oli meillä wähän, ja muissakin säädyissä oli meidän maan jäseniä ainoastaan kahdeksas osa (noin 6 pappia, 12 porwaria ja 17 talonpoikaa). Niinpä alkoikin aikaisin kuulua walitusta, että Suomenmaa oli syrjäytetty, ja että sen etuja ja tarpeita laimin-lyötiin. Myöskin Suomenkielen ylenkatsottu asema herätti katkeruutta, ja useilla waltiopäivillä tehtiin vaatimuksia, että asetukset piti suomeunettaman, ja että maahan ei pantaisi semmoisia wirtamiehiä, jotka eivät maan kieltä osaisi. Jälkimäistä vaatimusta ei kumminkaan tähtetty; mutta asetuksia warten saatiin 1734 vuoden waltiopäiväin kautta **kuninkaallinen kielenlääntäjä**. Samana vuonna wahvistettiin uusi **Ruotsin waltakunnan laki**, joka on ansiollisimpia sen ajan toimia. Waan tämän lakikirjan suomennos, jonka toimitti Turun maasihiteeri **Samuel Forseen**, tuli wasta w. 1759 painetuksi.

Wenäläisessä Suomessa, joka käsitti Wiipurin lähi-seudut ja Raatokan rantamaat entisestä Käkisalmen läänistä, olivat tietysti waltiolliiset oikeudet kokonaan häwinneet, koska Wenäjällä ei mitään sääty-laitosta ollut. Mutta uskontonsa ja yhteiskunnalliset oikeutensa saivat asukkaat häiritsemättä pitää. Kreikan-uskoiset Suomalaiset näillä seuduin tietysti nyt tulivat uskontonsa puolesta suofiollisempaan asemaan kuin Ruotsin wallan aikana. Walamon ja Konowitsan Kreikan-uskoiset luostarit olivat jälleen kuntoon pantuina, ja

Pyhä Johtava Synodi Pietarisja oli tämän tunnustuksen korkeimpana hallituskana. Lutherilaisista seurakuntaa warten taas asetettiin eräs tuomioprowasti ja tuomiokapituli Wiipurin. Muutoin tämä maakunta sekä maallisesja että hengellisesjä katsannosja seisoi Pietarisja olewan Justitii-kollegion alla. Werot määrättiin 1728 vuoden rewisionilla. Ruotsin-aikainen ruotujako-laitos kokonaan lakkautettiin eikä sen sijaan mitään sotawäen-ottoa toimeen pantu. Mutta rahwaan asema tuli muutoin kowin ahdistetuksi, koska Wenäjän hallitus tukuttain pois-läänitti maan-werot Wenäläisille herroille; sillä tällä tawoin syntyiwät niinkutsutut „lahjoitus-maat“, joiden haittoja meidän päiwiiimme asti on näillä seu-duilla kipeästi kärsitty.

Ruotsin ja Wenäjän waltiollinen wäli pysyi rauhan jälkeen kauan aikaa jotenkin ystävällisenä. Ruotsin poliitika johdatti kansliian-presidenttinä (s. o. waltaneuwoskunnan etewimpänä jäsenenä) Suomalainen **Arwid Bernhard Horn**, joka osasi woimassa pitää sekä Ruotsin itsenäistä asemaa että sen sowintoa mahtawan itä-naapurin kansja. Eikällisesjä waltio-keskundesja syntyi jo aikaijin puolue-kiistoja. Holstein'in herttua, **Kaarlo Fredrik**, joka oli Kaarlo XII:nnen wanhemman sisaren poika, oli tullut Ruotsin waltai-istui-melta syrjäytetyksi, Ulrika Eleonoran ja Fredrik I:n waalin kautta. Mutta wahwa puolue Ruotsisja tahtoi hänelle kumminkin kruunun-perimykksen, ja koska Holstein'in herttua siten lähti Wenäjälle, jossa nai Pietari Suuren Anna nimisen tyttären, oli häneltä fieltäkin päin mahtawaa kannatusta. Horn kuitenkin hywällä menestyksellä wastusti näitä pyhkeitä. Waan wiimein Horn'in wihamiehet kääntyiwät toiselle laidalle, alfaen kiihoittaa Ruotsin kansjaa kostosotaan Wenäjää vastaan. Tämä sotainen puolue, joka nimitti itsensä „hätuiksi“, mutta soimasi kaikkia maltillisempia miehiä anteloiksi „hö-myskijiksi“, pääsi wihdoin voitolle 1738 vuoden waltio-päiwillä, jolloin Horn ja hänen ystävänsä tungettiin pois neuwoskunnasta. Näin syntyi kaksi puoluetta: **Hattu-puolue** ja **Ryssi-puolue**. Hattujen päämiehinä oliwat: **Kaarlo Gyllen-**

borg, joka tuli Horn'in jälkeen kansliian-presidentiksi, **Kaarle Gustaa Lessin**, joka lähetettiin Pariisiin toimittamaan Ranskan apua Venäjää vastaan, ja **Kaarle Emil Lewenhaupt**, joka aiottiin päälliköksi tehtävässä sodassa. Ylipäänsä Suomenmaassa kammottiin Hattujen sotaisia tarkoituksia, ja Suomalaisista waltiopäiwämiehistäkin enimmäkseen olivat Rhyssyjä. Mutta Hattu-puolue, kerran valtaan päästyhensä, tiesi wainolla ja peloituksella pakoittaa wastustajat äänettömhyteen. Waltiopäiwillä w. 1740—1741, jolloin wihdoin sota Wenäjää vastaan julistettiin, wedittiin useat henkilöt (niiden seassa Suomalainen kielenkääntäjä **Mathesius** ja tuo oppinut Suomalainen **Ardenholz**) kiduttawaisen tutkinnon alle muka salaisesta yhteydestä Wenäjän kanssa. Wihdoin sota julistettiin Heinäk. 28 p. 1741. Hattu-puolueen ylpeät toiveet eiwät tienneet mitään rajoja. Tarkoitus oli walloittaa takaisin ei ainoastaan kaikkea, mitä Ruotsin walta Ison wihan kautta oli kadottanut, waan vielä muutamakin lisäksi. Eipä ajateltu mahdollisefikään, että sota saattoi onnettomasti käyhdä.

Wenäjällä oli Pietari Suuren kuoleman jälkeen w. 1725 ollut monta wallan-muutosta. Ensin hallitsi hänen leskenjä **Katerina I** (w. 1725—1727); sitten hänen nuori poianpoikansa, **Pietari II** (w. 1727—1730). Tämän kuoltua nostettiin walta-istuimelle Pietari Suuren welsen-tytär, **Anna Siwanantytär** (w. 1730—1740), jonka aikana käytiin onnelista sotaa sekä Puolassa että Turkkilaisia vastaan. Anna määräsi seuraajakseen sisarensa tyttären-poian, joka vielä kätthesä makasi ja oli nimeltä **Siwana**. Mutta elipä vielä myöskin Pietari Suuren tytär **Elisabet**, jonka Wenäläiset yleensä pitiwät paraiten oikeutettuna kantamaan isänsä luomaa keisarillista kruunua. Tähän Wenäjällä waltitsewaan tythymättömhyteen nyt Hattu-hallitus Ruotsissa pää-asiallisesti perusti toiwonsa sodan hywästä menestymisestä.

Hattujen sota ja Pikku-wiha. — Suomesa oli näinä edellisinä wuosina ollut kowat kadot, ja tythymättömhyksotaan oli yleinen. Huonoista warustus-toimista saatettiin-

fin pahaa ennustaa. Kun sota jo oli julistettu, kulki vielä
 wiikkokausia, ennetuin edes jonkinlainen voima oli rajalle
 kotoontunut, ja laivastossa sen ohessa wallitsi hirweä kulk-
 tauti, jota koto sodan aiaffi launisti merenpuolisiet sotatoimet.
 Silloin Wenäjän armeija, noin 11,000 miestä, sotamaršalkka
 de Lacy'n komennossa, teki äkillisen päällearkauksen Lappeen-
 rantaa vastaan. Ruotsin armeijan pääkomentaja Buddenbrock
 seisoi Haminan tienoilla eikä voinut wäkinensä awuuffi ennat-
 tää; mutta alapäällikkö Wrangel rienfi Marttilasta (nyk.
 Taavetiista) pienemmän osakunnan kanssa paikalle ja ryhtyi,
 wastoin Buddenbrock'in kieltoa, tappeluun Lappeenrannan edes-
 talla *Ust.* 23 p. 1741. Suomen soturit eivät tässä yllä-
 pitäneet wanhaa mainettansa; Wrangel'in joukko lyötiin,
 päällikkö itse joutui wangiksi, ja Wenäläiset walloittiwat ja
 häwittiwät Lappeenrannan, jonka perästä kuitenkin jälleen
 palasivat rajan yli. Näin oli sodan alku ollut warfin onne-
 ton. Wähäistä myöhemmin Lewenhaupt, jota waltiopäiwäin
 maamaršalkkana oli Tukholmassa wiipynyt, tuli Haminaan
 ja otti pääkomennou. Marraskuun lopulla hän yht'äkkiä
 teki retken rajan yli Säkijärwelle, itäantuin tunteudassensa
 Wiipuriin ja Pietariin. Wenäjän pääkaupungissa syntyi
 suuri hämmästyks, jonka nyt tyttymätön puolue siellä käytti
 hywäksensä. Muutamana yönä Elisabet ruhtinatar kaarti-
 laisten awulla teki wallantumouksen ja nousi hallitus-istui-
 melle. Oli pa niin-muodoin tapahtunut, mitä Hattu-hallitus
 Ruotsissa oli toiwonutkin. Mutta nyt Lewenhaupt antoi
 uskotella itjeänjä, että uusi keisarinna suosiolla taipuiffi Ruot-
 sin ylöllisiin vaatimuksiin; hän teki siis aselewon epämääräi-
 sekki aiaffi ja meni takaisin Haminan seuduille. Talwimajoissa
 oli Ruotsin armeijan tila ylen kurja; sillä kulkutauti tempafi
 pari tuhatta miestä tuonelaan. Itse upseerikunnassa wallitsi
 puolueelliset wehkeet ja tottelemattomuus. Oli, näet, tähän
 aikaan Ulriika Eleonora Ruotsissa kuollut, ja aateliset up-
 seerit rupefiwat aattelemaan uusia waltiopäiwäiä sekä niissä
 tehtävää kruununperillis-waalaa; tahdottiin muka Ruotsin
 kruununperilliseksi walita entisen Holstein'in herttuan nuori

poika, Kaarlo Pietari Ulrik, joka oli keisarinna Elisabet'in sisarenpoika, ja toivottiinpa sillä keinoin saatavan edullinen rauha Venäjän kanssa. Mutta keisarinna kutsui nepaimensa luokseen Holsteinista ja määräsi hänen sittemmin keisarikunnan perilliseksi, nimellä Pietari III. Ja kun Elisabet kerran oli ennättännyt omaa asemansa vahvistaa, hän heti alkoi yhä enemmän vastata Ruotsin vaatimuksiin.

Tällä välin oli Ruotsi laiminlyönyt varustus-toimensa. Mikäsin kewäästä Venäläiset ylös-sanoivat aselewon, ja Maalisk. 18 p. 1742 keisarinna ulos-antoi Moskowasta manifestin eli julistuksen Suomenmaan asukkaille, kehoittaen heitä eroittamaan maansa Ruotsin vallan alta, muka wapaaksi raja-waltioksi Venäjän ja Ruotsin waltakuntain välille. Samaan aikaan Venäläisiä parwikuntia ryntäsi Sawoon ja Karjalaan. Kuitenkin maaherra Stiernstedt talonpoikien avulla karkoitti wiholliset Sawosta, ja Karjalassakin talonpoikais-päälliköt Sallinen ja Rätty tekivät lopun heidän hävityksistään. Mutta rantamailla, missä ratkaisewa taistelu oli tehtävä, ilmestyi pian surkea nähtelmä, joka on kurjin kohta maamme sota-historiasa.

Kesäkuun keskipäivöillä de Lacy ja Keith marsittivat Venäjän sotawoimat Haminaa kohden. Silloin Ruotsin armeija wastustamatta luopui Wäntylahden ahtaista, jonka perästä Lewenhaupt, sotaneuwosten päätöksen mukaan, poltatti ja räjähytti Haminan kaupungin linnoitukseensa ja peräytyi Rymijoen taaksi. Eikä siinäkään pysähdytty, waan, ennen kuin mitään wihollista oli nähtynytään, peräytettiin askel askelelta Helsingin nummelle asti, ja tästä wihdoin Helsingin kaupunkiin. Venäläiset nyt tunkeutuivat Turun tielle, ja koko Ruotsin armeija oli siis suljettu umpiperään. Se oli muutoinkin jo tähdesä hajous-tilassa: enimmäkseen upseerit olivat lähteneet waltiopäiviin, jotka nyt Tukholmassa alkoivat, ja sotawäestäkin suuret joukot olivat karanneet tiehensä. Nyt myöskin Lewenhaupt ja Buddenbrock läskettiin Tukholmaan, tiliä tekemään käytöksestäänsä, ja komentajaksi jäi wanha kenraali Bousquet, jonka tähtyi Elof. 24 p. 1742 tehdä heittä-

mys Helsingissä. Ruotsalaiset rykmentit saivat vapaasti lähteä Ruotsiin; mutta Suomalaiset joukot heittivät lipunsa ja aseensa, wannoivat keisarinnalle uskollisuutta ja pääsivät sitten kotiseuduillensä. Samaan aikaan myöskin Sawonlinna ja Hämeenlinna olivat Wenäläisten valtaan heitettyt. Hattu-hallitus, joka niin yleisellä toiveilla oli sodan aloittanut, oli puoleensa toista kuukaudessa koko Suomenmaan kadottanut.

Se Wenäläinen valta, joka nyt alkoi, kesti ainoastaan wuosihauden ja kutsutaan tawallisesti **Piltti-wihaksi**. Nytkin, niinkuin Ison-wihan aikana, yliopisto, howioikeus ja korkeimmat wirtamiehet olivat pakofalla. Mutta muutoin pako ei suinkaan ollut yleinen, ja wieras hallitus olikin semmoinen, että maan asukkaat siihen hywin mieltiyivät. Ylimmäisenä väälikkönä ajui Turussa kenraali **Keith**, eräs Wenäjän palveluksessa olewa Skotlantilainen, joka lempeydellään woitti Suomalai-**sten sydämmet**. Kenraali-kubernööri sitten asetettiin **Balthasar von Campenhausen**, Suomalainen syntyperäl-**tänsä**, waikka Ison-wihan jälkeen Niian seuduille siirtynyt. Pohjanmaalla kenraali **Rindermann** piti sotawäkensä tarkassa kurissa ja antoi maakunnan säätyjen, jotka kokoon-kutsuttiin **Waasaan**, itse sopia tehtäwistä sotaweroista. Tawallisissa maawiroissa käytettiin enemmiten Suomalaisia miehiä; myöskin howioikeutta ja yliopistoa koetti Keith jälleen panna wai-**kutukseen**. Kirkollista hallitusta warten asetettiin Turkuun yhteinen konsistorio, jonka esimiehenä oli Turun Suomalai-**sen seurakunnan kirkkoherra**, professori **Juhana Ballenius**. Kaikilta maan asukkailta otettiin uskollisuuden-wala sekä keisa-**rinnalle** että kruununperilliselle. Mutta Suomenmaan itse-**näisestä waltio-asemasta**, jota Elisabetin manifesti oli mai-**ninnut**, ei enää ollut paljon mitään puhetta.

Tukholmassa jillä wälin waltiopäiwillä ankarasti kii-**teltiin**. Meinen mielipide waati tiliä teknosta sodankäy-**nistä**, ja Hattujen wastustajat olivat siis melkein kaikissa **säädyissä** voitolle päässeet. Tästä oli ensimmäisenä seurauk-**senä**, että Lewenhaupt ja Buddenbrock heti Suomesta tulles-

saan pantiin wankuteen, ja Hatut puolestaan heittiwät nämä kaffi synti-uhriksi puolueen hairausten edestä. Eräs sääthjen tutkijakunta tuomitsi onnettomat kenraalit kuolemaan, jonka tuomion säädht wahmistivat. Sen ohesa nyht Hatut olivat nostaneet kshymyksen kruununperilliss-waalista. Ensin yksimielisesti walittiin tuo ennen-mainittu Holstein'in herttua. Mutta kun tämä jo oli tullut Wenäjän kruununperilliseksi, ja keisarinna lehoitti sen sijaan walitsemaan erästä toista Holsteinilaisista prinsssiä, Adolffi Fredrikiä, niin waltiopäiwillä ja maaseuduilla syntyi kaffi puoluetta. Hatut suosuiwät keisarinnan ehdotukseen, ja samalle puolelle meni wät Suomalaisetkin waltiopäiwämiehet, koska täällä tarwoin rauha Wenäjän kanssa paraiten oli saatawa. Sitä wastoin wahwa puolue, Ruotsinmaan talonpoiat etupäässä, tahtoi Tanskalaisen kruununprinssin, joka niin-muodoin tulisi yhdistämään Skandinawian kolme kruunua päähänsä. Mutta rauhan tarwe pakotti wihdoin noudattamaan keisarinnan mielitekoja, warfinfin koska Elisabet siinä tapauksessa lupasi takaisin antaa suuren osan Suomenmaata. Näistä rauhan ehdoista par'aitaa hierottiin sowingtoa Turussa waltakuntain asiamiesten välillä, kun Dalalaiset talonpoiat tähyssissä aseissa marssiwät Tukholmaan, waatien että kanteen-alaiset kenraalit saisiwät rangastuksensa, ja että Tanskan prinsssi walittaisiin. Heidät tähtyi aseellisella woimalla hajottaa, ja seuraavana päivänä Adolffi Fredrik, Holstein-Gottorp'in suwusta, walittiin Ruotsin kruununperilliseksi. Pian sen jälkeen solmittiin Turun rauhanteke Wenäjän kanssa. Wenäjälle heitettiin, entisten woitto- maiden lisäksi, warfinainen Kymenkartanon lääni Kymijoen läntiseen haaraan asti, Haminan ja Lappeenrannan kaupunkien kanssa, sekä Sawonlinnan kaupunki ja liuna ympäristöineen kahden peninkulman päähän kunnekin. Muu Suomenmaa palasi jälleen Ruotsin wallan alle. Sykshyllä 1743 oli siis Pikku-wiha loppunut. Mutta isänmaamme oli nyht toinen kerta rikki-rewitty ja palstoitettu kiistelewäin waltain välille.

Sodan jälki-kiistat, ww. 1743—1751. — Onnettoman sodan kautta oli Suomessa se wakuutus juurtunut, että

Ruotsi ei osaisi aian-pitkään tätä maata pitää ja puolustaa, jonka ohessa tyttymättömyys Ruotsin hallitukseen muutoinkin oli aiwan yleinen. Hallitus puolestaan olikin jonkin-laijissa tunnon-waimoissa ja koetti miten mahdollista viihdyttää Suomalaijsten mielisarwantta. Niinpä jo waltiopäiwäin aikana oli asetettu eräs hoitokunta pakolaijsten auttamista war-ten ja erinäijsiä waliokuntia Suomen tarpeita tutkimaan. Sodan kanta kärsittyjen wahinkojen korwauksetki annettiin nyt kaitfi wero-rästit anteeski sekä wialä lisäkki kolme yleistä wapaus-wuotta. Kuitenkin tätä luvattya weron-wapantta fitten monella tawalla supistettiin, josta tyttymättömyys tietysti karittui. Suomen elinkeinojen parantamisesta pidettiin laweita tuumia, joita piti säädhyille esittää ensi-tulewilla waltiopäiwillä 1746—1747. Sillä wälin rhyhdyttiin muutamisiin hallinto-toimiin, jotka uuden waltarajan tähden olivat tarpeellisijsi tulleet. Bernajan pitäjäsä perustettiin uusi kaupunki, *Degerby* (fitten *Lowisa*) nimeltä, joka sai kadotetun *Daminan* kauppa-oijendet, ja tänne wihdoin siirrettiin *Ky-mentartanon* läänin maaherra. *Lappeenrannan* triwiali-koulu pantiin ensin *Mikkelin* kirkontylään ja fitten *Kantasalmelle*. Muutoin wirtakunnat maassa palasiwat entifellensä, niinkuin ennen sotaa oliwat olleet. Mutta paljon haittaa tuotti kuitenkin uusi walta-raja warjinkin *Sawossa*, jossa se suorissa linjoissa kulkien halkaijsi kyläkunnat ja yksityiusten talojenkin tilukset kahtia ja monella tawoin häiritjsi jokapäiwäistä kansafäymistä ja liitettä.

Wyhöskän waltakunnan yleisiin oloihin oli sota jättännyt tuntuwia jälkiä; warjinkin oliwat raha-asiat aiwan rappiolla, niin että pankin täytyi w. 1745 lakata seteleitänsä lumastamasta, josta seurasi seteli-rahan halpeneminen ja hintojen yleneminen. Onnettomuuden lisäkki sytytti uusi eripuraisuus *Benäjän* kansa. Keisarinna olijsi waatinut, että se uusi krunnunperillinen, joka hänen suosionsa kanta oli Ruotsiin walittu, olijsi osoittanut kiitollisuutta tästä hywänteosta; mutta *Adolfi Fredrik* ja hänen nuori puolisonsa, *Preusfilainen* prinsessa *Lowisa Ulriika*, liittyiwät alusta-alkain *Sattu-puo-*

lueseen, voidakseen ylläpitää itsenäistä asemaa Venäjää vastaan. Hatut taas, jotka syystä pelkäsivät ensi waltiopäiwillä joutuwansa edeswastaukseen monista harha-teoistansa, etsivätkin kruununperillis-perheen ystäwyhttä ja näyttävät sille luwanneen kuningas-wallan lawentamista. Kun säädty jälleen kokoontuivat syyskuulla 1746, valmistui ankara taistelu puolueiden välillä. Myssyhjen oli aikomus waatia Hattuhallitusta tilin-teolle tuon onnettoman sodan tähden; Hatut taas tahtoiwat kaikin mokomin pysyttää hallitus-ohjat käsissänsä. Näitä puolue-wohkeitä warten nyt ulkomaisetkin ministrit Tukholmassa tuhlasiwat suunnattomia summia lahjomiiniin; sillä useat waltiopäiwämiehet myiwät häpeällisesti äänensä enimmäen tarjoowalle. Näin Wenäjän ja Englannin ministrit kannattiwat Myssyhjen harrastuksia, Ranskan ministeri taas Hattujen. Mutta juuri se kopeus, jolla Wenäjä kohteli kruununperillistä, käänsi wihdoin yleisen mielipiteen Hattujen puolelle. Hatut pääsivät tähdellisesti voitolle, ja Tessin, joka nyt tuli kansliian-presidentiksi, oli tästä lähin mahtawin mies waltakunnassa.

Suomen suhteen ryhdyttiin näillä waltiopäiwillä muuttamiin merkillisiin toimiin, joiden tarkoitus oli kahtalainen. Ensiksi tahdottiin Suomenmaan taloudellista tilaa, jota nyt huomattiin laimin-hödyksi, kaikin puolin parantaa. Erinäinen säätyjen waliofunta ehdotteli tähän tarkoitukseen useita keinoja, joista tosin enimmäät jäiwät toimeen panematta, mutta muutamat kumminkin tuliwat heti kuntoon. Tärkeintä oli, että yleinen iso-jako nyt (w. 1747) meidän maassa aloitettiin. Samana vuonna maamiehemme Pietari Ralm asetettiin talous-tieteen professoriksi Turun yliopistoon ja sai tehdä matkustuksen Pohjois-Amerikkaan, hankkiakseen laweampia tietoja ja hyödyllisiä wiljelys-kasweja. Myöskin lainajhwästöjen perustaminen, koston-perkausten alkuun-pano j. n. e. tarfoitti maamme tobellista etua. Toisena tarfoituksena oli Suomenmaan parempi suojeleminen Wenäjätä vastaan. Erinäinen Puolustus-waliofunta waltiopäiwillä ehdotteli, mitä linnoja oli rakentaminen, ja w. 1749 Suomalainen Augustin

Chrensvärd aloitti nerokkaat rakennus-työnsä Helsingin edustalla, perustaen meri-linnan, joka sai nimen „**Sveaborg**“ (s. o. Swean linna), suomeksi **Viapori**. Sen ohessa rakennettiin **Svearholman** linna rajan puolelle, ja varustettiinpa linnoitukilla myöskin Helsingin ja Degerbyhn kaupungeita.

Sitä vastoin hatut eivät enenkään olleet taipuvaisia tydyttämään Suomalaisen kansallisia pyyteitä, vaan päättivät ankaruudella masentaa Suomessa vallitsevaa tytymättömyyttä. Baltiopäiväin alussa, jolloin hattujen asema vielä oli waaran-alainen, ehdoteltiin Suomalaisen viihdyttämiseksi semmoinen sääntö, että kaikki Suomenmaassa käytettävät wirkamiehet pitäisi olla joko maassa syntyneinä taikka kumminkin maan kieleen pystyviä, ja että pait sitä kaikissa yli-wirkakunnissa Tukholmassa aina pitäisi löytyä joku jäsen, joka Suomenkieltä osaisi. Tämä kohtuullinen myönnöstyös suomenkielen eduksi ei nyt enää tullut kysymykseen, vaan päin-vastoin laskettiin tuumia, kuinka Suomalaiset yleisesti saataisiin oppimaan vallitsevaa ruotsinkieltä. Ja niinkuin hatut aina olivat hywin taipuvaisia wainoon ja wäkiwaltaan, lähetettiin nyt Suomenmaahan kenraali-kubernööri waltaneuvos **von Rosen**, eräs wanha ja kiivas soturi, jonka tehtävänä oli pitää maamme asukkaat kurissa ja pelossa. Totta onkin, että Suomessa uskollisuuden-tunto Ruotšia kohtaan oli paljon laimistunut, ja että Wenäjän hallitus juonitteli monella tawoin, saadakseen Suomenmaan irroitettuihin Ruotšin wallan alta. Wenäläisen ministerin sihteeri **Tukholmassa, Johana Simolin**, jonka sutuperä oli Turusta lähtenyt, nähty pitäneen salaista yhteyttä useiden Suomalaisen kansja. Tuumana oli, että niinpian kuin wanha **Fredrik kuningas**, joka welton ja riettaan elämänsä tähden jo oli warsin riutunut, wihdoin kuoli, yksi mies kustakin Suomen neljästä jäänystä lähtisi keisarinnalta apua pyytämään muka **Adolfi Fredrikin** itsewaltiaita hankkeita vastaan, jolloin Wenäjä heti maršittaisi armeijansa Suomeen ja Tanska tekisi päällekkäufsen Etelä-Ruotšiin. Näitä sala-wehkeitä ilmi-saadakseen, **von Rosen** taas löytti salaisia urkkijoita,

jotka yksittäisten mielipiteitä kuulustelivat ja ilmi-antoiivat; mutta kiivaudessaan hän iski kiinni, minne sattui, niin että toisinaan aiwan syhättömät henkilöt, esim. Wanajan kirkkoherra *Sachalenius*, joutuivat wankuteen ja wainoon. Wenäjää vastaan kumminkin Ruotsin hallitus käytti sekä malttia että lujuttia ja saikin wihdoin waarat torjuttuiksi. Kun *Fredrik I* kuoli w. 1751, nousi *Adolfi Fredrik* rauhallisesti walta-istuimelle, wannoen noudattaaksensa 1720 vuoden hallitusmuotoa. Wenäjän haufkeet raukesivat siksseen. Mutta muutamit Suomalaiset miehet, jotka olivat sala-wehkeisiä olleet osallisina, wedettiin tutkinnon alle, ja niiden seasta eräs entinen tuomari *Wijfman* todistettiin syhlisiksi ja mestattiin Turussa. Tämän perästä oli Suomalaiſten itsenäisyhden-tunto pitkäksi aiaaksi lannistettu, ja muusfakin walta-kunnassa oli *Hattu*-puolueen walta wakaantunut.

Hattujen tieteellinen harrastus on aina saawa ansaitun kiitoksen. Ruotsin *Liede-Akatemia* w. 1739 oli heidän perustamansa ja sai heti suuren maineen *Kaarlo von Linné*'n kautta, joka on luonut kaswitieteen. Linné'n henki waukutti meidänkin maahan, jossa esim. tuo kiwas hattu, Turun piſpa *Browallius* ja olletikkin promesfori *Pietari Kalm* saawuttivat luonnontieteellisen maineen. Tieteellä tähän aikaan oli enimmiten taloudellinen tarkoitus. Maatalouden harrastajista meidän maassa on etenkin mainittawa *Pielisten* kirkkoherra *Jaakko Stenius wanhempi* („*Korpi-Jaakko*“).

Liede-akatemian ehdotuksen mukaan ruwettiin w. 1749 pitämään säännöllisiä wäen-lastuja yli koko waltakunnan; ne owat aikaisimmat koko maailmassa ja siitä aiasta tunnetaan tarkasti wäestön suhteita siinä osassa maatamme, joka oli Ruotsin wallan alla. W. 1750 oli Ruotsalaisessa Suomessa noin 420,000 henkeä; Wenäläisessä Suomessa samaan aikaan tuoksin lienee ollut 100,000, niin että koko maamme wäestö wiime wuosifadan keſtipaikoilla teki puolen miljonaa tai wäähän päälle. — Toinen Liede-akatemian toimeen-panema parannus oli se, että w. 1753 wanha aian-luku (joka wielä Wenäjällä wallitsee) hylättiin ja uusi (*Gregoriolainen*) luku otettiin sijaan.

Suomenkielen wiskelys oli Iſon-wihan jälkeän ollut heikolla kannalla. *Barthold Bhal* (Ihmajoen kirkkoherra, † 1723) oli walmistanut ensimmäisen selwollisen suomen kieli-opin, joka painettiin w. 1733. Suomalaisen sanakirjan ulos-antoi w. 1745 tuo innokas suomen-harrastaja *Daniel Juslenius*, joka ensin Turun promesforina ja sitten Porwoon piſpana waukutti omassa maassaan, mutta Hattujen sodan perästä epä-

toivoisjaan jäi Ruotsinmaalle ja tuli Staran piispa († 1752). Suomenkielinen kirjallisuus oli tovin kuitunut. Tuskin on muuta mainittamista kuin nuoremman Johana Bezelin'en postilla (w. 1747—1749). Suomenkielinen runous oli melkein waiennut. Sitä wastoin Suomenmaassa (Wiipurissa) oli syntynyt etewä ruotsinkielinen laulaja Jaakko Grese († 1729 Lutholmassa).

Nadolfi Fredrikin hallitus-aika w. 1751—1771. — Tuskin oli Nadolfi Fredrik, puolisonsa Loviisa Ulrikan kansa, nousut walta-istuimelle, niin alkoi jo riitoja syntyä heidän ja Hattujen välillä. Kuningatar, joka oli nerokas ja jätewä sekä itsewaltiunteen taipuainen, hlyytti puolisoansa pyhätämään suurempaa vaikutusta hallitus-asioissa. Mutta waltanewostunta päin-wastoin yhä enemmän supisti kuninkaan oikeuksia, ja kun nämä eripuraiset mietteet wedettiin säätyjen ratkaistawaksi, nämä aina tekivät päätöksensä newostunnan eduksi. Itse kansassa kumminkin mielipiteet alkoivat enemmiten kallistua kuninkauden puolelle. Kun kuningas kesällä 1752 teki matkustuksen Suomenmaassa, jossa hän kului Rymijoelta Turun kautta Tornioon saakka, oli ihastus Suomalaisissa suuri; sillä Kustaa II Nadolfin aioista asti ei kukaan Ruotsin kuninkaista ollut Suomessa käynyt. Myöskin Ruotsinmaalla oli etenkin rahwas tyttymätön newostunnan hallitukseen. Mutta waltiopäiwillä Hatut aina Ranskalaiisten rahojen avulla saivat enemmistön, ja paititit oli siwistyneemmillä säädyillä vielä Kaarlo XII:nun itsewaltisuus ja sen surpeat seuraukset kamottawaisessa muistossa. Senpä tähden kaikki Nadolfi Fredrikin ja Loviisa Ulrikan yritykset tuottivat heille ainoastaan wahinkoa ja häwäistystä. Niinpä 1755 vuoden waltiopäiwillä säädyt suoraan sääsivät, että mitä newostunnan enemmistö kulloinkin päättäisi, se oli „pidettävä kuninkaan omana armollisena päätöksenä“, ja että jos kuningas jittenkin kieltäisi allekirjoituksensa, kuninkaallinen nimi-templasin oli painettawa alle. Nyt syntyi muitakin rettelöitä kuninkaallisen perheen ja säätyjen välillä. Wihdoin kuningatar koetti kesällä 1756 panna toimeen salaliittoisen wallankumouksen; mutta yritys

saatiin aioissa ilmi ja useat howi-puolueen miehet mestattiin, jonka ohessa kuningas ja kuningatar saivat julkista nuhteita. Tästä lähin Hattu-puolue yffin wallitsi. Sen etewin mies tähän aikaan oli kreivi *Uffel von Fersen*, ästen-mainittujen waltiopäiwäin maamarshallka.

Mutta Hatut turmeliwat asemansa sillä, että he w. 1757 Ranskan ylltyksestä ja yhteydessä Wenäjän ja Itäwallan kansa rupešiwat sotaan Preussin kuningasta, Fredrif Suurta vastaan (joka oli Lowiisa Ulriikan weli). Tämä niintutsuttu *Pommerin sota* (yleisesä historiasa sitä nimitetään „Seitsenwuotiseksi sodaksi“) käwi waršin huonosti ja maksoi paljon. Tytymättömyys maassa karttui yhä suuremmaksi, ja waikka w. 1762 sota lopetettiin, oli kuitenkin pantin ja waltiomarain tila niin rappiolle joutunut, että Hattuhallituksen täytyi kufistua. Wihdoin 1765—1766 wuosien waltiopäiwillä uusi Mysšy-puolue pääsi kokonaan voitolle. Seitsemän neuwoskunnan jäsentä pantiin wiralta pois, ja sijaan asetettiin Mysšy-miehiä.

Suomen taloudellisissa oloissa oli Hattujen hallitus matkaan-saattanut muutamia hyödyllisiä parannuksia. Augustin Ehrenswärd, joka yhtenään jatkoi Wiaporin rakennusta ja siihen toimitti uuden saari-laiwaston, johti myöskin kosen-perkaukset maassamme; itse toimesa käytettiin ensin *Samuel Chydenius* ja sitten *Jaakko Stenius* nuorempi („*Roski-Jaakko*“). Uusia wiljelhs-kasweja ruwettiin maassa käytettämään. Pommerin sodasta palanneet Suomalaiset sotamiehet toiwat kesseleissään ensimmäiset peruna-mukulat maahan. Tupakan-wiljelhs oli kaupungeille welwollisuudeksi pantu. Kaswihoidon-tirehtööriksi pantiin Turun yliopiston professori *Gadd*. Terwehdenkin hoito nyt saatiin järjestettyksi, ja kaikkiin lääneihin asettiin lääkäreitä. Sitä wastoin teollisuus jäi meidän maassa huonolle kannalle; sillä Hattujen harrastus siinä kohden tuli yffinomaisesti Ruotsin ja Tukholman hywäksi.

Wasta Mysšyjen kautta tehtiin tässä wiime-mainintusasa asiassa muutamia sääntöjä Suomenmaan eduksi, ja

warssin **Suomen kauppa** päästettiin 1765 vuoden waltio-päiwillä entisistä siteistänsä. Näille waltio-päiwille olivat, näet, Suomen kaupungit lähettäneet paljon edusmiehiä, ja pappis-jäädhyksin oli Suomen kaupalla nerokas puolustaja, nimittäin **Ala-Wetelin kappalainen** (sitte **Kokkolan** prowasti) **Antti Uudenius**, joka julkaisi erinäisen kirjan asiasta. Seuraus näistä ponnistuksista oli, että **Tukholman** entinen kauppa-walta särkyi; kaikki kaupungit saivat wapaan purjehduksen waltakunnan omalla alalla, ja enimmäkseen myöskin oikouden liikua Itämeren ulkomaisissa satamoissa; mutta **Waasa**, **Kokkola** ja **Dulu** saawuttivat tähden tapuli-oikouden. Se oli mainio woitto meidän maalle; sillä wasta siitä aiasta on maamme meri-liike alkanut kohota.

Ulipäänsä **Uus-Suomi-hallitus** oli perustawanansa nutta oikouden ja kohtuuden aikakautta ja osoittikin muutamissa kohden warssin kiitettäviä tarkoituksia. W. 1766 jäädettiin yleinen painowapaus pysyväiseksi perustus-laiksi. Ranskan waiutus Ruotsin asioihin, joka niin usein oli onnettomuutta tuottanut, nyt lakkasi; mutta sen sijaan **Uus-Suomi** noudattivat **Benäjän** ohjausta, joka waltakunnan itsenäisyydelle oli vielä waarallisempi. Kuninkuutta kohtaan oli tämä puolue yhtä arka ja nurja kuin **Hatutkin**. Suurimman erehdyksensä kuitenkin **Uus-Suomi-hallitus** teki raha-asiaiden suhteen. Jos **Hatut** olivatkin ylen tuhlaawaisia olleet, niin **Uus-Suomi** nyt äkki-pikaisella jäädäwäisyyhdellään synnyttiwät yleisen pulan ja häwiön. **Bankin** laina-liike kokonaan lakkautettiin. Ja kun seteli-raham arwo **Hattujen** hallitessa oli yhä alennut, niin että kaksi tai kolmekin talaria seteleissä annettiin yhdestä kovan rahan talarista, tahdottiin nyt wähitellen nostaa setelit täyteen kurssiin ja sitte ruweta niitä täydestä lunastamaan. Seuraus oli suuri raha-pula ja paljon konkursseja sekä warssin yleinen tytymättömyys maassa. Tätä tilaisuutta käytti wasta-puolue sekä kuninkaallinen perhe, jossa kuninkaan wanhin poika, kruunun-prinsssi **Austaa** (synt. w. 1746), jo oli täyftaswanut ja äsken nainut. Kuningas, näet, waati, että hädän auttamiseksi jäädhyt jälleen kutsuttaisiin kokoon. Kun

ei neuvostunta tähän suostunut, niin Adolfs Fredrik luopui hallituksesta ja kruunun-prinsfi wei tästä tiedon kaikille pääkaupungin wirtakunnille, jotta heti laffasivat töistänsä. Sitteen neuvostunnan tähtyi kutsua säädyt kokoon Norrköpingiin (kewäällä 1769), ja tässä Hattu-puolue uudestaani pääsi voitolle. Mutta kuninkuus ei nytkään muutoksesta kostunut, ja maassa ruwettiin jo wäshymään näiden riitelewäin puolueiden waltaan. Ihmisten toiwet kääntyiwät etenkin nuoren kruunun-prinsfin puoleen, jolta toiwottiin jäntewää ja tasa-puolista asiain johtoa, jos hän kerran pääsisi hallitus-ohjiin käsiksi. Suomenmaassa taas oli toivo, että kuninkaallinen hallitus paremmin kuin Ruotsalainen säätö-walta pitäisi meidän maan tarpeista huolen ja niin-muodoin asettaisi Suomen kansan enemmin tasa-arwoon Ruotsin suhteen. Sen wuoksi olikin kuninkuudella meidän maassa nyht innokkaimmat ja kenties lukuisimmatkin ystäwänsä.

Ruotsin asema Wenäjän suhteen oli tähän aikaan warfin waarallinen. Kun keisarinna Elisabet kuoli w. 1762, nousi ensin Pietari III walta-istuimelle, mutta kadotti vielä samana wuonna kruununsa ja henkensä; jolloin hänen puolisonsa Katariina II tuli keisarinnaksi ww. 1762—1796. Tämä jäntewä rouwa antoi kaikkien naapuriensa tuntea yliwoimaansa. Turkkia nöhyhdyttiin, Puolassa Katariina yllä-piti sijällistä eripuraisuutta ja walmisti tämän waltakunnan häwiötä, ja Ruotsinkin suhteen oli keisarinna tehnyt liiton sekä Preussin että Tanskan kansja, estääksensä hallitusmuodon muuttamista ja parantamista. Tällä onnettomalla kannalla oli Ruotsin asiat, kun alkuwuodella 1771 Adolfs Fredrik kuoli, ja hänen poikansa Gustaaf III sai kuninkuuden nimen. Sitä jo yleisesti aawistettiin, että tämä nuori hallitsija, joka oli perinyt äitinsä nerokkaan luonteen ja isänsä hywänsäwähisyyden, ei paljaasen nimeen kauan tytyisi.

Kirjallisuuden alalla on täältä aialta muutamia nimiä mainittewinen. Taloudellisia aineita tutkittiin paljon yliopiston wäitöskirjoissa, joita warfinkin prowessorit Palm ja Gadd toimittiwat. Taloustieteen periaatteita tutki nerokas Antti Chydenius. Vielä tärkeämpi oli Henrik

Gabriel Perthes'in soitatus, joka nyt alkoi walaista kansallista muinaisjuuttamme. Perthes'in toimella alkoi myöskin w. 1771 Turussa maamme ensimmäinen sanomalehti (ruotsiksi). Suomalaisia runoilijoina ovat mainittawat **Gabriel Esplains** ja **Abraham Ekernius**. Etwä ruotsinkielinen runoilija oli kreivi **Rustaa Philip Cronq.**

2. Kuningas-wallen aika, w. 1771—1809.

Rustaa III ja wallankumous. — Isän kuollessa nuori kuningas par'aikaa oleskeli Ranskan hoviassa, jossa hän nyt ennen kotiin-lähtöä toimitti itsellensä Ranskan hallituksen avun-lupauksia tehtävään wallan-kumoukseen; sillä Ranskan hallitus jo huomasi, että puolueiden walta ainoastaan heikonfi Ruotjin asemaa Wenäjää vastaan. Kotiin tultuansa Rustaa kuningas awasi sääty-kokouksen sowinnollisella puheella, kehoittaen puolueita yksumielisyyteen. Mutta tästä huolimatta nyt puolue-willitys waltiopäiwillä nousi korkeimmalleen; sillä Rhyssyt, joita Wenäjän ministeri kiihoitti ja kannatti, olivat waltiopäiwä-waaleissa enemmistön saaneet ja koettiwat kaikin mokomin tukistaa Hattu-hallituksen. Tämä tapahtui kewaällä 1772, ja puolue-waino tähtti koko maan latte-rundella ja lewottomuudella.

Silloin Suomalainen aatelismies, **Jaakko Mann Sprengtporten**, esitti kuninkaalle ehdotuksen tehtävään wallankumoukseen. Sprengtporten itse lähti Suomeen, missä hän nuoremman weli-puolensa, **Frjös Mann Sprengtporten**'in kanssa nostatti keweät rakuunat Porwoon edustalla Elof. 14 p. 1772 ja kaksi päiwää sen jälkeen anasti Wiaporin haltuunsa. Pari päiwää ennen oli Etelä-Ruotjissa myöskin nostettu kapina sääty-hallitusta vastaan, ja tarkoitus oli, että kummaltakin haaralta piti lähettämän kuningasta auttamaan. Mutta ennen kuin apu ennätti, oli kuningas pakoitettu itse suorittamaan wallankumousta Tukholmassa. Elof. 19 p. aamu-päiwällä hän kehoitti kaartia ryhtymään isänmaan pelastukseen, ja kahdesja tunnisja oli, werta wuodattamatta, säädyjen ja neuwostunnan walta tukistettu. Elof. 21 p. säädyt kutsuttiin waltiosaliin, jossa kuningas heille luki uuden hallitus-

muodon. Se paikalla hyväksyttiin etuineensa puutteineensa, ja parin viikon perästä valtiopäivät lakkasivat. Sprengtporten, joka samaan aikaan Suomen sotaväen kanssa Tukholmaan saapui, vastaan-otettiin erinomaisella suosiolla. Elo onnellisesta muutoksesta oli maassa jotenkin yleinen.

1772 vuoden hallitusmuoto, joka vielä osittain on meillä perustuslakina, lasi kuninkaan käteen paljon laennetun, mutta kuitenkin rajoitetun vallan. Kuninkaan piti tästä lähin hallita; mutta uutta lakia tehdä tai vanhaa poistaa saattoivat ainoastaan kuningas ja säädyt yhdessä, ja kaikki uudet verot, sotaverot ja sotaväen-otot riippuivat säädyjen suostumisesta. Myöskin valtiowaraston tila oli valta-säädyjen valiofunnalle näytettävä. Tämä kaikki on meilläkin pysynyt. Sitä vastoin muutamat muut, osittain hyvät, osittain epämuikaiset määräykset ovat myöhemmin tulleet muutetuiksi. Säädyjen kokoon-kutsuminen oli hallitsijan miell-wallasia ilman määrä-aiattä (muutettu w. 1869). Kuitenkin säädyjen myöntymys waadittiin jokaiseen aloitettavaan sotaan (muutettu w. 1789), ja valtiopäivillä saivat säädykset itse tehdä ei ainoastaan alamaisia anomus-esityksiä, waan myöskin uusia la'in-ehdotuksia hallitsijan wahvistettavaksi (sekin sääntö muutettu w. 1789). Bankin hoito jäi kolmen ylesemmän säädyn haltuun, niin että talonpoikais-säädy oli siitä pois-suljettu (muutettu w. 1800). Ylipäänsä kaikki Säädyhallituksen aikakauden valtio-säännöt lakkasivat woimassa olemaasta, waikka tosin sittenkin useissa kohden täytyi noudattaa, mitä silloin oli tavaksi tullut. Kuitenkin aatelis-säädysä Rustaa II Adolfin luokka-jako jälleen pantiin woimaan (muutettu w. 1869).

Rustaa III:nnen alku-hallitus on todellakin mitä onnellisimpia aikoja Ruotsin ja Suomen historiassa. Naapurivallat, jotka mieli-pahalla olivat nähneet puolue-wallan kufistumisen, eivät kuitenkaan enää uskaltaneet Ruotsin asioihin sekaantua. Kuninkaalla nyt oli aikaa ryhtyä useihin terweellisiin parannuksiin, joista merkillisin oli raha-laitoksen järjestäminen w. 1776 jolloin hopea-riffi (noin 5 m. 70 p.)

tehtiin valtakunnan päärahaksi, ja pankki lunasti halventuneet setelinsä sifään niiden puolesta nimellis-arvosta. Myösfin painowapauden-asetus uudistettiin muutamilla rajoituksilla. Suomenmaalle Rustaa kuningas osoitti erinäistä suofiota. Kesällä 1775 hän teki täällä ensimmäisen matkustuksensa, Turusta Ahmijoen rantaan ja sieltä takaisin, antaen matkallansa useita hyviä sääntöjä. Suomenmaa jaettiin kunteen läänin, sillä tavoin että Ahmenkartanon läänistä tuli kaksi: Heinolan ja Aupion, ja Pohjanmaan läänistä myöskin kaksi: Baasan ja Dulan. Sen ohessa perustettiin Baasan hovioikeus maamme pohjois-osia warten, joiden oli liian pitkä matka Turkuun. Vielä tärkeämpi oli sääntö isosta-jaosta, jonka toimen johatut olivat alkun panneet, mutta wasta Rustaa III, kuskannuksia säästämättä, pani tähteen waiikutukseen. Jotainen talo sai nyt weronsa eli manttaalinsa mukaan wisfin määrän metsää ja laidunta haltuunsa, ja liifamaat annettiin uutistalojen wilseltäväksi, niin että uutis-asutus maassamme tämän perästä sai erinomaisen wauhdin. Näinä aikoina myöskin perustettiin useita uusia kaupungeita, nimittäin Aupio, Lampere ja Kaskinen. Etenkin täytyy mainita mitä tehtiin Suomen sota-laitoksen hywäksi. W. 1775 nuorempi Sprengtporten (Hjrtö Mannu) asetettiin sotapäälliköksi Sawoon ja järjести siellä nerollansa ja ifänmaallisella innollansa sotalaitokset semmoiseen kuntoon, joka herätti ihmetystä ulkopuolessakin omaa maata. Hänen asuntonsa Wraheliinna (Nisstiinan pitäjässä) muodostui jonkinlaiseksi upseeri-kouluksi, josta sitten (w. 1781) syntyi Haapaniemen kadetti-koulu Rantasalmella.

Mutta Rustaan hallituksella oli myöskin warjopuoliansa, jotka aikaa myöden yhä enemmin astuivat näkywiin. Kuninkaalla oli juurtunut epäluulo waltiopäiwä-laitosta wastaan, eikä hän ylipäänsä tarkasti noudattanut niitä kuninkaallisen wallan rajoituksia, joita hänen oma hallitusmuotonsa sifälfi. Niinpä hän pian anasti wiinauolton kuninkaalliseksi oikeudeksi ja perusti yli koko valtakunnan kruunun polttimoita, jotka tuottiwat kruunulle wahinkoa ja kansalle paljon pahennusta.

Wasta kun mielipaha tästä laitoksesta oli tullut yleiseksi ja haitteita walituttia siitä oli tehty sekä 1778 että ollettiin 1786 vuoden waltiopäiwillä, antoi kuningas w. 1787 wiinan-walmistuksen arentia vastaan tilan-omistajille ja kaupungeille josta syntyi tuo kansan siwehdelle yhtä haitallinen „kotitarpeen wiinanpoltto“ (lakkautettu w. 1865). Sen ohessa oli Rüstaa kuninkaan waltiomarain-hoito jotenkin tuhlaawainen; hänen hominpitonsa oli loistawa, ja waiikka taiteet, warsinkin teateri ja ruotsinkielinen runous, nyt pääsivät suurempaan kukoistukseen kuin milloinkaan ennen, oli kuitenkin tässä heikkuudessa siwistyksestä enemmän ulko-kuorta kuin todellista ydintä. Myöskin wapaalle sananwailulle tuli Rüstaa päivä-päiwältä arjemmaksi ja supisti ennen pitkää painowapauden yhtä ahtaammalle. Itse waltiopäiwillä hän melkein tuokallisella huolenpidolla koetti walwoa ja johtaa säätyjen keskusteluita, herättäen sillä tawoin uudesta henkiin niitä edellisen aikakauden kiihkoja, joita wallantumous oli saanut hiljenemään. Muutamat wallantumouksen kannattajistakin, etupäässä Jaakko Maunu Sprengtporten, joutuivat jo aikaisin eripuraisuuteen kuninkaan kanssa. Myöskin Yrjö Maunu Sprengtporten eroitettiin w. 1778 wakitutus-alastansa Sawossa ja lähetettiin ulkomaille. Häntujen wanhat epäluulot Suomalaisia kohtaan nähty wähitellen Rüstaaankin mielessä waltaa saaneen, ja juuri tämä lähtös jälleen wiritti entiset mietteet Suomenmaan itsenäisyydestä.

„Ruotsin Akademia“, jonka piti walwoa ruotsinkielen puhtautta ja kunnetta, perustettiin w. 1786. Kuninkaallisen suosion säteissä puhkesi Ruotsin runous ihanaan kukoistukseen; mainioimmat nimet olivat: Bellgren, Bellman, Thorild, rouwa Lenngren. Tämä ruotsinkielisen kirjallisuuden loisto wakitutti Suomenkin siwistys-seikkoihin. Muutoin Turussaakin oli syntynyt eräs runoutta harjoittawa „Aurora-seura“, jonka tuotteet kuitenkin olivat werrattain wähä-arwoisia. Suomenkielinen runous tähän aikaan oli wähäpätöinen. Ainoastaan tuo wikkas laulaja Kalajoen nimismies Henrik Ahrenius ansaitsee mainitsemista. Ainoa esimerkki, joka osoittaa että Suomenkieli oli astunut waltiaisten huomioon, on se seikka, että Turun yliopiston dosentti Weman w. 1775 määrättiin kuninkaallisten prinssiin (kuninkaan nuorempien weskosten) opettajaksi suomenkielestä.

Kolme-kuotinen sota ja Anjalan-liitto. — Kustaan ulkopoliittinen oli ensi aikoina ollut rauhallinen, eikä Venäjään ensi aluksi uskaltanut häiritä sitä uutta asian tilaa, jonka Kustaa valtakunnassaan oli perustanut. Istävyyksensä näytti tulleen täydelliseksi, kun Ruotsin kuningas kesällä 1777 äkki-arvaamatta matkusti Pietariin, jossa hän miehittämisellä käytöksellään miellytti mahtavaa naapuriansa. Kun Amerikan vapaus-sodan johdosta Englanti ja Ranska kohta sen jälkeen joutuivat ankaraan taisteluun, joka häiritti muiden maiden meriliikettä, niin Kustaa kaupan suojelukseksi w. 1780 solmi Venäjän ja Tanskan kanssa niinkutsutun aseellisen neutraalisuus-liiton. Mutta toiselta puolen Katariina II:n tunnetut taipumukset kehoittivat Ruotsin kuningasta jollakin tavoin vahvistamaan valtakuntansa asemaa. Hänen ensimmäinen tarkoituksensa oli valloittaa Norjanmaa Tanskalaisilta, ja kesällä 1783 hän sitä varten yhti keisarinnan kanssa Haminnan kaupungissa. Katariina kuitenkin oli taipumaton, ja seuraus oli, että Kustaa kuningas matkaltansa Italiassa w. 1783—1784 lähti Pariisiin, jossa uudesti liittonsa Ranskan kanssa, odottaen tästä lähin ainoastaan sopivaa tilaisuutta karataksen Venäjän päälle, jolta hän nyt tahtoi valloittaa takaisin ne osat Suomenmaata, mitkä Uuden-kaupungin ja Turun rauhanteoissa olivat kadotetut. Oikeastaan olisi tällaiseen sotaan tarvittu säätyjen suostumus. Mutta kuningas hawaitti 1786 vuoden waltioapämillä niin paljon vastahakoisuutta, ettei enää tahtonut säätyjen mieliä tyydyä. Kun Turkki tähän aikaan ryhtyi sotaan Venäjää vastaan, luuli Kustaa jomeliaan hetken tulleeksi; hän otti syhyksi pienen rajametelin Sawossa, ikäänkuin keisarinna olisi päällekarrauksen tehnyt, ja aloitti sodan kesällä 1788.

Waan sillä wälin oli tyttymättömyys ja wastustuksenhenki, warsinakin ylhäisemmissä säädyissä, karttunut arweluttawaan määrään. Entiset puolue-johdajat Ruotsissa riehuivat, ja heihin liittyi nuorempi aatelisto ja upseerikunta, syhyttäen kuningasta perustus-la'in rikkomisesta, warsinakin sodan aloittamisen suhteen. Suomessa kuitenkin kaikkein waarallisimmat

hankkeet olivat teleillä. **Frjå Mannu Sprengtporten**, joka ulkomaisella matkallansa oli tutustunut Amerikkalaisen vapauden edusmiehen, mainion Franklin'in kanssa, wakaantui yhä enemmän siinä ajatuksessa, että Suomenmaa, ainoastaan Ruotista irroitettuna, woisi kansallista tulewaisuutta saawuttaa. Miehen isänmaallinen into johdatti Suomalaisen aateliston mielet hänen aate-piiriinsä, ja tällä tawoin syntyi Suomalainen itsenäisyys-puolue, jonka jäsenistä mainittakoon wapaaherra **De Geer** (Rymenkartanon läänin maaherra) emerosti **Hästeflo**, sekä majorit **Alid** ja **Juhana Antti Jägerhorn**. Mutta Sprengtporten itse siirtyi jo w. 1786 Wenäjän palvelukseen, toiwoen keisarinnalta apua hankkeillessa. Muissa kansanluokissa, ja varsinkin Suomen rahwaassa, oliwat nämät tuumat tosin aiwan wähän juurtuneet. Runintaan lempä usko-käytös ja se seikka, että hän useat kerrat meidän maassa kulki, oli päin-wastoin paljon wahvistanut uskollisuuden tunteet. Ruotista kohtaan, eikä toiselta puolen itsenäisyysmiehissäkään asunut aiwan wakawa luottamus Wenäläisen awun wilpittömyyteen. Mutta sodan syttyminen kuitenkin pakoitti heidät toimeen ryhtymään; ja tällä tawoin walmistui ne kummalliset tapaukset, jotka tawallisesti tunnetaan **Anjalan liiton** nimellä.

Sota oli allanut sekä Suomenlahdessa että Sawon ja Rymijoen puolella. Heinäk. 17 p. 1788 Ruotsin ja Wenäjän laiwastot törmäsivät yhteen **Saursaaren** tykönä, jossa **Kaarlo herttua** (Kustaan weli) miehuudella taisteli Wenäjän merivoimaa vastaan, waikka woiitto jäi ratkaisematta. Jo pari wiikkoa ennen oli **Hastfer** Sawon osakunnan kanssa ryhtynyt Sawonlinnan piiritykseen, mutta ei saanut mitään mainittawaa toimeen. Wihdoin kuningas itse saapui Rymijoen warrelle ja marsfi **Haminaa** vastaan. Mutta hänen oma epäroisyyhtensä ja upseerien wastahakoisuus teki yrittöksen tyhjäksi. Elokuun alussa piti armeijan jälleen palata Rymijoen taaksi. Silloin siinä Suomalaisessa osastossa, joka kenraali **Armfelt**'in johdolla peräytyi Anjalaan päin tehtiin **Liikalassa** outo teko: saapuwilla olewat päälliköt allekirjoittiwat kenraalin

teltiosä erään keisarinmalle lähetettävän kirjeen, jossa ilmoitettiin sekä Ruotsin että etenkin Suomen kansan halu pysyttää ikuinen rauha Venäjän kanssa ja tarjottiin rauhan-sowitus waltasäätyjen kautta, mutta pyhettiin keisarinmaa antamaan suosiolla takaifin ne maa-kappaleet, mitkä Suomi oli Turun rauhanteossa kadottanut. Tämän kirjeen kanssa lähti Jägerhorn **Os. 9 p.** Pietariin, missä hän suoraan ehdotteli Suomen irrottamista Ruotsin waltan alta. Pariin viikon perästä hän palasi keisarinnan suosiollisen wastauksen kanssa, jossa waadittiin, että „Suomen kansakunta“ kokoonnuttaisi omat säätynsä, jotka woisivat sen pyhteille antaa la'illisen wahwistuksen. Rhydsin Sprengtporten lähetettiin rajalle, jatkamaan keisarinnan puolesta keskustelua Suomalai-
 laisten päällikköjen kanssa. Waan sillä wältn oliwat jo armeijan upseerit Anjalassa **Os. 12 p.** solmineet laweamman liiton, jonka tarkoitus oli pakoittaa kuningasta rauhan-
 tehoon. Enemmistö liiton allekirjoittajista oliwat kuitenkin Ruotsalaisia, jotka eivät ensinkään taipuneet Suomen itsenäisyys-tuumiin, ja Sprengtporten'in keskustelut eivät siis
 siinä kohden mitään waituttaneet. Waan Rustaa kuninkaan asema oli kumminkin warsin waaran-alainen. Hastfer oli omin-päinsä luopunut Sawonlinnan piirityksestä, upseerien
 kinastus lewisi armeijan kaikkiin osakuntiin ja Anjalassa lastettiin jo neuwoa kuninkaan wangittsemisesta. Mutta nusi
 sodan-julistus Tanekankin puolelta antoi Rustaalle sopiwan syyn lähtemään tiehensä Ruotsin puolelle. Siellä hän käwi
 Dalalaisia nostattamassa, pelasti fitten Götheporin Tanekal-
 laisten päälle-karkauksesta ja osasi hlypäänsä jälleen wirittää kansallisen innostuksen. Suomesa sillä wältn itsenäisyys-
 miehet menettiwät aikansa horjuwassa epärdisyhydessä, ja munt-
 kin Anjalan liiton jäsenet pian sawat huomata, että yleinen
 mielipide oli kääntynyt heitä vastaan. Wihdoin tuli käsky,
 että syhllisimmät piti wankina tuotaman Tuffholmaan tutkitta-
 wiifi. Jägerhorn, Alid ja muntamat muut pakeniwat rajan
 yli Wenäjälle. Ruuden kanssa kesti sota-oikeuston tutkinto

toista vuotta; yhdeksän tuomittiin kuolemaan, mutta niiden feasta ainoastaan Hästefo todellakin mestattiin.

Niin pian kuin yleinen mielipide maassa oli kääntynyt kuninkaan puolelle, kutsui Rüstaa waltakunnan säädhyt kokoon, saadaksensa kannatusta ja waroja sodan jatkamiseen. **Waltio-päivät** awattiin Tukholmassa Helmikuun alussa 1789. Aatelittomat säädhyt osoittivat suurta intoa ja alttiutta kuninkaan vaatimuksille; mutta aatelistosessa oli wastustus-puolue, wanhon puolue-päällikön kreivi Fersen'in johdolla, warsin woimakas eikä hämmästynyt, waikka kuningas jo kerran waltiosalisessa ankarasti säädhyä nuhteli. Silloin Rüstaa ryhtyi wäkinäisiin keinoihin, panetti wastustuksen johtajat aatelistosessa wankeuteen ja tarjosi seuraavana päivänä, **Helmil. 21 p.**, uuden perustus-la'in säädhyen wahvistettawaksi. Se oli niinkutsuttu „**Yhdistys- ja Wakutus-lirja**“, joka muutamissa tärkeissä kohdissa muutti 1772 vuoden hallitusmuodon. Tuo epämuikainen sääntö, että aloitettawaan sotaan edeltä-käsin tarwittiin säädhyen suostumus, nyt häwisi; eräs Korkein Dikeusto puolittain aatelisista ja puolittain aatelittomista jäsenistä määrättiin asetettawaksi; ja säädhyt kiellettiin nostamasta waltiopäiwillä muita kysymyksiä, kuin mitä kuningas heille esittäisi, niin että ainoastaan anomus-oikeus heille jätettiin. Waltio-päivät kestivät vielä Huhtikuun loppuun asti, ja säädhyt ottivat päällensä raskaan suostunta-weron tulewiin waltiopäiwiiin asti (s. o. epämääräiseksi aiaksi). Kaikki nämä päätökset oliwat aatelis-säädhyssä kohdanneet watarintaa, niin että Rüstaa pitkin matkaa tässä läytti wäkiwaltaa ja pakotusta. Mutta muut säädhyt ja maassa wallitsewa mielipide häntä woimakkaasti kannatti, ja erittäin Suomalaiset talonpojat waltiopäiwillä toiwat hänelle innoikkaan wakuutuksen kansalaistensa uskollisuudesta. Näin kuningas saattoi rudella luottamuksella ryhtyä sotaan.

1789 vuoden sota kääntyi pää-asiallisesti Sawon puolelle, johon Wenäläiset Lappeenrannasta ja Sawonlinnasta tekivät rynnäkön. Sawon pääkomentaja **Kurt von Stedingk** oli tämän waikewan rajan puolustukseksi saanut ainoastaan

wähäisen armeijan, joka ei pitkälle riittänyt lukuisaa vihollista vastaan. Niinpä Suomalaiusten etuwahti *Pyhänselkä* (Nis-tiinan pitäjässä) karsoitettiin ankaran taistelun perästä, ja waikka meifäläiset *Porrassalmella* Heinäk. 13 p. saivat loistawan voiton vihollisten yliwoimasta, täytyi kuitenkin Sawon osakunnan peräytyä Joroisiin asti. Tällä wälin oli kuningas mennyt Kymijoen yli ja Utin kantaalla lyönyt Wenäläiset altansa; mutta sitten Ruotsin armeija tungettiin takaisin rajan yli. Baan ratkaisewaa voittoa ei tullut kummallekkaan puolelle. Sawossa oli Wenäläisten ollut tarkoitus jälleen wirttää menneen-woutiset itsenäisyys-tuumat, ja sitä warten oli Sprengtporten ollut retkessä osallisena. Mutta jo *Porrassalmella* Sprengtporten pahoin haawoittui, ja muutoinkin tyhmyys Suomenmaan itsenäisyydestä oli tässä kertaa kokonaan menetetty. Wihdoin Wenäläiset jälleen tungettiin pois Sawon Ruotsalaisesta alueesta; sillä Heinäk. 21 p. Suomalaiset saivat voitton *Partinmäellä* (Rantasalmen pitäjässä). Merellä sitä wastoin karsittiin huikautta myöhemmin melkoinen tappio *Ruotsinsalmella* (Kymen suun edustalla), missä suuri osa Suomalaisesta saari-laiwastosta kadotettiin. Syksyynä kuningas matkusti Sawossa ja lähti sitten talweksi Ruotsiin, tehdäkseen warustukset tulewaa vuotta warten.

Baan jo aikaisin kewäällä 1790 oli kuningas taas tullut Sawoon, jossa nyt Stedingkin ohessa Kustaan suosituinen, kansalaisemme *Kustaa Henri Arnfeldt*, oli komennon saanut. Huhtikuun kuluessa, ennentuin jäät olivat lähteneet, taisteltiin kahdesti *Kärnäkoskella* (Suomenniemellä), ja molemmat kerrat Suomalaiset olivat voitolla. Sitä wastoin Wenäläiset Loukojuulla tunkeutuivat Kymijoen yli, mutta pakotettiin jälleen peräntymään. Ankarimmat taistelut kuitenkin olivat merellä; sillä kuningas oli melkoisesti wahwistanut laiwastojansa ja lähti nyt itse niitä johtamaan. Toukok. 15 p. kuningas tunkentui Haminan lahteen, jossa suuri joukko Wenäläisiä aluksia häwitettiin. Sitten Ruotsin laiwastot etenivät *Björnin* lahteen. Mutta nyt Wenäjän laiwastot asettuivat lahden suuhun, sulkien Ruotsin meriwoimat

aitman umpeen. Ainoastaan erinomaisella rohkeudella ja melkoisella mies-hukalla saattoi kuningas avata tien itsellensä vihollis-linjan läpitse Heinäk. 3 p. Waan muutamia päiviä myöhemmin Rustaa saari-laiwaston kansa sai loistawan voitton Ruotsinsalmella Heinäk. 9 p. Tämän perästä molemmilta puolin taituuttiin rauhaan, joka pian solmittiin **Bärälän kylässä Rymijoen warrella**. Rajat pysyivät entisellensä, ja sota, joka oli maksanut 134 miljoonaa nyt. Suom. markkaa, ei siis tuottanut mitään suoranaista etua, vaikka toiselta puolen on myönnettävä, että armeijan sotakunto ja itseensäluottamus sekä Suomenkin miesten urouden maine nyt jälleen oli kohonnut kunniallisten taistelujen kautta.

Rustaa III:n loppuhallitus oli synkkä ja lewoton. Ranskasla oli par'aikaa tekeillä juuri wallankumous, joka siellä kufisti kuninkaallisen wallan ja uhtasi kaikkia Euroopan waltai-istuuksia. Ruotsin kuningas nyt oli aikeisla rhythytähän maailman-taisteluun. Mutta kalwaawa rahan-puute ja hänen omassa waltakunnassaan yhtewä tythymättömyhs lannistiwat hänen hankkeitansa. Wihdoin muutamat Ruotsin aatelismiehet tekivät sala-liiton Rustaan henkeä vastaan, ja **Maalisk. 16 p. 1792** eräs kapteini **Andersström** ampui häntä **Tukholman Opera-huoneessa**. Tämä ilkiö-telo tosin ei täydellisesti onnistunut; sillä Rustaa kuningas ei paikalle kuollut, waan ennätti järjestää wäli-aikaisen hallituksen ala-ikäiselle poiallensa, **Rustaa IV Adolffille**; ja murhaajat saatiin ilmi ja tutkinnon alle. Waan kohta wiikko myöhemmin kolmas Rustaa heitti lewottoman henkensä. Hän on epäilemättä ollut Ruotsin merkkillisimpiä kuninkaita, ja Suomeslafin hän oli paljon rakastettu, jos paljon wihattukin.

Rustaa IV Adolffin hallitus. — Tjän kuollessa oli kruununperillinen ala-ikäinen, ja sen wuolji hänen setänsä **Kaarle herttua** nyt neljä wuotta holhojana hallitsi. Waan oikeastaan herttuan suosituinen, tuo Suomesla syntyperäinen **Rustaa Adolff Neuterholm**, piti asiain johtoa; sillä herttua oli heikko ja taita-uskoinen, ja Neuterholm osasi siis hengenlatsojaisilla ja muilla kummituksilla taluttaa häntä mielenkä

muksaan. Uusi hallitus nyt kokonaan luopui Kustaa III:n tuumista ja hieroi ystämyyttä Ranskan tasavallan kansa. Silloin Kustaa Mauri Armfelt, joka oli Neapeliin lähetetty, solmi sala-liiton kotona olewaisten tuttavainsa kansa Neuterholm'in tukistamiseksi. Mutta tuo kewytmielinen hanke saatiin paljastetuksi; Armfelt'in täytyi hätäisesti paeta Wien'in kautta Wenäjälle, josta hän wasta wuosia myöhemmin sai kotimaahansa palata, ja hänen ystäwänsä Tukholmassa (howineiti Rudensföld, sihteeri Ehrenström) seisotettiin kaakissa ja lähetettiin linna-wankuteen. Tähän aikaan Ruotfin ja Wenäjän wäli oli tullut yhä riitaisemmaksi, niin että kewäällä w. 1796 warottiin sotaa syttywän. Mutta seuraawana kesänä herttua ja Neuterholm nuoren kuninkaan kansa matkustiwat Suomen kautta Pietariin, ja aikomus oli naittaa Kustaa Adolffi keisarinnan poian-tyttärelle, Aleksandrille. Koko kauppa kuitenkin rikkui, kun kuningas ei taipunut wakuuttamaan tulewalle puolisoollensa Kreikan-uskon julkista harjoitusta. Vielä samana vuonna Kustaa IV Adolffi tuli täys-ikäiseksi ja ryhtyi itse hallitukseen, jolloin Neuterholm kadotti asemansa ja lähti maanpakoon.

Wenäjällä samaan aikaan vanha Katariina II kuoli ja hänen poikansa Paawali nousi keisarilliselle waltai-istuimelle. Molempain naapuri-waltain hallitsijat sekä Ruotfissa että Wenäjällä oliwat luonteeltaan hywin toistensa kaltaisia; heissä asui kummassakin jäykkä oikeuden-tunto, mutta sen ohessa oikullinen itsewaltisuus ja taipumaton itsepäisyys. Waltakuntain wäli oli nyt warfin ystäwällinen, ja w. 1800 solmittiin uusi neutralisuuden-liitto Englantia vastaan. Mutta seuraawana vuonna Paawali lankei erään salaliiton uhriksi ja hänen poikansa, tuo wapaamielinen Aleksanteri I, tuli keisariksi. Aleksanteri ja Kustaa Adolffi oliwat sisaruksia naineet (kaksi Baden'in prinsessaa); mutta waltio-edut eiwät totelleet sukulaisuuden siteitä, waan kylmäksitoisuus langosten wälillä karttui karttumistaan wuosien kuluesa, kunnes wihdoin Euroopan yleiset waltioseikat synnyttiwät ilmi sodan, josta kohta saamme puhua.

Rustaa IV Adolfsi osoitti muutoin hallituksensa ensi vuosina monta hyvää taipumusta, jotka lupasivat alamaisille tilaisuutta rauhalliseen waurastukseen. Kuningas itse oli säästäväinen ja tahtoi myöskin alamaisissa hämittää kaikki ylöllisyyden nautinnot. Mutta sen ohessa hänellä oli ylöllisimmät ajatukset kuninkaallisen arwon pyhyydestä, jonka tähden hän wihasi kaikkia wapaamielisiä harrastuksia, pitäen niitä ainoastaan Ranskan wallankumouksen synnyttäminä houreina. Waltiopäiviä hän ei pitänyt ennen kuin w. 1800, jolloin säädhyt kutsuttiin kokoon Norrköping'iin kuninkaan kruunausta ja rahaseikkain selwittämistä warten. Waan silloinkin säätäjien johtamiseksi lähtettiin jotenkin wäkinäisiä leinoja, eikä sen perästä enää mitään säätö-kokousta pidetty. Norrköping'in waltiopäiwillä annettiin talonpoikais-säädhyllle osallisuus pankin hallinnossa, pankki welwoitettiin lunastamaan waltiomelka-konttorin setelit, ja tätä lunastamista warten säädettiin suostunta-wero kaikkien ylöllisyyks-kalujen päälle, joiden joukkoon luettiin ei ainoastaan ulkomaiset juotawat, sikkit ja tupakat, waan myöskin huonekalut, plattari-kellot ja lasi-ikkunat. Ylipäänsä ryhdyttiin tähän aikaan useihin hyödyllisiin toimiin, etenkin Suomenmaassa, jota kuningas suurella suofiollla kohteli. Merkkillisin tapaus tänä hallitus-aikana oli Suomen Talousseuran perustaminen w. 1797. Tämän seuran neuwoa kysyttiin useimmissa taloudellisissa asioissa ja sen huolenpitoon uskottiin kokonanon edistäminen, pernan-wiljelyksen lewittäminen y. m. Muutoin näinä aikoina toimikunta asetettiin koskenperkausta warten, ja kanawa-työhön ryhdyttiin pitkin Kokemäenjokea. Kesällä 1802 kuningas puolisonensa teki lawean matkustuksen Suomenmaassa; Turussa käydessään hän lasi perustuksen uudelle Akademia-ratennut-selle, lähti sitten Hämeenlinnan ja Helsingin kautta Rymijoen warrelle ja siitä Sawon kautta Ouluun, josta jälleen palattiin Turkuun. Luonnollista on, että hallituksen osoittama huolenpito suuresti hyödytti köyhän maamme taloutta. Rauppa ja elinkeinot alkoivat woimistua, ja wäkiluku melkoisesti karttui. Rustaa Adolfin loppu-wuosina teki Ruotsa-

laisen Suomen väestö noin 900,000 henkeä. Venäläisessä Suomessa, jossa hallinto ja yhteiskunnallinen elämä oli paljoo huonommalla laalla, näkyi väkiluku silloin olleen noin 200,000, niin että koko isänmaassamme oli toista miljoonaa asukkaita.

Huomattavaa on, että juuri samaan aikaan Venäläisessäkin Suomessa ryhdyttiin uusiin parannus-puuhin. Lähejoitusmaiden olot tässä maakunnassa olivat kowin haitallisesti vaikuttaneet talonpoikien vapauden tilaan ja warallisuuteen, jonka tähden keisari Aleksanteri I w. 1802 asetti erinäisen tutkijakunnan järjestämään paikkakunnan maa- ja weroitus-seikkoja. W. 1803 keisari itse matkusti koko maakunnan läpitse, sen oloja tarkastamassa; ja koska oppilaitokset Katariinan aikana olivat joutuneet rappiolle, perustettiin w. 1805 uusi lukio Wiipurissa. Waan lopulta tuo jalomielinen hallitsija näkyi kuitenkin hawainneen, että ainoa tehollinen keino olojen parantamiseksi oli tämän maakunnan yhdistäminen Suomalaiseen emämaahan, — ajatus, joka vähäistä myöhemmin itse teossa pääsi toteutumaan.

Tällä wälin Ruotsin kuningas oli taakettunut Euroopan suuriin waltioseikkoihin, jotta viimein hänelle tuhoa tuottivat. Ranskassa, näet, oli Napoleon I nyt anastanut korkeimman wallan ja kurritti ankaralla kädellä Euroopan wanhat waltakunnat, niin että lopulta ainoastaan Englanti meri-asemansa tähden oli hänelle pelättävänä wastustajana. Ruutaa Adolffi oli nyt saanut päähänsä, että tuo Korffalalainen onnen-onkija oli muka Ilmestysraamatun „werenkarwainen peto“, ja hän sen wuoksi innokkaasti liittyi kaikkiin Ranskan wihollisiin, kulluttaen waltakuntansa warat wähamielisiin sota-yrityksiin. Kun Napoleon w. 1806 oli kukistanut Preussin waltakunnan, hän w. 1807 Tilffit'issä teki rauhan keisari Aleksanterin kanssa, karottaen samaan aikaan helpolla waiwalla Ruotsalaiset pois Pomerista. Tilffit'issä Aleksanteri sai Napoleon'ilta lehoituksen luowuttaa Ruotsin kuningasta Englannin liitosta, ja waiwan palkinnoksi hänelle luwattiin Suomenmaa, nimittäin se isompi osa, joka wiclä kuului Ruotsin waltaan. Aleksanteri ei kui-

tenkaan mielellään olisi tehnyt päällekkäistä omaa lankoansa vastaan, joka äsken oli hänen liittolaisensa ollut. Mutta Napoleon yhä kiivaammin hyllytti, ja niin nyt syytti sota, joka teki rakkaisewan vaiheen maamme historiassa.

Suomen sota ww. 1808 ja 1809. — Ennen kuin mitään sodan-julistusta vielä oli tehty, tuli Venäjän armeija Helmik. 21 p. 1808 rajan yli Rymijoen ja asetti jo samana päivänä pääkorteerinsa Loviisaan. Pääkomentaja kreivi Bughönden tehoitti proklamationsensa Suomen asukkaita alttuteen ja Suomen sotawäkeä luopumaan Ruotsin lippujen alta. Waan nämä hyllytykset eivät tehneet mitään vaikutusta. Suomen rykmentit, joita kenraaliluutnantti af Clercker hätäisesti oli ko'onnut rajan puolelle, tosin peräytyivät yliwoiman alta Hämeenlinnaan päin; mutta heitä elähytti palawa into vihollista wastustamaan, ja Clercker jo aikoi järjestää wäkensä tappelu-rintaan. Silloin saapui paikalle kreivi Mauri Klingspor, jonka kuningas oli Ruotsista lähettänyt pääkomentajaksi, ja tämä luonteeltansa arkamainen mies käski jatkaa peräymis-matkaa Pohjanmaalle. Suru mielesä siis Suomen soturien täyhti rientää pohjaseen, ja Maaliskuun lopulla oli jo ehditty Kokkolan seuduille. Myöskin Sawon osakunta kreivi Cronstedt'in komennossa oli saanut kästyn kiireimmiten wäistyä Kuopion ja Jisalmen kautta Duuluun päin, woidaksensa muka siellä yhdistyä pää-armeijaan. Näin suurin osa maasta heitettiin mellein miehen-työmättä vihollisten waltaan. Swartholman komentaja majori Gripenberg oli lehnosti Wenäläisille antanut tämän linnan, ennenkuin ainoakaan mies oli häneltä kaatunut. Myöskin Biaporia oli Wenäläinen armeijan-osasto van Suchtelen'in johdolla ruvennut mannermaan puolelta piirittämään. Pinna, jota wahuutensa wuoksi sanottiin „pohjan Gibraltariksi“, oli hywin warustettu wäellä ja waroilla, ja komentaja amiraali Cronstedt oli jo Kustaa III:n sodasta tunnettu uroolliseksi mieheksi. Mutta se hlein toiwottomuus, jonka armeijan kiireinen pakoretki synnytti, sekä joku korkeammassa upseerikunnassa wallitsewa tyhymättömyys Ruotsin hallitukseen tai lehno alttius

Wenäläisille rahoille nähty aiwan pian masentaneen Bia-
porin puolustusta. Huhtil. 6 p. amiraali Cronstedt suostui
aselepoon, luvaten neljän viikon perästä heittää linnan, ellei
sitä ennen vähintäin wiifi Ruotfin linjalaiwaa awukfi saa-
puisi. Tämän häpeällisen sowingon johdosta „Swean-linna“
ja koto Suomen saari-laiwasto sekä kaikki aseet ja ampuma-
warat annettiin Wenäläisten haltuun *Luok.* 4—6 pp. 1808.
Linnan warustuswäestä kaikki Suomalaiset päästettiin koti-
seuduillensa; mutta enimmäät sitten tarkasivat Suomen armei-
jaan, saadakfensa siellä taistella isänmaan edestä.

Sodan alussa Suomen koto sotawoima, ruotuwäki ja pestatut
joukot yhteen luettuna, teki noin 19,000 miestä, joista kolmas osa sijoit-
ettiin Biaporiin. Wenäläinen walloitus-armeija oli 24,000 miestä,
joista kolmas osa kääntyi Sawon] puolelle ja kaikki kolmannesta tuli
Kymijoen yli.

Pää-armeijasfa, näet, oli Huhtikuun loppupuolella tapah-
tunut merkkillinen käännös. Suomalainen *Merceretz*, joka
tähän aikaan tuli *Alingspor*'in yli-adjutantiksi, oli Huhtil. 18
p. Siikajoen kirkon tyhönä äkki-arwaamatta kääntynyt takaa-
ajawaa wihollis-woimaa vastaan ja lyönyt sen hajalle. Sa-
man kuun 27 p. kreivi Cronstedt Sawon osakunnan kansfa
löi ja wangitti kenraali *Bulatow*'in *Newoulahden* pappilasfa.
Nämä kaikki tappiota pakoitti Wenäläiset perähtymään; heidän
pää-armeijansa wetähtyi *Rokkolan* seuduille saakka, johon ei
kuitenkaan Suomen sotajoukko kewät-tulwien tähden woinut
heitä seurata. Mutta Sawoon mentäwällä tiellä ewersti
Sandels 1,500 miehen kansfa tunki riwakaasti eteen päin, otti
Luok. 2 p. *Pullkilassa* Wenäläisen joukon wangiksi, marsi
sitten Kuopioon ja oli ennen kuuksauden kuluttua melkein puh-
distanut Sawonmaan wihollisista, hämittäen joka paikassa
heidän makasiininsa ja muona-transporttinsa. Hänen ala-
päällikkönsä, *Falander*, *Kalm* ja *Dunder*, jakawat *Sandels*'in
kansfa tämän retken kunniaa.

Suomalaisten eteneminen Sawossa herätti Pietarisfa
lewottomunutta, jonka tähden melkoisia lisäjoukkoja sinne lähe-
tettiin, niin että *Sandels*'in tähtyi jälleen wetähtyä *Loima-*

lan salmen taaksi (Ruopion pohjois-puolelle), missä hän oli varustanut itsellensä wahwan asemän. Muutoin Wenäjän hallitus jo oli ryhtynyt säätämisiin maamme tulewaisuuden suhteen. Keisari Aleksanterin ensimmäisenä tarkoituksena nähty olleen, että Suomen suuriruhtinakunta olisi eri waltiona liitettävä hänen waltionsa alle; senpä tähden wanha Sprengtporten seurasi walloitus-armeijan kanssa rajan yli ja toiwetta annettiin Suomen säätäjien kokoon-kutsumisesta Turkuun. Mutta se helppous, jolla suurin osa maasta melkein ensi rynnäköllä oli walloitettu, epäilemättä waikeutti jonkunlaisista muutosta Wenäjän waltiomiesten tuumissa: Sprengtporten kutsuttiin jälleen pois Suomesta ja maamme julistettiin Wenäläiseksi maakunnaksi, jonka tähden asukkailta yltä-ylleensä waadittiin uskollisuuden wala keisarille. Wihdoinpa Kesäk. 17 p. seurasi keisarillinen Manifesti, jolla Suomen yhdistys Wenäjän keisarikuntaan wahvistettiin, mutta la'it ja etu-oikeudet luvattiin pyhästi woimassa pitää. Nuo pienet wastoin-läymäiset, joita Wenäjän aseet pohjassessa oliwat karsineet, eiwät siis paljon häirinneet Wenäjän waltiomiesten wakuutusta, että walloitus jo oli suoritettu asia ja että siis kaikki myhönnytykset Suomen itsenäisyydelle nyt oliwat tarpeettomia.

Waan Suomalaisien wakawa käyös ja la'illiselle esiwallalle osoittama uskollisuus pian saattoi walloittajat toisiin ajatuksiin. Hämmästyttömällä lujamielisyhdellä semmoiset miehet kuin Ruopion maaherra Wibelius ja Turun professori Matthias Calonius lausuiwat julkisesti ajatuksensa siitä, mitä laki ja oikeus waati; itse rahwas jo monessa paikoin — Pohjanmaalla, Sawossa ja Ahwenassa — oli aseisiin tarttunut, ja Suomen pää-armeija wihdoin alkoi tunkeuda etelään päin, kartoittaen Juhanus-päiwänä Wenäläiset Uuskaarlepyhyistä. Tosin kuninkaan toimittamat pienet awun-lähetykset Lemnalle (eteläpuolelle Turtua) ja Waasaan eiwät mitään waikeuttaneet, waan Waasan kaupunki sai kostoni kärkeä kowaa ryöstöä wihollisilta. Mutta Heinäk. 14 p. Adlercreutz ja von Döbeln antarasja tappelusssa löiwät Rajewski'n woimat La-

puolella. Venäläisten nyt täytyi josta haaralla perähtyä; Sa-
woofa Sandels erinomaisella walppaudella osasi puolen nel-
jättä kunkautta puolustaa asemansa Toivalassa Venäläisten
yhä karttuvia voimia vastaan; Karjalassa itse talonpoiat,
Olli Tiaisen johdolla, pitivät puoliansa, ja Ahwenan puo-
lelta kuningas laiwastolla tunkeutui Turun saaristoon, josta
hänen kuitenkin Elokuun alussa täytyi jälleen perähtyä Ah-
wenaan. Ylipäänsä Ruotsin aseet näinä aikoina olivat woi-
ton puolella, ja maan takaisin-walloitus ei näyttänyt mah-
dottomalta. Nämä seikat waiwuttivat Pietarissa tuumain
muutosta: Sprengtporten ja hänen ystäwänsä otettiin jälleen
neuwon-antajaksi, ja nyt oli aikomus kotoon-kutsua joku Suo-
men edustajakunta, nimittäin eri säätyjen walitsemia miehiä
kustakin läänistä, joiden piti lähteä Pietariin, keisarille ilmai-
semaan Suomen kansan tarpeita ja toiwomuksia. Näin syn-
tyi Suomalainen Lähetyskunta, jonka waiwutuksesta saamme
edempänä puhua.

Tällä wälin oli Wenäjä lähettänyt yhä suurempia sota-
voimia maahamme ja kreivi Kamenski, jota Rajewski'n si-
jaan oli asetettu komentajaksi, alkoi Jämsästä jälleen pyrkiä
Pohjanmaalle. Ensin eräs Suomalainen siviijoukko von
Fieandt'in komennossa lyötiin Elof. 21 p. 16-tuntisen urheen
taistelun perästä Karstulassa. Tämä onnettomuus uhlati
kattaista Suomen armeijan yhdistys-linjaa pohjan puolelta.
Se ei mitään auttanut, että Adlercreutz Kuosalla ja Sal-
mella onnellisesti taisteli; Suomen pää-armeijan täytyi perä-
htyä Wähän-tyrön ja Wöyrin kanta, ja se Ruotsalainen apu-
joukko, jota oli maalle astunut Kristiinassa, yhdistyi nyt
perähtywään armeijaan. Paluumatka olisi kumminkin tullut
kattaituksi, ellei von Döbeln Junttalla olisi lyönyt pienem-
män Venäläis-osaston takaisin. Wihdoin Adlercreutz koetti
Oravaisien kunnalla asettua watarintaan Epyssl. 14 p. Hä-
nellä oli 4,000 miestä Venäläisten 8,000 vastaan. Mutta
waikka woiitto ensin kallistui meifäläisten puolelle, he kuiten-
kin wiimein joutuivat tappiolle ja kadottivat 1,200 miestä
kaatuneita ja wangituita. Tästä päivästä oli maamme

kohtalo ratkaistu; sillä kuninkaan toimittamat maalle-menot Turun feuduilla eivät olleet mitkään hyödyksi. Pää-armeija, joka nyt perähtyi perähtymistään, teki Syyhsteun lopussa kohtajalla Wenäläisten kanssa aselewon, jonka mukaan Sandels'infin täytyi siirtyä Jisalmen kirkon pohjois-puolelle. Samaan aikaan Klingspor, joka aina oli pysynyt kaukana asemelsteesta, wihdoinkin eroitettiin komennosta, ja pääkomentajaksi tuli Mlerder, joka ei kuitenkaan enää woinut astain tilaa auttaa.

Wielä kerran Suomen soturit kuitenkin saivat kokea sota-onnen suostota. Kun aselepo oli loppunut, karlasi Tutshkow 6,000 miehen kanssa Sandels'in pientä joukkoa vastaan Koljonwirran tykönä Jisalmella Lokal. 27 p., mutta lyötiin tappiolla ja suurella mieshukalla takaisin. Waan tämä woitto oli mainion Sawon osakunnan viimeinen urosthö; sillä Sandels'in täytyi perähtyä pää-armeijan luoksi, joka oli täydessä marssissa Duluun päin. Marrask. 19 p. tapahtui Adlercreutz'in ja Kamenski'n välillä sowinto Olkijoella, jonka mukaan Suomen armeijan oli siirtyminen Raakamajoen toiselle puolelle. Joulukuun keskipäikoilla oli viimeinen Suomalainen joukko siirtynyt ulos Suomenmaasta. Epätoivo sydämessä nuo uroolliset isänmaan puolustajat ottivat talwimajansa Tornion feuduilla, missä tarttuwainen kuumetauti wei toisen puolen heistä tuonelaan. Osa heistä wedettiin fitten Uumajan puolelle. Koko Suomen manner oli nyt kadotettu; ainoastaan Ahwenan saaristo oli enää Ruotsalaisten wallassa.

Wielä Ruotsin puolella kesti seuraawana vuonna Suomen soturien taistelua. Maaliskuussa 1809 lähti Suomesta kolme Wenäläistä armeijaa liikkeelle pakottaaksensa Ruotsin kuningasta rauhan-sowintoon. Yksi marssi iään yli Ahweenaan, josta von Döbeln, joka siellä oli komennon saanut, pakoitettiin wäistymään jäätyneen meren yli Ruotsin rannikolle. Toinen Wenäläis-armeija Barclay de Tolly'n komennossa meni Merenkurkun yli Waasan feuduilta Uumajalle, ja kolmas osasto marssi Tornioon, mistä Suomalaiset silloin

mäistiwät Raimuunjoen ta'a. Waan Lutholmassa tämä wi-
hollisten lähestyminen waiwutti wallantumouksen. **Kaalisk.**
13 p. 1809 Adlercreutz ja muutamat muut ottiwat **Kustaa**
IV Adolfin wangiksi, ja hallitus annettiin hänen sedällensä
Kaarlo herttualle, joka sitten tehtiin kuninkaaksi, nimellä **Kaarlo**
XIII. Nyt seurasi heti aselepo Wenäläisten kanssa, ja myös-
kin **Barclay** lähti takaisin Waasaan. Mutta ennenkuin tieto
tästä tuli pohjaseen, oli jo seapuolinen Suomalainen osa-
kunta ollut pakoitettu heittämykseen **Sciwisissä** **Kaalisk.** 25
p. Aheet heitettyänsä päästettiin miehet kulin kotisenduillensa.

Sopullinen rauhanteko vielä jonkun aikaa wiipyi, ja ke-
fällä oli taisteluita Uumajan tienoilla, johon Wenäläiset nyt
olivat pohjoista tietä tunkeuneet esiin. Wiikoin waltakun-
tain asiamiehet yhtyiwät **Haminan** kaupungissa, jossa **Eyysk.**
17 p. 1809 allekirjoitettiin **rauhan-sowinto**. Kaikki Ruotsalai-
sen Suomenmaan läänit sekä pieni osa Länsi-pohjaa **Tor-**
nionjokeen ja **Muonionjokeen** asti heitettiin Wenäjän hal-
tuun, ja Ruotsi lupasi luopua Englannin liitosta. Tällä
tawoin Ruotsin walta maamme historiassa nyt oli loppu-
nut. Että Suomalaiset itse jo ennen rauhantekoa olivat
tehneet sopimuksensa Wenäjän mahtawan hallitsijan kanssa,
saamme seuraawan aikakauden historiassa nähdä.

Katso Ruotsin wallan viimeisin aitoihin. — Se muu-
tos, joka näin tapahtui Suomen waltiollisessa asemassa, ei
suinkaan ollut aiwan äkki-arwaamaton, waan kauan aawis-
tettu ja osittain walmistettukin. Niinkuin yksittäisen ihmisen
elämässä lapsuuden jälkeen seuraa miehistyminen, niin tähy-
tyi Suomenkin kansalle tulla aika, jolloin wallan-alaisuus
alkoi käydä tarpeettomaksi ja haitalliseksi. Ruotsin wallan
kautta oli Suomen kansa ensin saawuttanut yhteiskunnalli-
set la'it ja laitokset sekä osallisuuden länsimaisessa siviis-
tyksessä. Mutta sen kansallinen omituisuus, sen oma
kieli ja itsenäinen henki, oliwat jo tulehtumaisillaan tuon
wieraan koulutuksen alla, ja kun kansa oli itsellensä omis-
tanut koulutuksen hedelmät, syntyi tietysti tarwe siitä
ulos lähtea. Seurpä tähden yhdistys-siteet Ruotsin ja

Suomen välillä vähitellen olivat ruvenneet katkeamaan, ja varsinkin Ison-wihan ja Hattujen sodan jälkeen, jotka jo irroittivat isoja kappaleita Suomen alueesta, oli monessa Suomen miehesä syntynyt selvä ajatus itsenäisen valtio-aseman tarpeellisuudesta. Ja vaikka tämä harrastus ei vielä ollut lähestään yleisenä maassa, vaan uskollisuuden tunto yhä fitoi Suomen miehet vahvasti kiinni Ruotsin hallitukseen, oli kumminkin viime vuosikymmeninä isänmaallisuus Suomen miehisä Wirkistynyt yhä elävämmäksi, muodostuen erinäiseksi Suomalaiseksi kansallis-tunnoksi. Tämän kansallisen harrastuksen etewimpänä edusmiehenä oli näinä aikoina ollut Turun proffessori **Henrik Gabriel Porthan** (synt. Wiitasaarella w. 1739, kuollut Turussa w. 1804), joka ensin otti selwittääkensä Suomen kansan muinaisuutta ja muutoin hartaalla innolla edisti kaikkia isänmaallisia toimia. Tosin Porthan'in vaikutus oli kokonaan tieteellinen, ja hänen tarkeitensa eiwät olleet waltiollisia. Mutta niistä lähti kumminkin se johtopäätös, että Suomen asukkaat olivat erinäistä kansakuntaa, jolla oli historiaansa eri sijansa. Se oli sama aate, josta **Frjå Mann Sprængporten** samaan aikaan muodosti waltiolliseksi harrastukseksi, ja josta nyt wihdoin tapauksen vaiheissa syntyi Suomen irroittaminen Ruotsin waltakunnasta erinäiseksi waltioksi Wenäjän keisarikunnan yhteydessä.

Uleinen siwistys maassamme oli Ruotsin waltan loppu-aikoina melkoisesti edistynyt. Turun yliopistossa oli useita etewiä tiede-miehiä, joista Porthan'in ohessa mainittakoon mainio lakitieteen-tutkija **Matthias Calonius** († w. 1817), fysiikin-tutkija **Hällström** († w. 1852) ja tuo waltiomiehenä ja historian-tutkijana etewä **Jaakko Tengström** (Turun piispana ww. 1803—1832). Suomen kansan muinais-uskontoa tutkivat papismiehet **Kristfrid Gauander** († w. 1790) ja **Ceril Lencqwist** († w. 1808). Siwistyneet säädhyt maassa olivat nyt enimmältään ruotsalaisuneet. Ruotsinkielisellä runoudella oli jo Suomalaiusten seasä etewiä edusmiehiä; mainioin niistä oli **Franz Mikael Franzen** († Ruotsissa w.

1847), jonka luontewat ja hartaat laulut lauan owat kaituneet niissä kansaluoksissa, joissa ruotsinkielitä tunnettiin. Myöskin **Mikael Chorcus** († w. 1806) on ruotsinkielisenä runoilijana mainittawa. Muutoin Ruotsinmaan runous (**Kellgren**, **Leopold**, rouwa **Lenngren**, **Bellman**, **Lidner** y. m.) paljon waitutti meidänkin maan sivistys-oloihin. Suomenkielinen runous taas waitutti enimmältään taloupoikaississa piireissä; sen harjoittajista alkaa tähän aikaan **Paavo Korhonen** († w. 1840) saawuttaa huomiota. Mutta se seikka että sivistyneet säädhyt olivat Suomenkieliselle kirjallisuudelle wieraina, masensi tietysti tämän kirjallisuuden edistystä. Ensimmäinen suomenkielinen sanomalehti koetettiin w. 1776 Turussa toimeen panna; mutta se loppui jo ensimmäiseen vuosikertaansa. Kuitenkin hawaitaan, että tarwe kansallisesta kirjallisuudesta oli heräämäisillään, ja että kansan lukuhalu oli karttumassa. Enintä pahaa waitutti yhteiskunnallisissa oloissa tuo säätäjien välillä syntynyt kieli-eroitus; sillä rahwas sen kautta joutui monenlaisille rasitukfille alttiikfi ja keskinäinen luottamus kansanluokkien välillä häiriintyi. Jokaisella alalla alkoi siis tuntuwaksi tulla, että sivistyksen muuttaminen kansallisekfi oli kansan kipein tarwe. — Tällä kannalla olivat kansamme olot, kun Suomenmaa w. 1809 erkani Ruotsin wallan alta.

VII. Suomen Uusin aika, vuodesta 1809.

Suomen waltion järjestäminen ja Aleksanteri I:n hallitus w. 1809—1825. — Reisari **Aleksanteri I**, joka w. 1801 oli 24 vuoden iällä tullut Wenäjän hallitus-istuimelle, harrasti tähän aikaan niitä wapaamielisiä aatteita, joita hänen kaswattajansa Sweitsiläinen **Laharpe** oli kylwännyt nuoren ruhtinaan sieluum. Hänen wakuutuksensa, että ainoastaan perustus-la'illinen hallitus-muoto saattoi tehdä alamaiset onnellisekfi, johdatti häntä Wenäjälläkin ryhtymään aian-mukai-

tiin parannuksiin, joissa tuo oppinut ja nerokas valtiosihiteeri **Mikael Speranski** oli hänellä apuna ja neuvon-antajana. Mutta Venäjän olot eivät vielä sallineet perustus-la'illista hallitusta siinä maassa, ja senpää tähden Suomenmaa, missä kansan osallisuus hallituksessa oli vanhaa, kansan tapoihin juurtunutta laitosta, katsottiin ikäänkuin someliaaksi malliksi suurelle keisarikunnalle. Pait sitä tuo urhea vastarinta, jonka Suomen miehet olivat tehneet Venäjän aseille, epäilemättä oli kohottanut kansamme armoa, ja waikka maa nyt oli valloitettu, tahdottiin kiittolisuuden ja oman edun siteillä kiinnittää nuo uudet alamaiset heidän muutettuun asemaansa. Heille oli jo sodan alusta wakuutettu täysi turwa uskonnon, lakien ja etu-oikeuksien puolesta. Mutta etu-oikeuksista kalliin oli säätyjen osallisuus la'in-laatumuksessa ja weroituksessa eli niinkutsutut waltioolliset oikeudet. Nämä seikat eivät sallineet Suomenmaan muuttamista Wenäläiseksi maakunnaksi, waan waativat erinäistä waltio-asemaa, waikka Wenäjän yhteydessä ja saman hallitsijan alla. Suomen itsenäisyys, johon wirttoowa kansallis-henki jo kauan aikaa oli pyrkinyt, piti niinmuodoin nyt toimeen-pantaman sillä wälipuheella, että Wenäjän keisari tuli Suomen suuriruhtinaaksi. Kuinka tämä muutos suoritettiin, on tärkeimpiä kohtia Suomen kansan historiasa.

Olemme nähneet, että kesällä 1808 eräs läänittäin waltittu Suomen säätyjen lähetyshunta käskettiin Pietariin. Esi-mieheksi määrättiin wapaaherra **Kaarlo Mannerheim**, ja Marsk. 30 p. tämä **Suomalainen Lähetyshunta** esitettiin keisarille **Talwipalatsissa**. Mutta kun lähetyshmiehet ilmoittivat, että ainoastaan säännöllisesti waltitut ja itse maassa kokoontuneet waltiopäiwämiehet woisivat perustus-lakien mukaan edustaa Suomen kansaa, niin **Aleksanteri** heti lupasi kutsua waltio-säädyt kokoon, ja Lähetyshunnalta ei enää muuta waadittu kuin selityksiä hetken tarpeista ja apukeinoista. Samaan aikaan vanha itsenäisyyden-mies **Jrjö Mannu Sprengtporten** nimitettiin Suomen kenraali-kumernööriksi, **Speranski** tuli Suomen asiain esittelijäksi Hänen Majesteettinsa luona ja

hänelle apumieheksi pantiin Suomalainen Robert Henrik Rehbinder. Wihdoin ulos-annettiin helmik. 1 p. 1809 waltiopäiwälussumus, jossa Wenäjän hallitsija ensikerran otti nimen „Suomen suuriruhtinas“. Säätyjen piti Maaliskuun lopulla kokoontumai Porwoon kaupunkiin, joka oli otettu waltiopäiwäpaikaksi siitä syystä että Turku vielä oli liian lähellä sotapuhinaa. Maamarsalkaksi määrättiin wapaaherra Robert Wilhelm de Geer, sama mies, joka w. 1788 oli ollut itsenäisyys-tuumissa osallisena. Myöskin ne miehet, jotka siihen aikaan alivat maanpakoon tuomitut, niinkuin Sprengtporten itse sekä Jägerhorn, Ladan y. m., saivat nyt talaisin kansalais-oikeutensa ja sijansa aatelis-säädyssä. Pappis-säädyn puhemieheksi määrättiin Turun piispa Jaakko Tengström; ja kun säätyläiset olivat Porwoosen tulleet, asetettiin Turun kauppiames Kristian Trapp porwaris-säädyn puhemieheksi ja talonpoika Pietari Aclars Uuskaarlepyhn pitäjämästään samaan wirtaan talonpoikais-säädyssä. Maalisk. 27 p. tuli Hänen Majesteettinsa loistawan seuran kansa saapuwille, ja Maalisk. 28 p. 1809 Porwoon waltiopäiwät awattiin tavallisella juhlallisjuubella. Keisari terwehti Suomen säätyjä ranskankielisellä walta-istuin-puheella, jonka perästä armolliset esitykset, neljä luvultaan, ylös luettiin. Seuraavana päiwänä säädyt tuomioirkossa tekivät uskollisuus-walansa Aleksanteri I:lle. Keisari oli heti Porwoosen tultuansa allekirjoittanut **Wakuntuskirjan** Suomen asukkaille (joka wakuntuskirja vieläkin riippuu kirkojemme seinästä) ja lausui nyt walta-istuimelta hartaan lempeyden sanat. „Minä rufoilen kaikkiwaltiasta Jumalaa“ — kuului puheen päätös — „antamaan minulle woimaa ja wiisautta hallitsemaan tätä arwossa pidettävää kansaa, nondattamalla sen lakeja ja iankaikkisen oikeuden järkähtämätöntä järjestystä“. Sitten kuuluttaja huusi korkealla äänellä tykkien paukkuesssa: „Eläköön Aleksanteri Ensimmäinen, koko Wenäjän keisari ja Suomen suuriruhtinas!“ — Näin Aleksanteri I oli tullut Suomen suuriruhtinatuunnan la'illiseksi hallitsijaksi. Hänen lempeä ja miehittäwä tähtönsensä woitti hänelle kokonaan uusien alamaisten sydämmet

Awaus=juhlain jälkeen keisari matkusti Helsingin kautta Turkuun ja palasi sitten Hämeenlinnan ja Porwoon kautta Pietariin. Tällä matkalla määrättiin Speranski Turun yliopiston kansleriksi. Ja kun keisari huomasi että Hämeenlinna, joka ensin oli aiottu Suomen hallituksen asennoksi, oli liian pieni, säädettiin nyt, että tuleva hallituskunta oli sijoitettava Turkuun, joka niin-muodoin vielä pysyi maamme pääkaupunkina.

Porwoon valtiopäivät nyt festivät puolen neljättä kuukautta ja perustivat sen uuden järjestyksen, minkä kansamme muuttanut valtio-asema vaati. Maan sotalaitoksen suhteen oli Hänen Majesteettinsä uudistanut wakuutuksensa, ett'ei mitään pakollista rekrytintottoa eli sotawäen uloskirjoitusta (niinkuin Wenäjällä) pidä ikinä Suomessa tapahtuman, ja että ruoduille jaettu kansallis-sotawäki pää-perusteiltaan oli säilytettävä. Mutta maalle kiewitykseksi piti tämän ruotujakoisen armeijan kuitenkin toistaseksi jäädä ylös-panematta, ja säädhyt saivat määrätä sen wafanssi- (eli wapaus-) maksun, joka sen sijaan oli kruunulle tulewa kulfakin ruodulta ja rusthollilta. Tämä maksu, josta syntyi Suomen waltion sotilas-rahasto, tuli warsin huokeaksi, ja säädhyt lisäsiwät sen pöyhynön, että tämä wapaus kestäisi vähintäkin 50 vuotta ja että, kun ruotu-jakoinen armeija jälleen ylös-pannaan, sekä päälliköt että miehistö otettaisiin Suomen omista kansalaisista ja tämä kansallis-armeija ei olisi mihinkään retkeen tai sota-toimeen Suomen rajojen ulkopuolelle kutsuttawa. — Aruununwerojen ylöskannosta ja raha-asiajn järjestämisestä tehtiin myöskin useita säätämisiä. Entiset kulkumitat laskautettiin, ja tynnyri, jossa tähän asti oli luettu 32 kappa, jaettiin nyt 30:een kappaan. Puheena oli myöskin noiden moninaisten weroparseelien muuttaminen muutamiksi harwoiksi määräiksi, mutta tämä asia wasta w. 1840 pantiin toimeen eikä nytkään ole lopullisesti päättynyt. Maan waltarahaiksi pantiin Wenäjän metalli-rupla (= 4 nykyistä Suomen markkaa), ja liikkeen helpoittamiseksi piti laitettaman kansallinen Waihto- ja Vaina-pankki, jolle määrättiin kanta-

rahaksi 1 miljoona hopea-ruplaa. Näin perustettiin w. 1811 **Suomen pankki**. Vihdoin piti järjestettämän maan hallitus-kunta, nimellä **Hallitus-neuvosto**. Tämä laitos (joka w. 1816 sai nimen **Suomen Senaatti**) jaettiin kahteen osastoon: **Talous-osasto** johtamaan maan hallintoa ja **Dikeus-osasto** oikeuden hoitoa warten. Eräs **Prokuraatori** asetettiin korkeimmaksi oikeuden walwojaksi; tarkastamaan sekä **Hallitus-neuvoston** tointa että yleistä oikeuden-käytöstä maassa. Hänen **Majesteettinsä** antoi säätyjen siksi kertaa ehdotella **Hallitus-neuvoston** ensimmäiset jäsenet. Niistä, jotka näin walittiin, mainittakoon: **Dikeus-osastossa** Turun presidentti **Landfeldt**, ja **Talous-osastossa** maamarsalkka **De Geer** ja majori **Mannerheim**. **Prokuraatoriksi** tuli professori **Calenius**.

Tämä waali oli Porwoon waltiopäiwän viimeinen toimi. Keisari tuli itse saapuwille waltiopäiwä päätämään, joka tapahtui tawallisella juhlallisuuudella Heinäk. 19 p. 1809. **Waltio-istuin-puhe** mainitsi sitä tähdellistä wapautta, joka oli jätetty säätyjen keskustelulle, ja uudisti wakuutuksen lakien rittomattomuudesta, julistaen Suomen kansan nyt „**kansakuntain joukkoon** koroitetuksi“. **Rauhantelo Ruotsin ja Wenäjän** välillä ei ollut silloin vielä solmittu, ja Suomen miehet olivat siis omalla uhallaan tehneet sopimuksensa **Wenäjän** hallitsijan kanssa. Lokak. 2 p. 1809 tapahtui **Hallitus-neuvoston** juhlallinen awaus Turun kaupungissa, ja wähitellen muutkin tarpeelliset laitokset (tulli-, luntsi- ja maamittaus-hallitukset, pensioni-laitos, karttapaperi-konttori, posti-hallitus ja ritarihuone) tulivat kuntoon. **Tarpeellisia** waroja määrättiin **kostenperkauksiin**, perunain ja pellawan wiljelykseen, **rotoupanoon** j. n. e., ja erinäisellä **suofiolla** muistettiin Turun yliopistoa, johon perustettiin koto joukko uusia opettaja-sijoja. Keisarin alituisena edusmiehenä maassa oli nyt **kenraali-kubernöri**, joka samassa oli Suomessa olewan sotawoiman päällikkönä. **Banha Sprengtporten** († w. 1819) oli jo waltiopäiwän aikana tästä **wirasta** erinnyt, ja sijaan oli tullut ensin **Barclay de Lilly**, sitten (wuodesta 1810) **Jubian Strinheil**, eräs **Wirolainen**

aatelmies. W. 1811 asetettiin Pietarissa erinäinen waltiosihteri (nythään „ministeri-waltiosihteri“) Suomen asioita warten, johon wirkaan tuli ennen-mainittu **Rehbinder** († w. 1841), ja hänen awuksensa laitettiin eräs Suomen affain komitea. Komitean ensimmäiseksi esimieheksi pantiin tuo äskettäin Suomeen siirthynt **Kustaa Mauri Armfelt** († w. 1814).

Näin oli Suomen waltio wähitellen järjestynt; mutta vielä puuttui loppu-liite waltiorakennuksessa, niinkauan kuin Wenäläinen Suomi itäpuolella Rymijokea (niinkutsuttu „Wanha Suomi“) oli erinänsä Suomalaisesta emämaasta. Keisari Aleksanteri oli jo aikaa hymmärtänyt, että näiden osien yhdistäminen oli molemmille tarpeellinen, ja yleiset waltioseikat jouduttivat toimeen-panon. Wenäjän ystäwyys Napoleon'in kansa oli pian loppunut; Ranskan sotalaumat valmistuivat karkaamaan Wenäjän sydämaihin, ja kysymystä oli, saisiko Wenäjän keisari rauhassa pitää sen Suomenmaan, jonka hän äskettäin oli liittänyt waltionsa alle. Silloin Aleksanteri tahtoi uusilla kiitollisuuden siteillä kiinnittää itsehensä Suomen kansakunnan. **Joulul. 23 p. 1811** julistettiin Wiipurin läänin (s. o. koko Wenäläisen Suomen) yhdistys suuriruhtinakuntaan, seuraawan vuoden alusta alkaen, ja eräs **Järjestämis-komitea** sai asiakseen muuttaa kaikki olot Suomen mallin mukaan. Suomenmaan kansallinen tulewaisuus oli tällä tawoin laskettu wakawalle pohjalle. Ruotsi, joka nyt oli kruununperilliseksi walinnut Ranskalaisen marsalkan Bernadotte'n, nimellä Kaarlo Juhana (sitten kuningas Kaarlo XIV Juhana), sai lupauksen Norjanmaan omistamisesta kadotetun Suomenmaan sijaan, ja tämä sopimus wahvistettiin kun Aleksanteri ja Kaarlo Juhana Elokuen lopulla 1812 yhtyiwät Turun kaupungissa. Mutta Napoleon'ille hänen retkensä Moskowaan tuotti perikatoa. Koko Eurooppa wihdoin nousi häntä vastaan, ja w. 1814, 1815 hän kadotti Ranskan walta-istuimen.

Aleksanteri I:n loppuhallituksesta on vielä muutamia tapauksia mainitseminen. W. 1819 hallituskunta eli Suomen Senaatti muutettiin Turusta Helsinkiin, joka niin-muo-

doin nyt tuli pääkaupungiksi. Sen sijaan Turku jäi hengellisen hallituksen etewimmäksi paikaksi, koska w. 1817 Turun piispa sai arkkipispan arwon. Elokuussa ja Syyskuussa 1819 keisari teki kolmewiikkoisen matkustuksen Suomessa, tulien Sortavalasta Rajaaniin, sitten Dulun kautta Tornioon, sieltä rantatietä Turkuun, ja viimein Hämeenlinnan, Tampereen ja Helsingin kautta takaisin Pietariin. Erinomaisella laupendellaan keisari ihastutti kaikkia kansanluokkia, ja Tampereella käydesään hän päätti siihen perustaa suuremman tehdas-liikkeen, jonka päätöksen johdosta tämä paikka w. 1821 sai wapaakaupungin oikeudet.

Aleksanterin aikana ei enää kutsuttu Suomen valtiopäiviä kokoon, ja valtiollinen elämä jäi pitkäksi aiaksi unrukseen. Sitä vastoin kansallinen harrastus ja Suomenkielen wiljelys alkoi vähitellen wirtistyä. Nimi *Jennomania* (Suomikielto) alkaa tähän aikaan ensi kerran kuulua. Kielemme wiljelijöistä on mainittamainen: *Jaakko Juteini, Kustaa Kemell, Reinhold von Becker, Kaarlo Uffel Gottlund*. W. 1821 *Nadolfi Jivar Arnoldsso*n nosti innokkaan herätys-huudon kansallisen kielen kohoittamiseksi wiralliseen arwoon; waan hän tuli pian sen jälkeen karkoitetuksi yliopistosta (siirtyi Kuotisiin; † w. 1858) ja hänen lausuma peri-aatteen sa pääsi vasta myöhemmin itämään.

Näinä aikoina alkoi myöskin suomenkielinen runous puhjeta joutulaiseen kukoistukseen. Juteinin lausantajuiset laulut lewisivät yli koko maan. Myöskin Gottlund oli runoilija. Runtoin mainittakoon *Abraham Poppin*s (Suwan kappalainen, † w. 1866), weljekset *Pietari* ja *Eril Uickén*, *Klaus Johana Kemell* ja *Kallio* (*Samuel Kustaa Berg*). Kuotiskielinen runous meidän maassa oli tällä hetkellä wähä-arwoisempi, sitten kuin *Frangén* w. 1811 oli siirtynyt Kuotisiinmaalle.

Nikolai I:n hallitus w. 1822—1855. — W. 1825, Joulu. 1 p., keisari Aleksanteri I kuoli kuumetautiin Taganrog'in kaupungissa Asowin-meren rannalla. Wainaja ei jättänyt jälkeensä miehellistä perillistä, jonka tähden hänen welsensä *Konstantino* oli lähin mies walta-istuimelle nousta ja Konstantinon jälkeen taas nuorempi weli *Nikolai*. *Konstantino*, joka par'aikaa oleskeli *Warsowassa*, oli kuitenkin jo

vuosia ennen luopunut oikeuksistaan; mutta siitä huolimatta antoi Nikolai Pietarissa huutaa Konstantino I:n keisariksi, ja Suomesfalin virkakunnat tekivät sen mukaan uskollisuusvalansa. Wähäistä myöhemmin tuli kuitenkin Pietariin tieto, että Konstantino järkähtämättä pysyi luopumuksessaan, ja nytpä vasta Jouuluf. 24 p. Nikolai I vastaan otti keisarillisen arvon, ilmoittaen nousseensa sekä Wenäjän keisarikunnan valta-istuimelle että myöskin Puolan kuningaskunnan ja Suomen suuriruhtinaskunnan valta-istuille. Suomea warten keisari samana päivänä allekirjoitti wakuutuskirjan, joka wähwisti maamme uskonnon, perustus-la'it ja hallitusmuodon, ja nyht meidän maassa wannontiin uskollisuutta sekä Nikolai Ensimmäiselle että hänen wanhimmalle poiallensa, perintö-ruhtinas Aleksanterille. Waan Wenäjällä uusi hallituskauti ei yhtä rauhallisesti alkanut. Gräs sala-liitto, jonka tarkoitus oli toimeen panna tähdellinen wallankumous, käytti tilaisuuden nostattaaksensa sota-wäen kapinoita sekä Pietarin kaupungissa että Kiowan seuduilla. Nämä yritykset kuitenkin heti tukistettiin ja alkuunpanijat (Bestel, Murawiew y. m.) tuomittiin hirsipuuhun.

Keisari Nikolai I oli jäntewä hallitsija-henki, tarkka oikeuden-noudattaja, mutta wapaamielisiin aatteisiin aiwan wä hän taipumainen. Koko hänen pitkänä hallitus-aikanansa Suomen säädhyt eivät kertaakaan tulleet kokoon-kutsutuiksi, ja seuraus oli, että useat tarpeelliset parannukset la'in-laatumuksessa jäiwät sikseen. Kuoleman-rangaistus Suomesa kuitenkin lakkautettiin sillä tawoin, että keisari w. 1826 ilmoitti aikowansa siitä-lähtien aina käyttää armoitus-oikeutensa; tästä lähtien ruwettiin lähettämään kuolemaan-tuomitut Siperiaan. Muutoin muutamat warsin haitalliset asetukset kuuluvat Nikolain ensimmäisiin hallitus-wuosiin. W. 1826 muutettiin lahjoitusmaat Wiipurin läänissä räksimaan luontoisiksi, niin että talonpojat kadottivat omistus- ja asujain-oikeutensa. W. 1829 säädettiin kirjain ja sanomalehtien *Sensuuri*. Suomen kenraali-kubernöreinä olivat: Arfenti Zakrewski w. 1823—1831 ja ruhtinas Aleksanteri Menshilow, w. 1831—1855;

mutta jälkimäinen ei asunutkaan meidän maassa, vaan käytti täällä sijaisia. Ministeri-waltiosihteeriksi Rehbinder'in jälkeen tuli kreivi Aleksanteri Armfelt. Yliopiston kanslerina oli perintöruhtinas Aleksanteri (sittemmin keisari Aleksanteri II). Maamme korkeimmalle oppilaitokselle alkoi muutoin uusi aikakausi, kun se w. 1828 muutettiin Turusta Helsinkiin. Lähimpänä syynä tähän muuttoon oli Turun kaupungin **pleinen palo**, joka tapahtui **Syysk. 4 ja 5 p. 1827** ja surkeasti hävitti akatemian kaikki kirja-warat ja tieteelliset kokoilemat. Mutta hallituksen anteliaisuudesta tämä tärkeä siivistys-laitos pian jälleen voimistui undessa paikassansa, ja sen asema maan pääkaupungissa on ylipäänsä waituttanut hywää. W. 1840 wietettiin suurella juhlallisuudella yliopiston kahsisatawuotinen riemujuhla. Muista oppilaitoksista mainittakoon, että w. 1837 perustettiin **Ruotsin maanviljelys-opisto** Tammelassa. Myöskin muutamat uudet kaupungit perustettiin: **Jyväskylä** (w. 1837), **Mikkeli** (w. 1838), **Heinola** (w. 1839) ja **wihdoin Pielisten Joensuu** (w. 1848). W. 1831 tapahtui uusi **läänin-jako**, jolloin **Hämeen lääni** eroitettiin **Uudesta maasta** ja **Mikkelin lääni** tuli entisen **Rymenkartanon läänin** sijaan. W. 1839 sai itäinen **Suomenmaa** eri **hovioksentensa** **Siipurissa**. **Sota-laitoksessa** tapahtui useita muutoksia. **Kuotuwäki** pysyi yhä ylös-panematta vuoteen 1854, ja ainoastaan muutamia pestattuja joukkoja pidettiin warusteilla; niiden seasta on mainittawa **Suomen laarti** vuodesta 1829. W. 1830 aljettiin **Ahwenanmaalla** rakentaa **Bomarsund'in** linnoitukset, joiden kustantamiseen **Suomenmaa** teki ensimmäisen **waltionvelkansa**. **Taloudelliset** olot kärsiwät paljon **ahdistusta** **katowuosista**, joista etenkin 1832 vuoden kato oli kowa. Waan **wirkämpi** toimi maamme **waltiowarain** hoiossa alkoi w. 1840, jolloin **Lauri Gabriel von Haartman**, tuli niitä johtamaan. Silloin **Kuotfin seteli-raha** poistettiin liikkeestä ja **hopea-rupla** tuli yleiseksi; **tulli-asjat** järjestettiin, ja useat **hyödylliset** työt pantiin alkuun, **etupäässä** **Seimon lanawa**, joka valmistui w. 1856.

Hengen aloilla nousi **wähitellen** **woimakkaita** **herätysfiä**.

Pietismi eli Heränteisyys, jonka pää-johantajana oli Jisalmen talonpoika Paavo Ruotsalainen († w. 1852), vaikutti kirkon puutuneita oloja. Myöskin kansallinen herätys samaan aikaan voimistui. W. 1831 perustettiin Suomalaisen kirjallisuuden Seura Helsingissä, ja w. 1835 ilmestyi „Kalevalan“ nimellä Suomalaiset muinais-runot, jotka Elias Lönnrot (synt. w. 1802), oli kerännyt kansan suusta enimmältään Venäjän Karjalasta. Jänmaallinen harrastus, joka tarvoitti olojemme muuttamista vapaammalle ja kansallisemmalle kannelle, löhyi warsinaisen johtajansa Juhana Wilhelm Snellman'issa (synt. w. 1806); myöskin Juhana Ludwig Runeberg (synt. w. 1804) waukutti ruotsinkielisellä runoudellansa isänmaallisen innostuksen niissä kansanluoissa, jotka ruotsia ymmärsiwät. Suomenkielen harrastus antoi kielitieteelle uutta yllhettä. Matthias Aleksanteri Castrén († w. 1852) teki laweat tutkimusmatkat Pohjois-Venäjällä ja Siperiasa, etsien Suomen sumun kaukaisempia heimolaisia. Samaan aikaan Jyry Augusti Wallin († w. 1852) matkusti Arapien Beduinien seassa, saawuttaen hänkin Eurooppalaisen maineen. Itse suomenkielen wiljelys edistyi edistymistään, waikka aiottaisin kowat kohtaukset (esm. 1850 vuoden kielto) olivat masentaa kaikkea kirjallista tointa kansan omalla kielellä.

Nikolain hallituksen lopulla syttyi w. 1853 suuri sota itämailla Venäjän ja Turkin wälillä, jolloin länsiwallat, Englanti ja Ranska, liittyiwät Venäjää vastaan, häwittäen kauppalaiwastomme, joka purjehti Wenäläisen lipun alla. Rewäällä 1854 Englannin sotalaiwat käwivät useissa Suomen satamoissa häwittämässä; Dulussa terwahowi poltettiin, mutta Koffolassa sotawäki ja kaupunki wapaa-ehdoiset torjuivat wihollisten päällekarauksen. Elokuussa eräs Ranskalais-Englantilainen armeija astui maalle Ahwenan saareen ja walloitti Bomarsund'in linnoitukset, jotka sitten räjähytettiin. Mutta talwen tultua wiholliset taas lähtiwät pois Itämeren wesiltä. Sodan pää-puuskat kuitenkin raiwosiwat Mustan-meren feuduilla, missä liittowallat syksyllä 1854 alkoiwät piirittää Sewastopolin linnaa, jonka he yhdeksän

kuukauden perästä valloittivatkin. Kesken tätä sotapauhinaa kuoli keisari Nikolai I **Kaalist.** 2 p. 1855.

Aleksanteri II hallitus, vuodesta 1855. — Kun nykynen hallitsijamme, isänsä kuoltua, oli noussut „Wenäjän waltakunnan ja siihen eriamättömästi yhdistettyjen Puolan kuningaskunnan ja Suomen suuriruhtinakunnan perityille walta-istuimille“, hän heti edellisten keisarien tawalla wahiwiisti Suomenmaalle sen uskonnon ja perustus-la'it ja vastaan-otti uskollisuus-walan kaikilta Suomen asukkailta.

Itämainen sota vielä kesti vuosikauden, ja kesällä 1855 Englannin ja Ranskan laivastot jälleen tulivat Suomen rannikoita häiritsemään. Elof. 9—11 pp. wiholliset 46 tuntia pommittivat Wiaporia; mutta mitään tehollista eiwät kumminkaan saaneet toimeen. Rauha, joka seuraavana kewäänä solmittiin Pariisissa, antoi jälleen tilaisuutta parantamaan maan taloutta ja elinkeinoja, ja keisari, joka juuri siihen aikaan kävi Helsingissä, määräsi itse näiden tehtävään pää-kohtat: kansan-opetuksen edistämisen, kulkuneuvojen parantamisen y. m. Näissä toimisissa on fittemmin ahkerasti työtä tehty. W. 1858—1862 rakennettiin Suomen ensimmäinen rautatie Helsingistä Hämeenlinnaan, ja myöhemmin on myöskin jatkettu rautatie-linja Pietariin asti. Kowa etsimykseen aika oli maamme kärsittäwänä useiden katowuosien kautta, joissa etenkin 1867 vuoden kato ja siitä seuraawa nälänhäätä oli hirweintä mitä puoleen-toista vuosisataan oli nähty. Mutta sen ohessa saatiin kuitenkin toimeen useat maamme taloudelle warsin tärkeät säännöt, nimittäin tulli-seikkain järjestäminen Wenäjän suhteen w. 1859, markan ja pennin asettaminen raha-yhdyköksi w. 1860, sekä metallisen rahan säätäminen ainoaksi la'illiseksi (niinkutsuttu **Rahan-muntes**) w. 1865. Tämän viime-mainitun hallitus-toimen aikana oli Zuhana Wilhelmi Snelman waltiworain-päällikkönä (w. 1863—1868). Kenraali-kubernöreinä maassa owat olleet: kreivi Berg w. 1855—1861, Platon Kolassowski w. 1861—1866 ja sitten kreivi Nikolai Adlerberg.

Wertikillisiin puoli Aleksanteri II:n hallituksesta on ollut

perustus-la'illisen waltio-elämän uudesta-herääminen. W. 1862 Tammiukuussa eräs kaikista säädhyistä walittu **Walioikunta** ko-
toontui Helsingissä, valmistamaan esitettävät waltiopäiwä-
kshymykset, ja **Syysk.** 18 p. 1863 awattiin Hänen Majesteet-
tinsä läsnä-ollessa waltiopäiwät Suomen pääkaupungissa. Sen jälkeen on waltiopäiwä ollut **lewäällä** 1867 ja **lewäällä**
1872, ja armollinen **Waltiopäiwä-järjestys** Huhtik. 15 p. 1869
on säätännyt waltiopäiwä aina pidettäväksi joka wiides wuosi,
jonka oheessa samaan aikaan aateliston luokka-jako ritari-
huoneessa on lakkautettu. Useat tärkeät la'in-muutokset ja
parannukset owat olleet seurauksena tästä säätäjien säännölli-
sestä myötä-waikutuksesta. **Kansakoulu-laitos**, jota warten jo
w. 1863 awattiin ensimmäinen **Kansankouluttaja-seminari** **Jy-
wäskylässä**, on tullut suostunta-werolla kannatetuksi. **Wiinan-
walmistus** on muutettu tehdas-liikkeeksi, josta wero käytetään
kultuneuvojen parantamiseen. **Kunnallis-laitos** on asetettu
uudelle kannalle, ja wihdoin uusi **Kirkkolaki** w. 1868 ulos-
tullut.

Waltiollisen elämän kansa rinnatusten owat kulkeneet
kansalliset harrastukset; kansallinen kieli wähitellen, jos wit-
kallifestikin, kohoaa luonnolliseen asemaansa. W. 1858 awat-
tiin ensimmäinen **suomenkielinen alleis-opisto** **Jyväskylässä**, ja
w. 1863 ja 1865 on annettu armollisia asetuksia suomen-
kielen edistämistä warten. Näin on keisari **Aleksanteri II**
suuressa määrässä tähtännyt Suomen miesten toiwomuksia
ja todellakin sekä waltiollisessa että kansallisessa katsannossa
lastenut Suomen tulewaisuudelle wahwat perustukset. Mitä
tämä tulewaisuus mukaansa tuonee, on Jumalan kaikkiwal-
tiaan kädessä. Hän, joka tähän asti ihmeellisesti on ohjan-
nut kansamme kohtaloa, on wastakin meidät säilyttävä koh-
taawien waiheiden alla.

Suomenmaan hallitsijat

eri aikakausina.

- I. Heimokuntaisuuden ja pakanuuden aika . . . 1—8.
 II. Kristin-uskon ja Ruotsin vallan maahan
 tulo ww. 1157—1323 9—15.

Ruotsin kuninkaita:

Eric Fyhd	ww. 1157—1160.
Ericin jälkeläiset	vuotena 1250.
Baldemar (Birger jaartin poika)	ww. 1250—1278.
Mannu Latoluffo (ed:n weli)	, 1275—1290.
Birger (ed:n poika)	, 1290—1319.
Mannu Ericinpoika (ed:n weli-poika)	, 1319—

- III. Katholisuuden aikakausi, ww. 1323—1523. 15—27.

Mannu Ericinpoika	ww. —1365.
Albrekti Meffenburgilainen	, 1365—1389.
Margareta (Unioni-kuningas)	, 1389—1412.
Eric Pommerilainen (Unioni-kun.)	, 1397—1438.
Kristofer Baijerilainen (Unioni-kun.)	, 1441—1448.
Kaarlo Kuuntinpoika	, 1448—1457.
Kristian I (Unioni-kun.)	, 1457—1464.
Kaarlo Kuuntinpoika (uudestaan)	, 1464—1470.
Steen Sture vanh. (waktionhoitaja)	, 1470—1497.
Jannu (Unioni-kun.)	, 1497—1501.
Steen Sture vanh. (toinen kerta)	, 1501—1503.
Swante Sture (waktionhoitaja)	, 1504—1512.
Steen Sture nuor. (waktionhoitaja)	, 1512—1520.
Kristian II (Unioni-kun.)	, 1520—1523.

- IV. Uskonpuhdistuksen aikakausi, ww. 1523—
 1617 27—40.

Kustaa I Baasa	, 1523—1560.
Eric XIV (ed:n poika)	, 1560—1568.
Juhana III (ed:n weli)	, 1568—1592.
Sigismundo (ed:n poika)	, 1592—1600.
Kaarlo IX (Kustaa Baasan poika)	, 1604—1611.

V. Ruotsin mahtavuuden aikakausi, ww. 1617

—1721 40—62.

Ruustaa II Nadolffi (Kaarlo IX:n poika) ww.	1611—1632.
Kristiina (ed:n tytär)	1632—1654.
Kaarlo X Ruustaa (ed:n orpana)	1654—1660.
Kaarlo XI (ed:n poika)	1660—1697.
Kaarlo XII (ed:n poika)	1697—1718.
Ulriika Eleonora (ed:n sisar)	1719—1720.

VI. Ruotsin-wallan viimeinen aikakausi, ww.

1721—1809 62—99.

Fredrik I (Ulriika Eleonoran puoliso) ww.	1720—1751.
Nadolffi Fredrik	1751—1771.
Ruustaa III (ed:n poika)	1771—1792.
Ruustaa IV Nadolffi (ed:n poika)	1792—1809.

Venäjän keisareita:

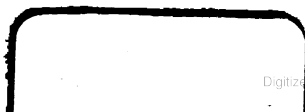
Pietari I Suuri ww.	[1682]—1725.
Katariina I (ed:n puoliso)	1725—1727.
Pietari II (Pietari I:n poian-poika)	1727—1730.
Anna Siwanantytär	1730—1740.
Siwana	1740—1741.
Elisabet (Pietari Suuren tytär)	1741—1762.
Pietari III	1762.
Katariina II (ed:n puoliso)	1762—1796.
Paawali I (ed:n poika)	1796—1801.
Aleksanteri I (ed:n poika)	1801—

VII. Suomen waltion aikakausi, wuodesta 1809. 99—110.

Aleksanteri I	1809—1825.
Nikolai I (ed:n wesi)	1825—1855.
Aleksanteri II (ed:n poika)	1855—

A. J. Ellilä

Erā...ā...ā...

Sinta: 1 Markka.

Finland 1702
Holsten
Digitized by Google